KARL MARX

DEMOKRİTOS İLE EPİKUROS'UN DOĞA FELSEFELERİ

SOL
YAYINLARI

DEMOKRİTOS İLE EPİKUROS'UN DOĞA FELSEFELERİ

KARL MARX

İKİNCİ BASKI
EYLÜL 2009

DEMOKRİTOS İLE EPİKUROS'UN DOĞA FELSEFELERİ

KARL MARX

ÇEVİREN
HÜSEYİN DEMİRHAN

Karl Marx'ın
Differenz der Demokritischen und Epikureischen Naturphilosophie (1841)
adlı yapıtını,
(İlk kez 1902'de yayınlandı: *Aus dem literarischen Nachlass,*
Marx und Engels, Stuttgart, 1902)
Hüseyin Demirhan
Fransızcasından
(*Différence de la philosophie naturelle chez Démocrite et chez Épicure*
Karl Marx, Œuvres III,
Editions Gallimard, Paris 1982, pp. 3-100)
dilimize çevirdi ve kitap,
İngilizcesiyle
(*Difference Between the Democritean and Epicurean Philosophy of Nature*
K. Marx - F. Engels, Collected Works,
Progress Publishers, Moscow 1975,
volume 1, pp. 25-105)
karşılaştırıldıktan sonra
Demokritos ile Epikuros'un Doğa Felsefeleri
adı ile
Sol Yayınları
tarafından,
Eylül 2009
(Birinci Baskı: Kasım 2000)
tarihinde,
Ankara'da, *Kuban Matbaacılık*'ta bastırıldı.

ISBN: 978-975-7399-64-3

İÇİNDEKİLER

Demokritos ve Epikuros'un Doğa Felsefeleri Arasındaki Fark[1]

[Doktora Tezi]

DIFFERENZ DER DEMOKRITISCHEN UND EPIKUREISCHEN NATURPHILOSOPHIE

von

Karl Heinrich Marx
Doctor der Philosophie

Yazar, bu satırları, bir evlat sevgisinin belirtisi olarak,
babadan farksız aziz dostu,
Trier'de
Geheimer Regierungsrat olan
LUDWIG VON WESTPHALEN'E
sunar

Benim için öylesine değerli olan *adınızı* değersiz bir broşürün başına koyduğum için beni bağışlayın, *babadan farksız aziz dostum.* Size sevgimin ufak bir kanıtını vermek için başka bir fırsatı bekleyemeyecek kadar sabırsızım.

Fikirden kuşku duyan her kimse yaşlı bir kişiye hayranlık besleyebilme mutluluğuna dilerim benim kadar ersin, o kişi ki gençliğin gücünü taşımakta, çağların her ileri adımını doğrunun coşkusu ve temkiniyle karşılamaktadır, o kişi ki insanı derinden inandıran gün gibi apaydın bir idealizmle —çağrısma dünyanın bütün yetkin ruhlarının koştuğu doğru sözü tanıyan o biricik idealizmle— gerici hayaletlerin koyu gölgeleri karşısında, çağların çokluk kara bulutları karşısında hiçbir zaman geri çekilmemiş, tersine, tanrıca bir enerji ve insanca kendine güvenen dimdik bir bakışla, tüm peçelerin arasından dünyanın kalbinde yanan göksel ateşi görmüştür. *Siz, babadan farksız aziz dostum,* idealizmin, hayal gücünün

uydurduğu bir şey olmayıp bir gerçek olduğuna benim için her zaman canlı bir *argumentum ad oculos** oldunuz.

Benim bedence esenlikte olmanızı dilememe gerek yok. Ruh, kendinizi güvenle ellerine bıraktığınız, büyücülükte usta büyük hekimdir.**

* Gözle görülür kanıt.

** Bu paragraf ilk biçiminde şöyleydi: "Size gönderdiğim bu sevgi ulağının ardından yakında kendim de geleceğimi ve o şahane manzaralı dağlarımızda, ormanlarımızda yanyana yeniden dolaşacağımızı umuyorum. Benim, bedence esenlikte olmanızı dilememe gerek yok. Ruh ve doğa, *kendinizi* güvenle ellerine bıraktığınız, büyücülükte usta büyük hekimlerdir." – Bu sayfanın sol kenar boşluğunda "Bu sunuş yazısı daha büyük puntolarla basılacak" yazılıdır.

ÖNSÖZ

Bu inceleme, eğer ilk amacı bu doktora tezi olmasaydı, bir yandan daha sıkı sıkıya bilimsel, bir yandan da, birçok kanıtlamalarında daha bilgiçlikten uzak bir biçim taşıyabilirdi. Ancak, dış nedenlerden ötürü kitabı bu biçimde baskıya vermek zorunda kaldım. Ayrıca şu da var ki bu kitapta, şimdiye değin Yunan felsefesinde çözülmemiş kalan bir problemi çözdüğüm kanısındayım.

Uzmanlar bilirler ki bu incelemenin konusuna ilişkin olarak ortada, en ufak ölçüde bile işe yarayabilecek ön araştırma yoktur. Günümüze değin, bu konuda hep Cicero ile Plutarkhos'un geveledikleri gevelenip durmuştur. Epikuros'u, Kilise Babalarının ve bütün Ortaçağın —bu gerçekleşmiş akıldışılık döneminin— üzerine koyduğu yasaktan kurtaran Gassendi, açıklamalarında[2] yalnız bir tek ilginç öğe ortaya koyar. Kendi Katolik vicdanını pagan [putatapar]

bilgisine, Epikuros'u da Kiliseye uydurmaya çalışır ki bu, boşuna harcanmış çabadır. Böylesi, tıpkı Yunan yosmalarının [*Lais*] parlak ve serpilmiş vücudu üzerine bir hıristiyan rahibesinin giysisini giydirmeye kalkışmak olur. Gassendi, bize Epikuros'un felsefesini öğretebilmekten çok kendisi Epikuros'tan felsefe öğrenmektedir.

Bu inceleme epikurosçu, stoacı ve kuşkucu felsefe çevrimini tüm Yunan kurgusal düşüncesi ile ilişkileri içinde ayrıntılı olarak ortaya koyacağım daha geniş bir yapıta yalnızca bir hazırlık niteliğinde görülmelidir.[3] Bu incelemenin biçim vb. yönünden taşıdığı eksiklikler, sözkonusu ikinci yapıtta giderilmiş olacaktır.

Gerçi *Hegel*, yukarıda anılan sistemlerin genel görünümlerini bütünü bakımından doğru olarak tanımlamıştır. Ama onun felsefe tarihinin —ki felsefe tarihi genel olarak ancak bu yapıtla başlamış sayılabilir— o hayranlık uyandırıcı büyük ve cesur planı içinde, hem ayrıntılara girme olanağı yoktu, hem de, dev düşünürün *par excellence** kurgusal düşünce adını verdiği şeyle ilgili görüşü, bu sistemlerin Yunan felsefe tarihi için ve genellikle Yunan düşünüşü için taşıdığı büyük önemi görüp kabul etmesine engel olmuştu. Bu sistemler, Yunan felsefesinin doğru tarihi için birer anahtardır. Bunların Yunan yaşamı ile bağlantısını gösteren daha derin bir açıklama, dostum Köppen'in *Friedrich der Grosse und seine Widersacher* adlı denemesinde bulunabilir.[4]

İncelemeye, Epikuros'un tanrıbilimine karşı Plutarkhos'un yöneltti̇ği polemiğin bir eleştirisini eklememin nedeni, bu polemiğin hiç de tek kalmış bir örnek olmayıp, daha çok, bir *espèce*'in** temsilcisi olmasıdır, çünkü bu polemik, tanrıbilimci kafanın felsefeyle bağıntısını kendi başına en belirgin biçimde ortaya koymaktadır.

*Eleştiri, birçok konular yanında, Plutarkhos'un, felsefeyi din mahkemesi önüne çıkardığı zamanki görüşünün genel yanlışlığına değinmemektedir. Bu konuda, her türlü kanıtlama yerine geçmek üzere, David Hume'un şu sözünü

* En üstün biçimde.
** Tür, tip.

anmak yeterli olacaktır:

"... *Egemen otoritesi*nin her yerde tanınması gereken felsefeyi, her fırsatta, çıkardığı sonuçlar için özür dilemek ve kendisine kırılabilecek her tikel sanat ve bilim karşısında kendini temize çıkarmak zorunda bırakmak, kuşku yok ki felsefeye karşı bir çeşit hakarettir. Bu, bir kralı, uyruklarına karşı vatan hainliği etmekle suçlayıp mahkemeye çıkarmaya benzer."[5]

Felsefe, dünyaya baş eğdiren o alabildiğine özgür kalbinde bir damla kan devindiği sürece, düşmanlarına Epikuros'un şu haykırışıyla karşılık vermekten hiçbir zaman usanmayacaktır:

"Ασεβης δε, ουχ ο τους των πολλων θεους αναιρων, αλλ ο τας των πολλων δοξας θεοτς προςαπτων."**[6]

Felsefe bunu açıkça söyler. Prometheus'un şu itirafı:

"απλῳ λογω, τους παντας εχθαιρω θεους."***

onun itirafıdır, insanın özbilincini en yüksek tanrı olarak tanımayan tüm göksel ve yersel tanrılara karşı onun özdeyişidir. Onun, başkaca hiçbir özdeyişi olmayacaktır.

Felsefe, kendisinin görünüşte sarsılmış medeni durumuna sevinen o zavallı mart kedilerine ise, yine, Prometheus'un tanrıların uşağı Hermes'e verdiği karşılığı vermektedir:

της σης λατρειας την εμην δυςπραξιαν,
σαφως επιστασ, ουξ αν αλλαξαιμ εγω.
χρετσσον γαρ οιμαι τηδε λατρευειν πετρα
η πατρι φυναι Ζηνι πιστον αγγελον.****

* Marx, başta bulunan "Bu" sözcüğünü çizmiştir.

** Dine karşı asıl saygısız kişi, kalabalığın taptığı tanrıları tanımayan değil, tanrılar hakkında kalabalığın inandığını onaylayan kişidir.

*** Sözün açığı, ben o tanrılar sürüsünden nefret ediyorum (Aiskhylos, *Zincire Bağlı Prometheus*).

Prometheus, felsefe takviminde en yüce aziz ve şehittir.

Berlin, Mart 1841

**** Şunu bil ki şu kötü kaderimi
Senin köleliğine değişmem dünyada.
Zeus Babaya sadık uşak olmaktan
Şu kayanın kulu olmak yeğdir bana. (*Agy*)

İÇİNDEKİLER

* *Atomoi arkhai:* bölünmez ilkeler; *atoma stoikheia*: bölünmez öğeler.

EK
EPİKUROS'UN TANRIBİLİMİNE KARŞI PLUTARKHOS'UN YÖNELTTİĞİ POLEMİĞİN ELEŞTİRİSİ

Giriş Notu

I. İnsanın Tanrıyla Bağıntısı
1. Korku ve Aşkın Varlık
2. Tapınç ve Birey
3. Kayra ve Yozlaşmış Tanrı

II. Bireysel Ölümsüzlük
1. Dinsel Feodalizm Üzerine. Avamın Cehennemi
2. Kalabalığın Özlemi
3. Cennetliklerin Övüncü

BİRİNCİ KISIM
DEMOKRİTOS VE EPİKUROS'UN DOĞA FELSEFELERİNİN GENEL OLARAK FARKI

I. İNCELEMENİN KONUSU

Yunan felsefesi, iyi bir trajedide beklenmeyecek bir sona uğramış görünür: sönük bir bitiş.* Yunanistan'da, felsefenin nesnel tarihi, Yunan felsefesinin Büyük İskender'i olan Aristoteles ile** son bulmuşa benzer; hatta o yiğitçe-güçlü Stoalılar bile, Spartalıların tapınaklarında yapabildikleri şeyi, yani Athena'yı*** kaçamayacak biçimde Herakles'e zincirlemeyi başaramamışlardır.****

Epikurosçulara, stoacılara ve kuşkuculara, güçlü öncülleriyle***** bağıntısı olmayan, hemen hemen uygunsuz bir ek-

* Marx, "bitiş"ten sonra gelen "tutarsız bir son" sözünü çizmiştir.
** Marx, "...den sonra" sözünü çizip yerine "ile" yazmıştır.
*** Marx, "Minerva" sözcüğünü çizip yerine "Athena" yazmıştır.
**** Bu cümle ilk halinde şöyleydi: "Yunan felsefesinin Büyük İskenderi olan Aristoteles ile, Minerva'nın baykuşu kanatlarını indirir gibidir, hatta o yiğitçe-güçlü Stoalılar bile, Spartalıların tapınaklarında yapabildikleri şeyi, yani Minerva'yı kaçamayacak biçimde Herakles'e zincirlemeyi başaramamışa benzerler."

lenti gözüyle bakılır. Epikuros felsefesi, Demokritos fiziği ile Kyrene ahlakının uzlaştırmacı [senkretik] bir bileşimi sayılır; stoacılıksa, Herakleitos'un doğa kurgusu ile Kynik'lerin ahlaksal dünya görüşünün —bir parça da Aristoteles mantığı katılarak— birleştirilmesi olarak görülür; son olarak kuşkuculuk da, bu dogmacılıklara karşı duran zorunlu kötülük diye kabul edilir. Böylece bu felsefeler, tek-yanlı ve kasıtlı bir seçmecilik haline sokularak farkına varılmadan İskenderiye felsefesine bağlanır. Ensonu, İskenderiye felsefesine de, tam bir sayıklama ve sapıtma —içinde olsa olsa niyetin evrenselliğinin tanınabileceği bir zihin bulanıklığı— gözüyle bakılır.

Kuşkusuz, herkesçe bilinen bir gerçektir ki* doğum, serpilip gelişme ve ölüm, insansal her şeyin arasına kısılı kaldığı, içinden geçmek zorunda olduğu demir çemberi oluşturur. Bu bakımdan, Yunan felsefesinin, Aristoteles'te doruk noktasına ulaştıktan sonra, solup kurumak zorunda kalmasına şaşmamak gerekir. Ne var ki, kahramanların ölümü şişmiş bir kurbağanın çatlamasına değil, bir güneşin batışına benzer.

Hem zaten, doğum, serpilme ve ölüm çok genel, çok belirsiz birer kavramdır ki bunların çerçevesine pekala her şey sokulabilir, ama bunlarla hiçbir şey anlaşılamaz. Ölümün kendisi, canlıda ön-biçim olarak oluşmuştur; dolayısıyla onun biçimi de, yaşamın biçimi kadar, özgül karakteristiği içinde kavranmalıdır.

Son olarak, tarihe de bir gözatarsak, acaba epikurosçuluk, stoacılık ve kuşkuculuk tikel görüngüler midir? Bunlar, Roma düşünüşünün ilkörnekleri, içinde Yunanistan'ın Roma'ya göç ettiği biçim değil midir? Bunlar, bizzat çağdaş dünyanın da kendilerini tam manevi yurttaşlığa kabul zorunluluğunu duyacağı ölçüde eksiksiz karakter taşıyan yoğun ve ebedi bir öze sahip değiller midir?

Bu nokta üzerinde ısrarla duruşum, yalnızca bu sistemle-

***** Marx. *Antezedentien* (önceller) sözcüğünü çizip yerine *Prämissen* (öncüller) yazmıştır.

* Marx, "şurası yadsınamaz ki" sözünü çizip yerine bunu yazmıştır.

rin tarihsel önemini anımsatmak içindir. Ancak burada bizi ilgilendiren, bunların genel olarak kültür için taşıdıkları önem değil, daha önceki Yunan felsefesi ile olan bağlantılarıdır.

Bu ilişkinin bizi, hiç değilse, — Yunan felsefesinin, biri epikurosçu, stoacı ve kuşkucu felsefe çevrimi olan, biri de İskenderiye kurguculuğu ortak adı altında toplanan iki farklı seçmeci felsefe grubuyla sonuçlandığını görmek bakımından bir araştırmaya itmesi gerekmez mi? Ayrıca, kapsam bakımından evrenselliğe ulaşan Platon ve Aristoteles felsefelerinden sonra, bu zengin düşünce biçimlerine bağlanmayıp daha gerilere giden ve en basit okullara —fizik bakımından doğa felsefecilerine, ahlak bakımından Sokrates okuluna— yönelen yeni sistemlerin ortaya çıkması dikkat çekici değil mi? Üstelik, Aristoteles'ten sonra gelen sistemlerin temellerini geçmişte adeta hazırca bulmalarının, Demokritos ile Kyreneliler arasında, Herakleitos ile kinikler arasında bir bağ kurulmasının nedeni nedir? Epikurosçular, stoacılar ve kuşkucularla özbilincinin bütün uğraklarının tümüyle temsil edilmesi, ama her uğrağın özel bir varoluş olarak temsil edilmesi bir raslantı mıdır? Bu sistemlerin, bütünlükleri içinde,* özbilincinin tamyapısını oluşturması bir raslantı mıdır? Ensonu, Yunan felsefesinin Yedi Bilgeyle efsane biçiminde başlayışını niteleyen ve, bu felsefenin adeta merkez noktası olarak, demiurgosunu da Sokrates'in kişiliğinde bulan karakterin —bilge kişinin, *Sophos*'un (σοφοζ) karakterinin demek istiyorum— sözkonusu sistemlerde doğru bilginin gerçekliği olarak ortaya konulması bir raslantı mıdır?

Bana öyle geliyor ki, önceki sistemler Yunan felsefesinin içeriği bakımından daha önemli ve ilginç olsa da, Aristoteles'ten sonrakiler, en başta da epikurosçu, stoacı ve kuşkucu okullar çevrimi bu felsefenin öznel biçimi bakımından, karakteri bakımından daha önemli ve ilginçtir. Oysa şimdiye değin felsefe sistemlerinin tam da bu öznel biçimi, manevi taşıyıcısı hemen hemen tümüyle gözden uzak tutulmuş, yalnızca metafizik özellikleri dikkate alınmıştır.

* Marx, "bütünlükleri içinde" sözünden sonra gelen *gleichsam* (adeta) sözcüğünü çizmiştir.

Burada, epikurosçu, stoacı ve kuşkucu felsefelerin bir bütün olarak ele alınıp daha önceki ve sonraki Yunan kurgusu ile tüm ilişkileri içinde ortaya konulması işini ilerideki daha geniş bir incelemeye bırakıyorum.

Şimdilik, bu ilişkiyi söz temsili, bir örnekle ve yalnızca bir yönden, yani bu felsefelerin daha önceki kurgu ile bağıntısı yönünden geliştirmek yeterli olacaktır.

Böyle bir örnek olarak ben, Epikuros ve Demokritos'un doğa felsefeleri arasındaki bağıntıyı seçiyorum. Bunun en elverişli girişim noktası olduğu kanısında değilim. Nitekim, bir yandan, Demokritos ile Epikuros'un fiziğini özdeşleştirmek eski ve kökleşmiş bir önyargıdır, o kadar ki Epikuros'un yaptığı değişiklikler yalnızca bir takım keyfî fanteziler olarak görülür. Öte yandan ben, ayrıntılar konusunda mikroskopik incelemeleri andıran şeylere girmek zorundayım. Ama, tam da işte bu önyargının felsefe tarihi kadar eski olmasından ötürü, farkların da sözgelişi, ancak mikroskopla görülebilecek kadar gizli oluşundan ötürü, Demokritos ile Epikuros'un fiziğinin birbirine bağlılığına karşın, aralarında, en ufak ayrıntılara dek varan özsel bir fark bulunduğu tanıtlanabilirse, durum o ölçüde daha da önem kazanacaktır. Ufağın içinde tanıtlanabilen şey, ilişkilerin daha büyük boyutlar içinde ele alındığı yerde daha da kolayca ortaya konulabilir, buna karşılık çok genel değerlendirmeler, sonucun, ayrıntılara vurulunca, ayakta kalıp kalamayacağı konusunda kuşkuya yer bırakır.

II. DEMOKRİTOS VE EPİKUROS'UN FİZİĞİ ARASINDAKİ BAĞINTI ÜZERİNE YARGILAR

Demokritos ve Epikuros'un fiziği arasındaki bağıntı konusunda antik yazarların yargıları kısaca gözden geçirilirse, benim genel görüş tarzımın daha önceki görüşler karşısındaki durumu apaçık ortaya çıkacaktır.

Stoalı Poseidonios, Nikolaos ve *Sotion*, Epikuros'u, Demokritos'un atom öğretisi ile Aristippos'un haz öğretisini kendisininmiş gibi ortaya sürmekle suçlarlar.[1*] Aka-

demili *Cotta*, Cicero'da şöyle sorar: "Epikuros'un fiziğinde Demokritos'a ait olmayan ne vardır ki? Gerçi Epikuros bazı ayrıntılarda değişiklik yapar, ama çoğu zaman onu yineler."[2] *Cicero*'nun kendisi de böyle konuşur:

"Epikuros, en iddialı olduğu fizik konusunda tam bir bilgisizdir. İşin çoğu Demokritos'a aittir; ondan saptığı, ya da düzeltme yapmaya kalkıştığı yerlerde, onu bozar, berbat eder."[3]

Birçok yazar Epikuros'u, Demokritos'a çamur atmakla suçladığı halde, Leontios —Plutarkhos'un dediğine göre— tersine, Epikuros'un, doğru öğretiyi kendisinden önce savunduğu ve doğa ilkelerini daha önce keşfettiği için Demokritos'u ululadığını söyler.[4] *De placitis philosophorum* adlı denemede, Epikuros, Demokritos biçimi felsefe yapan bir kişi diye anılır.[5] Plutarkhos, *Kolotes* [*Adversus Coloten*]'inde daha ileri gider. Epikuros'u sırasıyla Demokritos, Empedokles, Parmenides, Platon, Sokrates, Stilpon, Kyreneliler ve Akademililerle karşılaştırarak, "Epikuros'un, tüm Yunan felsefesinden, yanlış olanı benimseyip doğru olanı anlamadığını" kanıtlamaya çalışır.[6] *De eo, quod secundum Epicurum non beate vivi possit* adlı yapıt da bu türden düşmanca dokundurmalarla doludur.

Eski yazarlardaki bu olumsuz yargının Kilise Babalarında da sürdüğünü görüyoruz. Notta, ben, İskenderiyeli Klemens'in[7] bir sözünü aktarmakla yetindim. Epikuros konusunda bu Kilise Babası öncelikle anılmaya değer, çünkü bu adam, havari Paulus'un genel olarak felsefeye karşı olan uyarısını Epikuros felsefesine karşı bir uyarı olarak yorumlar, gerekçesi de onun kayra ve benzeri konular üzerine bir kez bile fanteziler düzmemiş olmasıdır.[8] Ama Epikuros'u aşırmacılıkla suçlama yönündeki yaygın eğilim Homeros'la Epikharmos'un hiç mi hiç uygun düşmeyecek birtakım sözlerini Epikuros felsefesinin başlıca kaynakları haline getirmek isteyen *Sekstos*

* Marx'ın notları. Marx tarafından, her bölüm için 1'den başlayarak numaralanmıştır. Bu notların açıklamaları kitabın sonundaki "Notlar" bölümündedir. Yayıncı notları ise köşeli parantez içinde verilmiştir ve açıklamaları kitabın sonundaki "Açıklayıcı Notlar" bölümündedir. Çeviriye ve metne ilişkin açıklamalar sayfa altında yıldız dipnot biçiminde verilmiştir.

Empeirikos'ta en belirgin biçimde ortaya çıkar.[9]

Bilindiği üzere, daha yeni yazarlar da, genellikle Epikuros'u, bir doğa felsefecisi olması bakımından, salt bir Demokritos aşırmacısı yaparlar. *Leibniz*'in şu sözü burada, genel olarak onların kanısını temsil edebilir:

"Nous ne savons presque de ce grand homme" (*Démocrite*) *"que ce qu'Epicure en a emprunté; qui m'était pas capable d'en prendre toujours le meilleur."**[10]

Böylece, Cicero, Epikuros'un Demokritos öğretisini bozduğunu söylemekle birlikte, yine de onu, hiç değilse bu öğretiyi onarmak istemesinden ve kusurlarını görebilmesinden ötürü değerlendirdiği halde, Plutarkhos da, Epikuros'ta tutarsızlık[11] ve aşağı olana karşı yaradılıştan bir yatkınlık bulunduğunu ileri sürdüğü, böylece onun niyetlerine yine gölge düşürdüğü halde, Leibniz onu, Demokritos'tan doğru dürüst alıntılar yapabilecek yetenekte bile görmemektedir.

Ama hepsi de, Epikuros'un, fiziğini Demokritos'tan aldığında birleşmektedir.

III. DEMOKRİTOS VE EPİKUROS'UN DOĞA FELSEFELERİNİN ÖZDEŞLİĞİ KONUSUNDAKİ GÜÇLÜKLER

Tarihsel tanıklıklar dışında, Demokritos ve Epikuros'un fiziğinin özdeşliği yönünde birçok kanıt daha vardır. İlkeler —atomlar ve boşluk— tartışma götürmez biçimde aynıdır. Yalnız tek tük durumlarda, keyfî olan, bu yüzden de özsel olmayan bir farkın olduğu görünmektedir.

Ancak ortada yine de garip ve çözülmez bir bilmece kalıyor. İki felsefeci de tıpatıp aynı bilimi, tıpatıp aynı tarzda öğretmekte, ama —ne tutarsızlık!— doğruluğa, kesinliğe, bu bilimin uygulanmasına ilişkin her şeyde ve genel olarak düşünceyle gerçekliğin ilişkisine ilişkin bütün şeylerde taban tabana karşıt durumda bulunmaktadırlar. Taban tabana

* "Bu büyük adam" (Demokritos) "hakkında Epikuros'un ondan aldıklarından başka pek bir şey bilmiyoruz, Epikuros ise her zaman en iyiyi alacak yetenekte değildi."

karşıt diyorum. Şimdi bunu kanıtlamaya çalışacağım.

A. Demokritos'un *insan bilgisinin doğruluğu ve kesinliği üzerindeki* kanısını saptamak zor görünmektedir. Onda birbiriyle çelişen sözler buluruz; daha doğrusu, çelişik olan sözler değil, Demokritos'un görüşleridir. Bu bakımdan, Trendelenburg'un, Aristoteles psikolojisine ilişkin yorumunda, yalnızca daha sonraki yazarların bu çelişkileri saptadıklarını, Aristoteles'in ise bunları farketmediğini ileri sürmesi gerçeğe uymaz. Nitekim Aristoteles, *Psikoloji*'sinde* şöyle der: "Demokritos ruh ve anlığı [*Verstand*] bir ve aynı şey sayar, çünkü görüngü doğru şeydir."[1] Ama Metafizik'inde şöyle yazar: "Demokritos, doğru hiçbir şeyin bulunmadığını, ya da doğrunun bize gizli olduğunu ileri sürer."[2] Aristoteles'teki bu pasajlar çelişik değil midir? Eğer görüngü doğru şeyse, doğru şey nasıl gizli olabilir? Gizlilik, ancak görüngü ile doğruluğun birbirinden ayrıldığı anda başlar.** *Diogenes Laertius* ise, Demokritos'un kuşkucular arasında sayıldığını söyler ve onun şu sözünü anar: "Gerçekte hiçbir şey bilmiyoruz, çünkü doğruluk kuyunun ta dibindedir."[3] Buna benzer sözler *Sekstos Empeirikos*'ta da bulunur.[4]

Demokritos'un bu kuşkucu, kesinlikten uzak ve kendi içinde çelişik görüşü, *atom ile duyular görüngüler dünyası arasındaki ilişkinin belirleniş tarzı* içinde yalnızca daha da geliştirilir.

Duyulur görüngü, bir yandan, atomların kendilerine ait değildir. O, *nesnel görüngü* değil, *öznel görünüş*tür [*Schein*]. "*Gerçek* ilkeler atomlar ve boşluktur, *geri kalan her şey kanıdır, görünüştür.*"[5] "Soğuk, yalnız kanıya göre vardır, sıcak yalnız kanıya göre vardır, ama gerçekte yalnız atomlar ve boşluk vardır."[6] Dolayısıyla, birçok atomdan *bir* çıkmaz, ancak "atomların birleşimi sayesinde her nesne *bir* haline gelir *görünür.*"[7] Demek oluyor ki ilkeler yalnızca akılla kavranabilirler, çünkü yalnızca küçük oluşları nedeniyle bile olsa, duyusal gözden kaçarlar. Bu yüzden onlar hatta *idea*lar diye de

* Marx "Fizyoloji"yi çizip yerine "Psikoloji" yazmıştır.

** Bu cümle ile bir önceki cümle, Marx tarafından metne sonradan eklenmiştir.

adlandırılır.[8] Öte yandan, duyulur görüngü tek gerçek nesnedir ve *aisthesis* (αισθησιζ), phronesis'tir (jronhsiz);* ancak bu gerçek şey, değişken olan, kararsız olan, görüngü olan şeydir. Oysa görüngünün gerçek şey olduğunu söylemek çelişkilidir.[9] Bu durumda iki yönden kimi zaman biri, kimi zaman öteki öznel ve nesnel kılınmaktadır. Böylece çelişki giderilmiş görünmektedir, çünkü iki dünya arasında bölünmüştür. Buna göre Demokritos, duyulur gerçekliği öznel görünüş haline indirgemektedir; ama, nesneler dünyasından kovulan çatışkı bu sefer kendi özbilincinde varolmakta, atom kavramı ile duyulur algı da bu bilinç içinde birer düşman olarak karşı karşıya durmaktadırlar.

Demek ki Demokritos çatışkıdan kurtulamıyor. Bu çatışkıyı açıklamanın henüz yeri değil. Burada onun varlığını yadsıyamayacağımızı saptamak yeter.

Şimdi de Epikuros'u dinleyelim.

Epikuros, *bilge kişinin kuşkucu değil, dogmatik* bir tavır alacağını söyler.[10] Evet, onu herkesten üstün kılan, bir şeyi böyle inançla bilmesidir.[11] "Bütün duyular doğrunun habercileridir."[12] *Kanon*'da şöyle der: "*Duyumları hiçbir şey çürütemez*; ne benzer [duyum] benzerini çürütebilir, çünkü bunlar eşit değerdedir, ne benzer olmayan benzer olmayanı çürütebilir, çünkü bunların yargıları aynı şeye ilişkin değildir, ne de kavram [duyumları çürütebilir], çünkü kavram duyulur algılara bağımlıdır."[13] Ama, *Demokritos* duyulur dünyayı öznel görünüş haline dönüştürdüğü halde, *Epikuros* onu nesnel görüngü haline dönüştürür. Ve bu noktada bile bile Demokritos'tan ayrılır, çünkü *aynı ilkeleri* paylaştığım, *ama* duyulur nitelikleri *salt kanılara* indirge*me*diğini öne sürer."[14] Böylece duyum, gerçekte, Epikuros'un ölçüsü olduğuna ve nesnel görüngü ona uygun düştüğüne göre, Cicero'nun küçümsemeyle omuz silktiği şu sonucu doğru bir sonuç saymak zorundayız:

"Güneş, Demokritos'a büyük görünür, çünkü o, geometride uzmanlaşmış bir bilgindir; Epikuros'a ise, yaklaşık iki

* Aisthesis – duyulur algı, phronesis – akıl, akılsal olan.

ayak büyüklüğünde görünür, çünkü o güneşin *göründüğü* kadar büyük *olduğunu* söyler."[15]

B. Demokritos'la Epikuros'un, bilimin kesinliği ve konularının doğruluğuyla ilgili *teorik yargılarındaki bu fark*, bu adamların *birbirine uymayan bilimsel enerji ve pratik*lerinde kendini *gösterir.*

İlkeyi görüngü haline girmez sayan, gerçeklik ve varoluştan yoksun bırakan Demokritos, öte yandan, içerikle dolu gerçek dünya olarak *duyum dünyası* ile karşı karşıya kalır. Evet, gerçi bu dünya öznel görünüştür, ama tam da böyle oluşundan ötürü o, ilkeden kopmuş ve kendi bağımsız gerçekliğinde bırakılmış durumdadır. Aynı zamanda o, biricik gerçek nesnedir ve *böyle oluşuyla* bir değer ve anlam taşır. Bu yüzden Demokritos *empirik gözleme* itilir. Felsefeden doyum bulamayınca, kendini *pozitif bilgi*nin kollarına atar. Yukarıda, Cicero'nun onu bir *vir eruditus** diye adlandırdığını görmüştük. Demokritos, fizik, ahlak, matematik alanında, ansiklopedik bilgi dallarında, her türlü sanatta derinleşmiştir.[16] Kitapları hakkında Diogenes Laertius'un verdiği liste bile tek başına onun derin bilgisini göstermeye yeter.[17] Oysa geniş alanlara yayılmak ve dışarıda derleme ve araştırma yapmak derin bilginliğin karakteristiği olduğu için, Demokritos'un deneyim, bilgi ve gözlem elde etmek amacıyla *yeryüzünün yarısını* dolaştığını görüyoruz.

"Ben, diye övünür, çağdaşlarımın arasında, yeryüzünün en büyük kısmını dolaşmış ve en uzak bölgeleri araştırmış biriyim. Ülkelerin ve bölgelerin çoğunu gördüm, bilgin kişilerin çoğunu dinledim, ve tanıtlamalı şekil çizmede kimse beni geçemedi, hatta Mısır'da Arsipedonapt diye adlandırılan kişiler bile."[18]

Demetrius'un *Homonymois*'te,** *Antisthenes*'in de *Diadokhais*'te*** anlattıklarına göre, Demokritos, Mısır'da geometri öğrenmek üzere rahiplerin yanına gitmiş, ayrıca Pers ülkesinde Kaldelileri ziyaret etmiş ve Kızıldeniz'e kadar

* Derin bilgin.
** Adaşlar.
*** Ardarda gelen filozoflar.

uzanmıştır. Bazıları, onun Hindistan'da *gymnosophist*'lerle* de görüştüğünü ve Habeşistan'a ayak bastığını ileri sürerler.[19] Bir yandan, onun durup dinlenmesine fırsat vermeyen, *bilgi tutkusu*dur; ama bir yandan da, onu uzak yerlere iten, *doğru, yani felsefi bilgiden doyum bulamaması*dır. Onun doğru saydığı bilgi içerikten yoksundur, ona içerik sağlayan bilgi doğruluktan yoksundur. Eskilerin şu küçük öyküsü bir masal olabilir, ama doğru bir masal, çünkü Demokritos'un içindeki çelişik öğeleri dile getirir: Söylendiğine göre Demokritos, *gözün duyulur ışığı zihnin keskinliğini* karartmasın diye kendini kör etmiştir.[20] Cicero'ya göre, yeryüzünün yarısını** gezen. yine bu adamdır. Ama aradığını bulamamıştır.

Epikuros'ta buna karşıt bir kişilik çıkar karşımıza.

Epikuros *felsefede doyumunu* ve *mutluluğunu* bulur.

"Payına gerçek özgürlük düşmesi için, der, felsefeye hizmet etmen gerekir. Felsefeye boyun eğmiş, kul olmuş kişi, beklemeye gerek duymaz, hemen kurtuluşa erer. Çünkü felsefeye kulluk etmek özgürlüğün kendisidir."[21] Buna uygun olarak şunu öğütler: "Kişi, gençken felsefeyle uğraşmayı ertelememeli, yaşlanınca da bu uğraşıdan bıkmamalı. Çünkü ruh sağlığını elde etmek için kimsenin yaşı henüz erken, ya da artık geçmiş olamaz. Felsefe çağının henüz gelmediğini ya da artık geçtiğini söyleyen kişi ise, mutlu olma çağının henüz gelmediğini ya da geçtiğini söyleyen kişiden farksızdır."[22]

Demokritos felsefeden doyum bulamayınca empirik bilginin kollarına atıldığı halde, *Epikuros pozitif bilimleri küçümser*, çünkü ona göre bu bilimlerin *gerçek yetkinliğe* hiçbir katkısı yoktur.[23] Epikuros *bilim düşmanı*, gramer horlayıcısı diye gösterilir.[24] Hatta bilgisizlikle suçlanır. "Ama", der Cicero'da bir epikurosçu, "derin bilgiden yoksun olan Epikuros değildir, asıl bilgisiz olanlar, bir çocuk için bilinmemesi ayıp olan şeyi yaşlı kişinin de hâlâ ezbere sıralayıp durması gerektiğine inananlardır."[25]

Ama, *Demokritos Mısırlı rahiplerden, Pers ülkesindeki Kal-*

* Yunancada Hintli bilginlere verilen ad.
** Buradaki "tüm sonsuzluğu" sözcükleri "yeryüzünün yarısını" olarak düzeltilmiştir.

delilerden ve *Hintli gymnosophistlerden* bir şeyler öğrenmeye çalıştığı halde, *Epikuros* hiçbir *öğretmenden* ders *almamış* olmakla, *kendi kendini yetiştirmiş* olmakla *övünür*.[26] Seneca ona, bazı kişilerin, hiçbir yardım görmeden hakikat uğrunda çırpınıp durduklarını söyletir. İşte bu kişiler arasında o, yolunu kendisi açmıştır. Ve onun en çok övdükleri de bu kendi kendini yetiştirmiş kişilerdir. Ötekilerse, ona göre ikinci dereceden kafalardır.[27] Demokritos dünyanın bütün yörelerine sürüklendiği halde, Epikuros, Atina'daki bahçesinden ancak iki ya da üç kez ayrılıp İyonya'ya gitmiştir, ama incelemelere girişmek için değil, dostlarını görmek için.[28] Ensonu, Demokritos* bilgiye ulaşmaktan umudunu keserek kendini kör ettiği halde, Epikuros, ölüm saatinin yaklaştığını hissedince, sıcak bir banyo yapmış, katıksız şarap istemiş ve dostlarına felsefeye bağlı kalmalarını öğütlemiştir.[29]

C. Ortaya koymuş bulunduğumuz bu farklar, iki felsefecinin raslantısal kişiliğine verilmemelidir; bunlar iki karşıt eğilimi canlandırmaktadır. Yukarıda söylenenlerde teorik bilinç farkı olarak kendini gösteren şeyi biz, pratik enerji farkı olarak görmekteyiz.

Son olarak, *düşünce ile varlığın bağıntısını, karşılıklı ilişkisini dile getiren yansıma biçimini* ele alıyoruz. Felsefeci, dünya ile düşünce arasında gördüğü genel ilişki içinde, kendi tikel bilincinin gerçek dünya ile bağıntısını kendisi için nesnel kılmaktan başka bir şey yapmaz.

İmdi, gerçekliğin bir yansıma biçimi olarak, Demokritos *zorunluluğu* kullanır.[30] Aristoteles, onun her şeyi zorunluluğa indirgediğini söyler.[31] Diogenes Laertius, her şeyin kökeni olan atom burgacının Demokritos'a göre zorunluluk olduğunu belirtir.[32] *De placitis philosophorum* yazarı bu konuda daha doyurucu açıklamalar getirir:

"Zorunluluk, Demokritos'a göre, yazgı ve yasadır, kayra ve evrenin yaratıcısıdır. Ama bu zorunluluğun tözü, maddenin anaörneği [*antitype*], hareketi ve içtepisidir."[33]

Buna benzer bir parça da, *Stobaios*'un *Fiziksel*

* Marx, "Demokritos"tan önce gelen "çok yer gezmiş" sözünü çizmiştir.

Seçmeler'inde[34] ve *Eusebios*'un *Praeparatio evangelica*'sının altıncı kitabında[35] bulunur. Stobaios'un *Ahlaksal Seçmeler*'inde Demokritos'un şu özdeyişi korunur.[36] — Eusebios'un 14. kitabında da bu söz hemen hemen olduğu gibi yinelenir:[37] İnsanlar, kendi şaşkınlıklarının bir belirtisi olarak kendilerine bir raslantı yanılsaması yaratmaktan hoşlanırlar, çünkü *raslantı* [*zufall*], *sağlam düşünüşle bağdaşmaz*. Yine bunun gibi *Simplikios* da, içinde Aristoteles'in raslantıyı ortadan kaldıran eski öğretiden söz ettiği bir parçayı Demokritos'la ilgili görür.[38]

Buna karşı Epikuros'un söylediklerine bakınız:

"Kimilerinin mutlak egemen diye ortaya sürdükleri* [türden] bir *zorunluluk yoktur*; bazı şeyler *raslantısal*dır, bazı şeyler de *keyfimize* bağlıdır. Zorunluluk yumuşatılamaz, raslantı ise değişkendir. Fizikçilerin *eimarmene*'sinin** kölesi olmaktansa tanrılarla ilgili efsaneye bağlanmak yeğdir. Çünkü ikincisi, tanrıların ululanması halinde bağışlanma umuduna yer bırakır, birincisi ise aman tanımaz zorunluluktur. Ama kabul edilmesi gereken, kalabalığın inandığı gibi *tanrı değil*, raslantıdır."[39] "Zorunluluk içinde yaşamak bir mutsuzluktur, ama zorunluluk içinde yaşamak bir zorunluluk değildir. Her yerde özgürlüğe açık birçok kısa ve kolay yol vardır. O halde, kimse hayatta tutulamadığı için tanrıya şükredelim. Zorunluluğun kendisine baş eğdirmek olanaklıdır."[40]

Epikurosçu Velleius da, Cicero'da, stoa felsefesi için buna benzer sözler eder:

"Cahil ihtiyar kadınlar gibi her şeyi yazgıyla olup biter gibi gören bir felsefe hakkında ne düşünmeli?... Epikuros kurtarıcımız olmuş, bizi özgürlüğe kavuşturmuştur."[41]

Böylece Epikuros, herhangi bir zorunluluk kavramı tanımak zorunda kalmamak için, *ayrık yargıyı* bile *yadsımaktadır*.[42]

Gerçi, Demokritos'un da raslantı kavramını kullandığı ileri sürülür, ama bu konuyla ilgili olarak Simplikios'ta[43] rasla-

* Marx, "belirttikleri" [*aufgeführt*] sözcüğünü çizip, yerine "ortaya sürdükleri" [*eingeführt*] yazmıştır.

** Buyurulmuş şey, yazgı.

nan iki sözden biri ötekini kuşkulu kılar, çünkü bu söz açıkça gösterir ki raslantı kategorisini kullanan Demokritos değil, bu kategoriyi ona bir vargı olarak yakıştıran Simplikios'tur. Gerçekten de Simplikios şöyle der: Demokritos genel olarak dünyanın yaratılışı için hiçbir neden göstermez, dolayısıyla raslantıyı neden yapar *gibidir*. Ancak bu sözde, *içeriğin belirlenmesi* değil, Demokritos'un *bilinçli olarak* kullandığı *biçim* söz konusudur. Eusebios'un şu sözleri için de durum aynıdır: Ona göre Demokritos, raslantıyı evrensel ve tanrısal olanın egemeni haline getirmiş ve burada her şeyin raslantıyla meydana geldiğini ileri sürmüştür, buna karşılık insan yaşamı ve empirik doğadan raslantıyı uzaklaştırmış ve raslantıyı savunanları ahmaklar olarak nitelemiştir.[44]

Bu sözlerde biz, bir ölçüde, yalnızca hıristiyan piskoposu *Dionysios*'un zorlamayla sonuçlar çıkarma isteğini görmekteyiz. Bir ölçüde de, evrenselin ve tanrısalın başladığı yerde, Demokritos'un zorunluluk kavramı raslantıdan farksız hale gelmektedir.

O halde tarihsel bakımdan şu nokta kesindir: *Demokritos zorunluluğu* kullanır, Epikuros ise *raslantıyı*. Ve her biri karşı görüşü bir polemikçi öfkesiyle reddeder.

Bu farkın en önemli sonucu, tek tek fiziksel görüngülerin açıklanış tarzında kendini gösterir.

Zorunluluk, sonlu doğada *göreli zorunluluk* olarak, *determinizm* olarak ortaya çıkar. Göreli zorunluluk yalnızca *gerçek olanaklılık*tan çıkarsanabilir, yani o, bu zorunluluğun kendini açığa vurmasına aracı olan birtakım koşullar, sebepler, nedenler vb. ağıdır. Gerçek olanaklılık göreli zorunluluğun açıklanışıdır.* Ve bunun Demokritos tarafından kullanıldığını görüyoruz. bu konuda Simplikios'un bazı sözlerini aktaralım.

Eğer susamış bir kişi su içip ferahlarsa, Demokritos [buna] neden olarak raslantıyı değil, susuzluğu gösterecektir. Çünkü o, dünyanın yaratılışı bakımından raslantıyı kullanır görünmekle birlikte, yine de raslantının herhangi tikel bir olayın nedeni olmadığını, tersine, bizi başka nedenlere geri

* Marx, "dır"dan sonraki *gleichsam* [adeta] sözcüğünü çizmiştir.

götürdüğünü savunur. Böylece, örneğin toprağı kazma, bulunan bir gömünün nedenidir, ya da büyüme, zeytin ağacının nedenidir.[45]

Demokritos'un bu açıklama tarzını doğanın gözlemlenmesine sokuşundaki coşku ve ciddilik, nedenleri araştırma çabasına verdiği önem, şu açık sözünde saf yüreklilikle* dile gelir:

"Yeni bir neden [bilgisi] keşfetmeyi Pers kralı olmaya yeğ tutarım."[46]

Epikuros burada da Demokritos'a doğrudan karşıttır. Ona göre raslantı, yalnızca olanaklılık değeri taşıyan bir gerçekliktir. Ancak, *soyut olanaklılık gerçek olanaklılığın taban tabana karşıtıdır*. Bunlardan ikincisi, anlık gibi katı sınırlar içinde tutsaktır; birincisi ise imgelem gibi sınırsızdır. Gerçek olanaklılık, nesnesinin zorunluluk ve gerçekliğini açıklamaya çalışır; soyut olanaklılık ise açıklanan nesne ile değil, açıklamayı yapan özne ile ilgilidir. Nesnenin yalnızca olanaklı, kavranabilir olması gerekir. Soyut olarak olanaklı olan şey, kavranabilen şey, düşünen özne için bir engel, bir sınır, bir ayak bağı meydana getirmez. Bu olanaklılığın aynı zamanda gerçek de olmasının önemi yoktur, çünkü burada ilgi nesne olarak nesneye yönelmez.

Demek ki Epikuros, farklı fiziksel görüngülerin açıklanmasında alabildiğine gevşek davranmaktadır.

İlerde ele alacağımız *Pythokles'e Mektup*, bu olguya daha çok ışık tutacaktır. Burada, Epikuros'un daha önceki fizikçilerin kanıları karşısındaki tavrına dikkati çekmemiz yeterlidir. *De placitis philosophorum* yazarı ve Stobaios, felsefecilerin, yıldızların tözü, güneşin büyüklüğü ve biçimi gibi konulardaki farklı görüşlerini çeşitli yerlerde anarlarken Epikuros hakkında hep şöyle derler: O, bu görüşlerden hiçbirini reddetmez, [ona göre] *hepsi* doğru *olabilir*, o,olanaklıya bağlanır.[47] Dahası, Epikuros, akıl yoluyla belirlemelerde bulunan ve tam da bu yüzden tek yanlı bir yöntem olan, gerçek olanaklılıkla açıklama yöntemine karşı *saldırıya* bile geçer.

* Marx, "safyüreklilikle"den sonraki "de" sözcüğünü çizmiştir.

Böylece *Seneca* da *Quaestiones naturales*'inde şöyle der: Epikuros, bütün bu nedenlerin olanaklı olduğunu savunur ve ayrıca başka birtakım açıklamalara da girişir. Bu nedenlerden herhangi birinin geçerli olduğunu ileri sürenleri *kınar*, çünkü [ona göre] yalnızca birtakım kanılardan çıkarımlanabilen şey hakkında zorunlu [apodiktik] bir yargıda bulunmak çok atakça bir davranış olur.[48]

Görülüyor ki nesnelerin gerçek nedenlerini araştırmanın bir yararı yoktur. Önemli olan, yalnızca, açıklayan öznenin erincidir. Her olanaklı olan, soyut olanaklılığın karakterine uygun bir şey olarak, olanaklı diye kabul edildiğine göre, besbelli ki *varlıktaki raslantı* yalnızca *düşüncedeki raslantı*ya aktarılmaktadır. Epikuros'un öğütlediği tek kural, yani "açıklama duyumla *çelişmemeli*" kuralı kendiliğinden açıktır; çünkü soyut olanaklılık, tam da, çelişkiden bağışık olmak demektir, bu yüzden de çelişki giderilmelidir.[49] Ve son olarak Epikuros, kendi açıklama yönteminin, *kendinde ve kendi için doğa bilgisini değil*, yalnızca *özbilincinin sarsılmazlığını* [*ataraksi*][7] amaçladığını açıkça belirtir.[50]

Epikuros'un bu konuda da Demokritos'tan ne denli ayrıldığını göstermek için daha fazla açıklamaya gerek yoktur.

Böylece görüyoruz ki iki adam birbirine her adımda karşıt düşmektedir. Biri kuşkucu, öteki dogmatiktir; biri duyulur dünyayı öznel görünüş, öteki nesnel görüngü sayar. Duyulur dünyayı öznel görünüş sayan birincisi, kendini empirik doğa bilimine, pozitif bilgiye verir ve deneyen, her yerde öğrenen, alabildiğine dünyaya yayılan gözlem tedirginliğini temsil eder. Görüngü dünyasını gerçek sayan ikincisi ise, empirizmi küçümser; kendinde doyum bulan düşünce sakinliği, bilgisini *ex principio interno** alan kendine yeterlik cisimleşmiştir onda. Ama çelişki daha da öteye gider. Duyulur doğayı öznel görünüş sayan *kuşkucu* ve *empirist*, onu *zorunluluk* açısından ele alır ve şeylerin gerçek varoluşunu açıklayıp anlamaya çalışır. Görünüşü gerçek sayan *felsefeci* ve *dogmatik* ise,

* Bir iç ilkeden.

tersine, her yerde *raslantı*dan başka bir şey görmez ve onun açıklama yöntemi, daha çok, doğanın her türlü nesnel gerçekliğini yadsımaya yönelir. Bu çelişkilerde saçma bir yan var görünüyor.

Her noktada birbiriyle çelişen bu adamların bir tek ve aynı öğretiye bağlanacaklarını hâlâ varsaymak güçlükle olanaklı görünmektedir. Yine de birbirine bağlı gözükürler.

Bundan sonraki bölümün amacı, onların genel ilişkisini kavramaktır.[8]

İKİNCİ KISIM
DEMOKRİTOS VE EPİKUROS'UN FİZİĞİNİN AYRINTILI OLARAK FARKI ÜZERİNE

BİRİNCİ BÖLÜM
ATOMUN DOĞRU ÇİZGİDEN SAPMASI

Epikuros, atomların boşlukta *üçlü* bir hareketi olduğunu kabul eder.[1] Birincisi, *doğru çizgi halinde düşme* hareketidir; ikincisi, atomun *doğru çizgiden sapmasından* ileri gelir; üçüncüsü de, *birçok atomun geri itilmesi* yüzünden meydana gelir. Birinci ve üçüncü hareketi Demokritos da, Epikuros da kabul eder. Onları birbirinden ayıran, *atomun* doğru çizgiden *sapmasıdır*.[2]

Bu sapma hareketi* çoğu zaman alay konusu edilmiştir. Hele Cicero, bu konuya değindiği zaman sonu gelmez laflar eder.

Örneğin onun bu konuda şunları yazdığını görürüz:

"Epikuros, atomların ağırlıkları yüzünden doğru çizgi halinde aşağı doğru atıldığını savunmuş ve bu hareketin cisimlerin doğal hareketi olduğunu söylemiştir. Ama arkasından, bütün atomlar aşağı doğru atılırsa, bir atomun ötekiyle hiçbir zaman rastlaşmayacağı aklına gelmiştir. Bunun üzerine, bir yalana başvurarak, atomun pek küçük bir sapma gösterdiğini

* Marx, "sonuncu hareket" sözcüklerini çizip yerine "sapma hareketi" yazmıştır.

söylemiştir, ki böyle bir şey, kuşkusuz tümden olanaksızdır. Ona göre, atomların birbirleriyle karmaşmaları, birleşmeleri ve yapışmaları bundan ileri gelmiş, dünya, dünyanın bütün parçaları ve içindekiler bu yüzden ortaya çıkmıştır. Bütün bunların çocukça bir icat olması bir yana, Epikuros istediği şeye bile ulaşamamaktadır."[3]

Cicero'nun *Tanrıların Doğası Üzerine* adlı yapıtının birinci kitabında bir başka anlatım biçimi buluyoruz:

"Epikuros, eğer atomlar kendi ağırlıkları ile aşağı doğru gidiyorlarsa, hiçbir şeyin elimizde olmayacağını, çünkü atomların hareketinin belirlenmiş ve zorunlu olacağını gördüğünden, bu zorunluluktan kaçmak için bir yol —Demokritos'un gözünden kaçan bir yol— icat etmiştir. O, atomun, ağırlığı ve çekim gücü [*weight and gravity*] yüzünden aşağı doğru atılmakla birlikte, yine de çok hafif bir sapma yaptığını söyler. Böyle bir şey ileri sürmek, istediği şeyi savunamamaktan daha yüz kızartıcıdır."[4]

Pierre Bayle de aynı kanıdadır:

"Avant lui" (c.-à-d. Epicure) "on n'avait admis dans les atomes que le mouvement de pesanteur, et celui de réflexion. [...] Epicure supposa que même au milieu du vide, les atomes déclinaient un peu de la ligne droite, et de là venait la liberté, disait-il... Remarquons en passant que ce ne fut [pas] le seul motif qui le porta à inventer ce mouvement de déclinaison, il le fit servir aussi à expliquer la rencontre des atomes; car il vit bien qu'en supposant qu'ils se mouvaient [tous] avec une égale vitesse par des lignes droites qui tendaient toutes de haut en bas, il ne ferait jamais comprendre qu'ilst eussent pu se rencontrer, et qu'ainsi la production du monde aurait été impossible. Il fallut donc [...] qu'ils s'écartaient de la ligne droite."[*5]

* "Ondan (yani Epikuros'tan) önce, atomlarda yalnız ağırlık hareketiyle yansıma hareketinin bulunduğu kabul edilmişti. [...] Epikuros, boşluğun ortasında bile, atomların doğru çizgiden azıcık saptığını varsaymış ve özgürlüğün buradan geldiğini söylemiştir... Bu arada şunu belirtelim ki onu bu sapma hareketini icat etmeye götüren tek neden bu olmamıştır; o, bu sapmayı, aynı zamanda atomların rastlaşmasını açıklamak için de kullanmıştır, çünkü, atomların (tümünün) hep yukarıdan aşağıya yönelen doğru çizgiler boyunca hareket ettiklerini varsayınca onların nasıl rastlaşabildiklerini hiç

Şimdilik bu düşüncelerin geçerliliği konusunu askıda bırakıyorum. Ancak şurasını herkes farkedecektir ki Epikuros'un en son eleştiricisi *Schaubach*, şöyle derken Cicero'yu yanlış anlamıştır:

"Atomların hepsi, çekim gücü [ağırlık] yüzünden aşağı doğru, dolayısıyla —fiziksel nedenlerden ötürü— paralel olarak atılırlar, ama karşılıklı geri itilme yüzünden bir başka hareket, Cicero'ya göre (*De natura deorum*, I, XXV [69]) raslantısal nedenlerden ileri gelen ve ezelden beri süregelen eğik bir hareket kazanırlar."[6]

Bir kere, Cicero, alıntılanan pasajda geri itilmeyi eğik doğrultunun nedeni yapmaz, tersine, eğik doğrultuyu geri itilmenin nedeni yapar. İkincisi, raslantısal nedenlerden söz etmez, tersine, nedenden hiç söz edilmemesini eleştirir; eğik doğrultunun nedeni olarak aynı zamanda hem geri itilmeyi, hem de yine birtakım raslantısal nedenleri kabul etmek kendinde ve kendi için çelişik olurdu. Bu durumda, eğik doğrultunun raslantısal nedenlerinden değil, olsa olsa geri itilmenin raslantısal nedenlerinden söz edilebilir.

Kaldı ki Cicero ile Bayle'in düşüncelerinde, hemen belirtmeden geçemeyeceğimiz kadar açık bir gariplik vardır. Onlar Epikuros'a, biri ötekini yok eden sebepler yakıştırırlar. Burada, Epikuros'un, bir halde geri itilmeyi açıklamak, bir halde de özgürlüğü açıklamak için atomların sapmasını kabul ettiği varsayılmaktadır. Ama, eğer atomlar sapma olmadan rastlaş*mı*yorsa, o zaman özgürlüğün nedeni olarak sapmanın gereği yoktur; çünkü özgürlüğün karşıtı, Lucretius'tan[7] öğrendiğimiz gibi, yalnızca atomların determinist ve kaçınılmaz rastlaşması ile başlar. Öte yandan, eğer atomlar sapma *olmadan* rastlaşıyorsa, o zaman da geri itilmenin nedeni olarak sapmanın gereği yoktur. Benim kanımca atomun doğru çizgiden sapmasının nedenleri Cicero ve Bayle'deki kadar yüzeysel ve bağlantısız bir biçimde anlaşılınca, bu çelişki haliyle ortaya çıkar. Genellikle tüm eskiler içinde Epikuros fiziğini

bir zaman açıklayamayacağını ve böylece dünyanın kurulmasının olanaksız olacağını açıkça görmüştür. Bu yüzden, atomların doğru çizgiden ayrılmaları [...] gerekmiştir."

anlamış tek kişi olan Lucretius'ta daha derin bir açıklama bulacağız.

Şimdi sapmanın kendisini inceleyelim.

Nasıl nokta çizgide yadsınır [*aufgehoben* = aşılır] ise, her düşen cisim de çizdiği doğruda yadsınır. Bu cismin özgül niteliği burada hiç de önemli değildir. Düşen bir elma da, bir demir parçası kadar, düşey bir doğru çizer. Demek ki her cisim, düşme hareketi içinde ele alındığı sürece, hareket eden bir noktadan, hem de, belli bir varlık tarzı içinde —çizdiği doğruda— kendi bireyselliğini [*Einzelheit*] feda eden, bağımsızlıktan yoksun bir noktadan başka bir şey değildir. Şu halde Aristoteles pithagorasçılara karşı çıkışında haklıdır: "Siz çizginin hareketinin yüzey, noktanın hareketininse çizgi olduğunu söylüyorsunuz; öyleyse monadların hareketleri de birer çizgi olacaktır."[8] Şu halde bunun gerek monadlar, gerekse atomlar için sonucu —bunlar sürekli hareket içinde olduklarına göre—[9] şu olurdu: Ne monadlar, ne de atomlar vardır, tersine bunlar, doğru çizgi içinde kaybolurlar; çünkü, atom yalnızca doğru çizgi halinde düşen bir şey olarak gözönüne alındıkça, atomun katılığı sözkonusu bile olmaz. Bir kere, eğer boşluk uzaysal boşluk olarak tasarlanırsa, o zaman *atom, soyut uzayın dolaysız yadsınması* olur, buna göre de *uzaysal bir nokta* demektir. Kendini uzayın yapışımsızlığına karşı kendinde pekişik tutan katılık, yeğinlik, ancak uzayı tüm alanında yadsıyan bir ilke sayesinde, tıpkı gerçek doğada zaman nasılsa öyle olan bir ilke sayesinde işin içine katılabilir. Ayrıca, bu kabul edilmese bile, atom, hareketi doğru bir çizgi oldukça, ancak uzay tarafından belirlenir ve ona göreli bir varlık ve salt maddesel bir varoluş verilmek istenir. Ama, atom kavramındaki bir uğrağın, saf biçim olma, her türlü göreliliği, bir başka varlık tarzıyla olan her türlü bağıntıyı yadsıma uğrağı olduğunu görmüştük. Aynı zamanda, Epikuros'un, birbiriyle çelişmekle birlikte atom kavramı içinde ayrılmaz bir biçimde yer alan iki uğrağı kendince nesnelleştirdiğini belirtmiştik.

O halde Epikuros, nasıl olur da atomun salt biçim belir-

lenimine, başka bir varlık tarafından belirlenmiş her türlü varlık tarzını yadsıyan salt bireysellik kavramına gerçeklik verebilir?

Epikuros dolaysız varlık alanında hareket ettiğine göre, bütün belirlenimler dolaysızdır. O halde karşıt belirlenimler, dolaysız gerçeklikler olarak birbirlerine karşıttırlar.

Ama atoma karşıt düşen *göreli varoluş, atomun yadsımak zorunda olduğu varlık tarzı, doğru çizgi*dir. Bu hareketin dolaysız yadsınması, uzaysal olarak tasarlanınca *doğru çizgiden sapma* demek olan bir *başka hareket*tir.

Atomlar, bütünüyle kendine-yeter [özerk] cisimlerdir, daha doğrusu, göksel cisimler gibi, mutlak kendine-yeterlik içinde tasarlanan cisimlerdir. Bu yüzden, yine göksel cisimler gibi, doğru çizgiler halinde değil, eğik çizgiler halinde hareket ederler. *Düşme hareketi, kendine-yetmezlik hareketidir.*

Epikuros bu duruma göre atomun maddeselliğini onun doğru çizgi boyunca hareketi olarak gösteriyorsa, doğru çizgiden sapma içinde onun biçim belirlenimine gerçeklik vermiştir, ve bu karşıt belirlenimler doğrudan karşıt hareketler olarak gösterilirler.

İşte *Lucretius*, sapmanın *fati foedera*'yı* kırdığını söylemekte[10] bu yüzden haklıdır, ve bunu hemen bilince uyguladığına[11] göre, denebilir ki sapma, atomun bağrında karşı mücadele verebilen ve direnebilen o şeydir.

Ama Cicero, "Epikuros, bütün bunları tasarlamaya kendisini iten amaca bile, ulaşamamaktadır; çünkü, eğer bütün atomlar sapsaydı, aralarında, hiçbir zaman birleşme olmayacaktı, ya da bazıları [doğru çizgiden] ayrılacak, bazıları da kendi hareketleri ile dosdoğru sürüklenip gidecekti. Böylece atomlara adeta önceden belirli görevler yüklemek, yani hangilerinin dosdoğru, hangilerinin eğik hareket edeceklerini saptamak gerekli olacaktı"[12] diyerek Epikuros'u kınadığı zaman, bu kınamanın şöyle haklı bir yanı vardır: Atom kavramının doğasında yerleşik bulunan iki uğrak, dolaysızca farklı olan hareketler olarak tanımlanmaktadır; bu yüzden de

* Yazgının zincirleri.

bu hareketlerin farklı bireylere maledilmeleri gerekir — bir tutarsızlık bu, ama tutarlı bir tutarsızlık, çünkü atom alanı dolaysızlıktır.

Epikuros işin doğasında yatan bu çelişkiyi çok iyi hisseder. Bu yüzden de sapmayı, elden geldiği kadar *duyularca algılanmaz* olarak betimlemeye çabalar; sapma,

*Nec regione loci certa, nec tempore certo**[13] olur; olanaklı olan en küçük alanda meydana gelir.[14]

Cicero[15] ve —Plutarkhos'a göre— birçok eski yazarlar,[16] ayrıca Epikuros'u atomun sapmasının nedensiz meydana geldiğini söylediği için de kınarlar. Cicero, bir fizikçi için bundan daha utanç verici bir durum olamayacağını söyler.[17] Ama, bir kere, Cicero'nun istediği biçimde bir fiziksel neden atomun sapmasını, tam da dışına çıkarılacağı determinizm alanına yeniden atardı. Sonra da, atom, sapma belirlenimi altına sokulmadıkça, hiç de yetkin olmaz. O halde bu belirlenimin nedenini sormak, atomu bir ilke kılan nedeni sormak demek olur — bu ise, kuşku yok ki atomun her şeyin nedeni olduğunu, bu yüzden de atomun kendisinin bir nedeni bulunmadığını savunan kişinin gözünde anlamsız bir sorudur. Son olarak, *Bayle*,[18] Demokritos'un atoma tinsel bir ilke yüklediğini ileri süren *Augustinus*'un[19] otoritesine —hem de Aristoteles ve öteki antik düşünürlere karşı hiçbir önem taşımayan bu otoriteye— dayanarak, Epikuros'u, bu tinsel ilke yerine sapma kavramını tasarlamış olduğu için kınar. Oysa, tam tersine, bu "atom ruhu" ile olsa olsa bir sözcük kazanılmış olur, sapma ise atomun gerçek ruhunu, soyut bireysellik kavramını temsil eder. Atomun doğru çizgiden sapmasının sonucunu incelemeden önce, şimdiye değin bütünüyle gözden uzak tutulan çok önemli bir başka noktaya dikkati çekmek zorundayız.

Atomun doğru çizgiden sapması, aslında Epikuros'un fiziğinde rastgele ortaya çıkan tikel bir belirlenim değildir. Tersine, bu sapmanın dile getirdiği yasa Epikuros felsefesini boydan boya kaplar, ama o şekilde ki kendiliğinden anlaşılacağı

* Ne belli bir yerde, ne belli bir zamanda (Lucretius, *De rerum natura*, II, 294)..

üzere, onun ortada görünüşünün belirlenimi uygulandığı alana bağlıdır.

Nitekim soyut bireysellik, kavramını, biçim-belirlenimini, saf kendi-için-varlığı dolaysız varlıktan bağımsızlığı, her türlü göreliliğin yadsınmasını, ancak, ***kendisiyle karşıtlaşan varlıktan soyutlanıp kopmakla*** edimli kılabilir; çünkü gerçekten onun üstesinden gelmek için soyut bireyselliğin onu idealize etmesi gerekir, bunu ise ancak genellik yapabilir.

Böylece, atom göreli varoluşundan, yani doğru çizgiden nasıl ondan soyutlanıp kopmakla, uzaklaşmakla kurtuluyorsa, bütün Epikuros felsefesi de, soyut bireysellik kavramının, kendine-yeterliğin ve başka şeylerle her türlü bağıntının yadsınmasının onun varoluşunda temsil edilmek zorunda olduğu her yerde, sınırlayıcı varlık tarzından uzaklaşır.

Şu halde eylemin amacı, acı ve sarsıntıdan soyutlanıp kopmakta, uzaklaşmakta, sarsılmazlıkta yatar.[20] Dolayısıyla da iyi, kötüden kaçmak,[21] haz, acıdan uzaklaşmaktır.[22] Ensonu, soyut bireyselliğin en yüksek özgürlüğü ve bağımsızlığı içinde, bütünlüğü içinde ortaya çıktığı yerde, şu sonuç doğar ki kendisinden uzaklaşılan varlık *her türlü varlık*tır; *bunun içindir ki tanrılar dünyadan uzaklaşır*, onunla ilgilenmez ve onun dışında otururlar.[23]

Epikuros'un bu tanrıları çoğu zaman alaya alınmıştır, o tanrılar ki insanlar gibi gerçek dünyanın ara-dünyalarında [*intermundia**] otururlar, bedenleri değil, bedensileri vardır, kanları değil, kansıları vardır,[24] ve mutlu bir barış içinde kalmaktan hoşnut olup, hiçbir yakarışa kulak asmazlar, bizimle ve dünyayla ilgilenmezler, bir çıkar için değil, güzelliklerinden, yüceliklerinden ve üstün yaradılışlarından ötürü ululanırlar.

Yine de bu tanrılar, Epikuros'un bir uydurması değildirler. Varolmuşlardır. *Onlar Yunan sanatının yontusal tanrılarıdır. Romalı Cicero* onları haklı olarak alaya alır,[25] ama *Yunanlı Plutarkhos*, bu tanrılar öğretisinin, korku ve boşinancı ortadan kaldırmakla birlikte, tanrılarda sevinç ya

* Dünyalar arasındaki alanlar (sözcük anlamıyla: ara-dünyalar).

da kayırma kabul etmediğini, bunun yerine onlarla aramıza, tıpkı kendilerinden ne zarar, ne de yarar beklediğimiz Hyrkania* balıklarıyla olan ilişkilerimize benzer ilişkiler koyduğunu ileri sürdüğü zaman, tüm Yunan anlayışını unutmuştur.[26] Teorik sakinlik, Yunan tanrılarının başta gelen karakteristiklerinden biridir. *Aristoteles* de böyle der:

"En iyi olan, eyleme gereksinim duymaz, çünkü kendisi, kendi ereğidir."[27]

Şimdi, atomun sapmasından doğrudan doğruya çıkan *sonucu* gözden geçireceğiz. Burada, atomun başka bir varlık tarafından tikel bir varlık tarzı olarak içinde belirlendiği her türlü hareket ve bağıntıyı atomun yadsıması ifade edilir. Bu, o şekilde ortaya konur ki atom, [kendine] karşıt olan varlıktan soyutlanıp kopar ve kendini ondan sıyırır. Ama bunda kapsanmış bulunan şey, yani *onun başka bir şeyle her türlü bağıntıyı yadsıması, gerçekleştirilmeli, pozitif olarak ortaya konulmalıdır.* Bu, ancak, eğer *onun bağıntılı olduğu varlık kendisinden başka bir varlık değilse*, yani yine *bir atom* ise ve, kendisi doğrudan doğruya belirlenmiş olduğundan, *birçok atom* ise, yapılabilir. *Şu halde birçok atomun geri itilmesi, Lucretius*'un sapmaya verdiği adla, *lex atomi*'nin** zorunlu *gerçekleşmesidir.*

Ama, burada her belirlenim tikel bir varlık olarak ortaya konulduğu için, geri itilme üçüncü bir hareket olarak önceki hareketlere eklenir. O halde Lucretius, atomların sapması olmasaydı, onlarda ne geri itilme, ne de raslaşma olmayacağını, dünyanın da hiçbir zaman yaratılmayacağını söylerken haklıdır.[28] Çünkü atomlar *kendi kendilerinin biricik nesnesidirler ve yalnızca kendi kendileriyle bağıntılı olabilirler*, dolayısıyla da —uzaysal deyimlerle söylersek— onların *raslaşması*, ancak, kendilerini başka varlıklarla bağıntılı kılacak her türlü göreli varoluşlarının yadsınması nedeniyle olanaklı olur. Ve bu göreli varoluş, gördüğümüz gibi, onların ilksel hareketi olan doğru çizgi halinde düşme hareketidir.

* *Hyrkania Denizi* — Hazar Denizinin eski adı.
** Atom yasası.

Böylece onlar, ancak doğru çizgiden sapmaları dolayısıyla raslaşırlar. Konunun salt maddesel olan parçalanma ile hiçbir ilgisi yoktur.[29]

Ve gerçekte, dolaysızca varolan bireysellik, ancak, edimsel olarak yine kendisi olan başka bir şeyle bağıntılı olduğu oranda kavramsal olarak gerçekleşir — bu başka şey dolaysız varoluş biçiminde ona karşı dursa bile. İşte böylece insan, ancak bağıntılı olduğu başka varlığın farklı bir varoluş değil de, yine —henüz tin olmasa bile— bir bireysel insan olması halinde, bir doğa ürünü olmaktan çıkar. Ama insanın insan olarak kendi gerçek nesnesi haline gelmesi için, kendi içinde, göreli varlığını, yani arzunun ve yalın doğanın gücünü kırmış olması gerekir. *Geri itilme, özbilincinin ilk biçimidir*, bundan ötürü de, kendini dolaysız-varlık olarak, soyut bireysellik olarak kavrayan bu özbilincine karşılık düşer.

O halde geri itilmede gerçekleşen, soyut biçim olması bakımından, atom kavramıdır, ama soyut madde olması bakımından, bir o kadar da onun karşıtıdır; çünkü onun bağıntılı olduğu şey pekala atomlardır, ama *başka* atomlardır. *Oysa ben, doğrudan doğruya başka olan bir şeyle bağıntıya girer gibi kendimle bağıntıya girersem, o zaman bu ilişkim maddesel bir ilişkidir*. Bu, tasarlanabilecek en aşırı dışsallık derecesidir. Şu halde, atomların doğru çizgi halinde düşmede ortaya konulan maddesellikleri ile sapmada ortaya konulan biçim belirlenimleri, geri itilmeleri içinde, bir sentez halinde birleşmiştir.

Demokritos, Epikuros'un tersine, onun atom kavramının gerçekleşmesi olarak gördüğü şeyi, zorlanmış bir hareket haline, bir kör zorunluluk edimi haline dönüştürür. Yukarıda da gördüğümüz üzere, Demokritos, atomların geri itilmesi ve çarpışmasından ileri gelen burgacı (*dinh*) zorunluluğun tözü sayar. Şu halde o, geri itilmede, yalnızca maddesel yanı, parçalanmayı, değişmeyi görür, ama, başka şeyle olan her türlü bağıntının yadsınmasının ve hareketin kendi kendini belirleme [öz-belirlenim] olarak ortaya konuluşunun kendisine göre gerçekleştiği düşüncel yanı görmez. Bu onun, tümden duyulur

bir şekilde, boş uzay yüzünden kırılmış bir altın külçesi gibi birçok parçalara bölünmüş tek ve aynı bir cisim tasarlamasından açıkça anlaşılabilir.[30] Demek ki Demokritos'un Bir'i atomun kavramı olarak anladığı bile pek söylenemez.

Aristoteles ona haklı olarak karşı çıkar:

"Böyle olunca başlangıçtaki cisimlerin her zaman boşlukta ve sonsuzlukta hareket etmiş olduklarını ileri süren Leukippos'la Demokritos'un, bunun ne türlü bir hareket olduğunu ve bu cisimlerin doğasına uygun hareketin ne olduğunu söylemeleri gerekirdi. Çünkü, eğer öğelerden her biri öteki tarafından zorlanmayla harekete geçiriliyorsa, o zaman, her birinde, zorlanmış hareketin dışında kaldığı doğal bir hareketin de bulunması yine bir zorunluluktur. Ve bu ilk hareket zorlanmış değil, doğal olmalıdır. Yoksa iş sonsuza dek uzar gider."[31]

Böylece, Epikuros'taki atom sapması, atom alanının tüm iç yapısını değiştirmiştir, çünkü böylelikle biçim-belirlenimi geçerli kılınmış ve atom kavramının doğasında yerleşik bulunan çelişki gerçekleştirilmiştir. Demek ki Epikuros, yalnızca duyulur biçimde bile olsa, geri itilmenin özünü yakalayan ilk kişi olmuştur, Demokritos ise bunun ancak maddesel varoluşunu tanımıştır.

Bu yüzden, geri itilmenin Epikuros tarafından uygulanan daha somut biçimleriyle de karşılaşıyoruz: Siyasal alanda *sözleşme*,[32] toplumsal alanda, en yüksek iyi olarak övülen *dostluk*.*[33]

İKİNCİ BÖLÜM
ATOMUN NİTELİKLERİ

Atomun özgülüklere [niteliklere] sahip olması atom kavramına çelişik düşer, çünkü, Epikuros'un dediği gibi, her özgülük değişkendir, ama atomlar değişmez.[1] Ancak atomlara özgülükler yüklemek yine de *zorunlu* bir *vargı*dır. Gerçekten de, duyulur uzay tarafından ayrılmış çok sayıdaki geri itilme

* Bu paragraf Marx tarafından elyazmasına eklenmiştir.

atomlarının zorunlu olarak *birbirlerinden* ve *saf özlerinden* [*bakımından*] *dolayımsız olarak farklı* olmaları, yani *niteliklere* sahip olmaları gerekir.

Şu halde, aşağıdaki çözümlemede ben, "Epikuros'un atomlara nitelikler yüklemediği; Diogenes Laertius'taki *Herodotos'a Mektup*'un 44. ve 54. paragraflarının metne sonradan sokuşturulmuş olduğu" yolunda *Schneider ve Nürnberger*'in ileri sürdüğü iddiaya önem vermiyorum. Bu doğru olsa, Lucretius'un, Plutarkhos'un ve hatta Epikuros'tan sözeden bütün öbür yazarların tanıklıklarına ne diyeceğiz? Üstelik Diogenes Laertius, atomun niteliklerini iki değil, on paragrafta sayar: 42, 43, 44, 54, 55, 56, 57, 58, 59 ve 61. paragraflar. Bu eleştiricilerin savları için verdikleri gerekçe, yani "atomun niteliklerini kavramıyla nasıl bağdaştırabileceklerini bilemedikleri" itirazı çok yüzeyseldir. *Spinoza* bilgisizliğin kanıt olmadığını söyler.* Eğer eskilerdeki anlamadığımız parçaları silip atacak olsaydık, ne de çabuk bir *tabula rasa*** elde ederdik!

Nitelikler sayesinde atom, kavramıyla çelişen bir varoluş kazanır; kendi *özünden farklı* bir *dışsallaşmış* [*yabancılaşmış*] *varlık* halini alır. Epikuros'u en başta ilgilendiren bu çelişkidir. Bu yüzden o, bir özgülük [nitelik] ortaya koyup da, böylece atomun maddesel doğasına ilişkin vargıyı çıkarır çıkarmaz, aynı zamanda, bu özgülüğü yeniden kendi alanı içinde yok eden ve onun yerine atomun kavramını geçerli kılan birtakım belirlenimleri bunun karşısına çıkarır. *Demek ki o, bütün özgülükleri kendi kendileriyle çelişecek biçimde belirler.* Buna karşılık Demokritos, özgülükleri hiçbir yerde atomun kendisiyle ilintili olarak ele almaz, bunların içinde taşıdıkları, kavramla varoluş arasındaki çelişkiyi de nesnelleştirmez. Onun bütün ilgisi, nitelikleri, bu niteliklerden oluşacak somut doğayla ilintili olarak betimlemeye yöneliktir. Onun için bunlar, doğanın görüngüsünü meydana getiren çoğulluğu açıklayacak birer varsayımdan ibarettirler. Bundan şu sonuç çıkar ki, atom kavramının bunlarla hiçbir ilgisi yoktur.

* Spinoza, *Ethica*, Kısım I, Önerme 36, Ek.
** Boş levha.

İddiamızı kanıtlamak için, her şeyden önce, bu noktada birbiriyle çelişir görünen kaynakları aydınlatmak zorunludur.

De placitis philosophorum adlı yapıtta şöyle deniliyor: "*Epikuros* atomların üç niteliği bulunduğunu ileri sürer: büyüklük, biçim, ağırlık. Demokritos yalnızca iki nitelik kabul etmişti: büyüklük ve biçim. Epikuros üçüncü olarak ağırlığı da eklemiştir."[2]

Aynı parça, *Eusebios*'un *Praeparatio evangelica*'sında da kelimesi kelimesine tekrarlanır.[3]

Bu, Demokritos'un atomlarda yalnızca büyüklük ve biçim farkı gördüğünü savunan *Simplikios*[4] ve *Philoponus*'un[5] tanıklığıyla da doğrulanır. *Aristoteles* ise, tam tersine, *De generatione et corruptione* adlı kitabında, Demokritos'un atomlarına ağırlık farkı yükler.[6] Bir başka parçada (*De caelo*'nun birinci kitabında) *Aristoteles*, Demokritos'un atomlara ağırlık yükleyip yüklemediği sorununu belirsiz bırakır; şöyle der:

"Böylece, cisimlerin hepsi ağırlığa sahipse, hiçbiri mutlak olarak hafif olmayacaktır; ama hepsi hafifliğe sahipse, hiçbiri ağır da olmayacaktır."[7]

Geschichte der alten Philosophie'sinde, *Ritter*, Aristoteles'in otoritesine dayanarak, Plutarkhos'un, Eusebios'un ve Stobaios'un savlarını reddeder.[8] Simplikios'un ve Philoponus'un tanıklığını ise dikkate almaz.

Bu parçaların gerçekten bu kadar çelişik olup olmadığını görelim. Anılan parçada Aristoteles, atomun niteliklerinden *ex professo** söz etmez. Öte yandan, *Metafizik*'in sekizinci kitabında şöyle der:

"Demokritos atomlar arasında üç fark kabul eder. Çünkü temel cisim, madde bakımından bir ve aynıdır, ama biçim demek olan *rhysmos* (ρυσμος) bakımından, duruş demek olan *trope* (τροπη) bakımından, ya da sıralanış demek olan *diathige* (διαθιγη) bakımından farklıdır."[9]

Bu parçadan doğrudan doğruya şu sonuç çıkar:** Ağırlık,

* Profesyonel olarak, incelediği alanı bilen kişi olarak.

Demokritos'un atomlarının bir özgülüğü olarak anılmamıştır. Boşluğun birbirlerinden ayrı halde tuttuğu dağılmış madde parçalarının özel biçimlere sahip olmaları gerekir ve bu biçimler uzay gözlemi dolayısıyla tam dışsal olarak algılanırlar. Bu, Aristoteles'in aşağıdaki sözlerinden, daha da açık olarak ortaya çıkar:

"Leukippos ve yoldaşı Demokritos, öğelerin doluluk ve boşluk olduğunu savunurlar. ... Bunlar madde olarak varlığın temelidirler. Nasıl yalnız bir tek temeli töz kabul edenler, seyrekliği ve yoğunluğu, niteliklerin ilkeleri sayarak bütün öbür şeyleri bu tözün etkilenimlerinden doğurtuyorlarsa, aynı şekilde Leukippos ve Demokritos da atomlar arasındaki farkların öbür şeylerin nedenleri olduğunu, çünkü temel varlığın yalnızca *rhysmos, diathige* ve *trope* bakımından farklılık gösterdiğini söylerler. ... Örneğin A, N'den biçim bakımından, AN, NA'dan sıralanış bakımından, Z, N'den duruş bakımından farklıdır."[10]

Bu alıntıdan açıkça anlaşılır ki Demokritos atomun özgülüklerini, atomun kendisiyle ilgili olarak değil, yalnızca görüngüler dünyasında farkların oluşumuyla ilgili olarak ele alır. Bundan bir de şu sonuç çıkar ki Demokritos, ağırlığı atomların özsel bir özgülüğü olarak ayrıca belirtmez. Onun için ağırlık kendiliğinden bellidir, çünkü cisimsel her şeyin ağırlığı vardır. Yine aynı biçimde, büyüklük bile ona göre temel bir nitelik değildir. Atomlara şekille birlikte verilmiş ilineksel bir belirlenimdir. Demokritos'u yalnız şekillerin çeşitliliği ilgilendirir, çünkü biçim, duruş ve sıralanış içinde daha fazla bir şey bulunmaz. Büyüklük, biçim ve ağırlık, Epikuros tarafından bireştirildikleri halleriyle atomun kendi içinde taşıdığı farklardır. Biçim, duruş ve sıralanış ise, atomun başka bir şeye oranla taşıdığı farklardır. Demokritos'ta yalnızca görüngü dünyasını açıklamaya yönelik koşullu [hipotetik] belirlenimler bulduğumuz halde, Epikuros'ta ilkenin kendisinden çıkan vargıyı buluruz. Bu yüzden şimdi, onun, atomun özgülükleriyle ilgili belirlenimlerini ayrıntılı olarak

** Marx buradaki şu cümleyi silmiştir: "Demokritos, atomun niteliği ile kavramı arasına <fark> çelişki koymaz."

tartışacağız.

Her şeyden önce, atomların bir büyüklüğü vardır.[11] Öte yandan, büyüklük yine yadsınır. Yani atomlar *her* büyüklüğe sahip değildirler;[12] aralarında yalnız *bazı* büyüklük farkları kabul edilmelidir.[13] Gerçekten de, onlara yalnız büyüklüğün yadsınması, yani küçüklük yüklenebilir,[14] ancak en küçüklük de değil —çünkü bu, salt uzaysal bir belirlenim olurdu—, çelişkiyi dile getiren sonsuz küçüklük.[15] Demek ki Epikuros'tan kalma parçalarla ilgili notlarında *Rosinius*, şunları söylerken, bu parçalardaki bir yeri yanlış çevirmekte, bir yeri de tümüyle gözardı etmektedir:

"Hujusmodi autem tenuitatem atomorum incredibili parvitate arguebat Epicurus, utpote quas nulla magnitudine praeditas ajebat, teste Laertio, X, 44."*[16]

Ben burada şu konu üzerinde durmayacağım: *Eusebios*'a göre, Epikuros atomlara sonsuz küçüklük yükleyen ilk kişi olmuş,[17] Demokritos ise, en büyük boyda —hatta, *Stobaios*'un söylediğine göre, dünya büyüklüğünde— atomlar da kabul etmiştir.[18]

Bir yandan, bu Aristoteles'in tanıklığıyla çelişir.[19] Öte yandan *Eusebios*, daha doğrusu onun kendisinden özet parçalar aldığı İskenderiyeli piskopos *Dionysios*, kendi kendisiyle çelişir; çünkü aynı kitapta, Demokritos'un, doğanın ilkeleri olarak, akılla kavranabilecek bölünmez cisimler kabul ettiği yazılıdır.[20] En azından şurası açıktır: Demokritos çelişkinin farkında değildi; o, buna dikkat etmemiş, oysa Epikuros'un başta gelen ilgi konusunu bu oluşturmuştur.

Epikuros'un atomlarının *ikinci* özgülüğü *biçim*dir.[21] Ama bu belirlenim de atom kavramıyla çelişir, ve karşıtı ortaya konulmalıdır. Soyut bireysellik, soyut kendiyle-özdeşliktir, demek ki biçimsizdir. Şu halde, atomlardaki biçim farkları belirlenemez,[22] ancak bu farklar mutlak olarak sonsuz da değildir.[23] Tersine, atomlar belirli ve sonlu sayıda biçimler sayesinde birbirlerinden farklılaşırlar.[24] Bundan açıkça anlaşılır

* "Bu biçimde Epikuros, inanılmaz küçüklükteki atomların inceliğini, onlarda —Laertius'un ifadesine (X, 44) göre— büyüklük bulunmadığını söyleyerek, akla yakın kılmaya çalışmıştır"

ki ne kadar atom varsa o kadar farklı şekil yoktur,[25] oysa Demokritos sonsuz sayıda şekil kabul eder.[26] Eğer her atomun ayrı bir biçimi olsaydı, sonsuz büyüklükte atomlar bulunması gerekirdi;[27] çünkü onlar, Leibniz'in monadları gibi, sonsuz bir farka, bütün öbürlerinden farklılığa kendilerinden (*an sich*) sahip olurlardı. Böylece Leibniz'in özdeş iki şey bulunmadığı yolundaki sözü altüst olmakta ve aynı biçime sahip sonsuz sayıda atom bulunmaktadır.[28] Bu ise, açıkça, biçim belirlenimini yeniden yadsır, çünkü bir başkasından artık farklı olmayan bir biçim, biçim değildir.*

Ensonu,** Epikuros'un, *ağırlığı üçüncü* nitelik haline getirmesi de büyük önem taşır,[29] çünkü ağırlık [*gravity*] merkezinde madde, atomun başta gelen bir belirlenimini oluşturan ideal bireyselliğe sahiptir. Bu nedenle, atomlar tasarım alanına aktarılınca, onların ağırlığa da sahip olmaları gerekir.

Ama ağırlık da atom kavramıyla doğrudan doğruya çelişir, çünkü ağırlık, maddenin dışında bulunan ideal bir nokta olarak maddenin bireyselliğidir. Oysa atomun kendisi, bu bireyselliktir, adeta, bireysel bir varoluş olarak ortaya konulan ağırlık merkezidir. Şu halde ağırlık Epikuros için yalnızca *farklı ağırlık* olarak vardır, ve atomların kendileri göksel cisimler gibi *tözsel ağırlık merkezleri*dir. Bu durum somuta uygulanırsa, bundan ihtiyar *Brucker*'in pek şaşırtıcı bulduğu[30] ve *Lucretius*'un bize inançla doğruladığı[31] şu apaçık sonuç ortaya çıkar: Dünyanın, her şeyin kendisine doğru yöneldiği bir merkezi yoktur; taban-karşıtları [antipodlar] da yoktur. Üstelik ağırlık, ancak, başkasından farklı olan, dolayısıyla da dışsallaşmış [yabancılaşmış] ve özgülükler kazanmış bulunan o atoma ait olduğuna göre, şurası açıktır ki atomların, birbirlerinden farklılaşmaları içinde çoğul olarak değil de, yalnızca boşlukla ilgili olarak düşünüldükleri yerde, ağırlık belirleni-

* Marx, şu paragrafı silmiştir: "Şu halde Epikuros, burada da çelişkiyi nesnelleştirmiştir. Demokritos ise, yalnızca maddesel yanı gözönünde tutarak, daha öte bir belirlenimde, ilkeden çıkan herhangi bir vargıyı ortaya koymamaktadır."

** "Ensonu" sözcüğü Marx tarafından metne eklenmiştir.

mi varolmaktan çıkar. Atomlar, kütle ve biçim bakımından ne kadar farklı olurlarsa olsunlar, demek ki, boş uzayda eşit hızla hareket ederler.[32] Böylece Epikuros, ağırlığı, yalnızca geri itilmeye ve bundan çıkan bileşimlere uygular. Bu,* atomların kendilerinin değil, yalnız atom kümelerinin ağırlıkla yüklü olduğu iddiasının ileri sürülmesine yolaçmıştır.[33]

Gassendi, Epikuros'u, bütün cisimlerin, ağırlık ve kütle bakımından çok farklı olsalar da, yukarıdan aşağıya düştükleri zaman aynı hıza sahip oldukları yolundaki, deneyle tanıtlanmış olguyu, salt akıl yoluyla önceden ortaya koymuş olduğu için över.**[34]

Demek ki atomların özgülüklerinin gözden geçirilmesi, bizi, sapmanın gözden geçirilmesiyle aynı sonuca götürmektedir ki o da şudur: Epikuros, atom kavramındaki özle varoluş çelişkisini nesnelleştirir. Böylece o, bize atomistik bilimini vermiştir. Demokritos'ta ise, ilkenin kendisinin gerçekleşmesi yoktur. O, yalnızca maddesel yanı tutar ve empirik gözlem yararına varsayımlar ortaya koyar.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ATOMOİ ARKAİ VE ATOMA STOİKEİA***

Schaubach, Epikuros'un gökbilimsel kavramları konusundaki, daha önce de adını andığımız incelemesinde şu iddiayı ileri sürer:

"*Aristoteles* gibi *Epikuros* da, *ilkeler* [*Anfänge*] (*atomoi arkhai,* Diogenes Laertius, X, 41) ile *öğeler* (*atoma stoikheia,* Diogenes Laertius, X, 86) arasında bir ayrım yapmıştır. Birinciler, yalnız akılla tanınabilen atomlar olup uzay kaplamazlar.[1] Bunlara, en küçük cisimler olduklarından değil, uzay içinde bölünmez olduklarından ötürü *atomlar* denir.

* Marx, buradaki "bunların ağırlığın nedeni olarak görülebileceği ve" sözcüklerini silmiştir.

** Marx buradaki şu cümleyi silmiştir: "Biz bu övgüye, Epikuros'un ilkesinin açıklanmasını eklemiş bulunuyoruz."

*** *Atomoi arkhai* – bölünmez ilkeler (ya da başlangıçlar) ve *atoma stoikheia – bölünmez öğeler.*

Bu anlayışlara bakılarak, Epikuros'un atomlara uzaysal özgülükler yüklememiş olduğu sanılabilir.[2] Ama *Herodotos'a Mektup*'ta (Diogenes Laertius, X, 44, 54)[3] Epikuros atomlara yalnız ağırlık değil, büyüklük ve biçim de yükler. ... Bu yüzden ben, bu atomları ikinci türe, yani birincilerden çıkmış, ama yine de cisimlerin en basit parçacıkları sayılabilecek atomlar türüne sokuyorum."[4]

Schaubach'ın Diogenes Laertius'tan alıntıladığı parçaya daha yakından bakalım. Alıntı şu: Οιον, οτι το παν, σωμα ξαι αναφης φυσις εστιν η οτι ατομα στοιχεια, ξαι παντα τα τοιαυτα.*

Epikuros, burada, Pythokles'e yazdığı mektupta, ona meteorlar konusundaki öğretinin fizikteki bütün öteki öğretilerden farklı olduğunu, örneğin, her şeyin ya cisim ya da boşluk olduğunu, bölünmez temel öğeler varolduğunu öğretmektedir. Açıkça görülüyor ki burada, ikinci bir atom türünün söz konusu olduğunu kabule hiçbir sebep yoktur.** Belki, το παν, σωμα ξαι αναφης φυσις ϖε οτι τα ατομα στοιχεια*** arasındaki ayrıklığın *soma* (σωμα)**** ile *atoma stoikheia* (ατομα στοιχεια), arasında bir fark koyduğu, böylece *soma*'nın *atoma stoikheia*'ya karşıt olarak birinci türden atomları gösterdiği sanısı uyanabilir. Ama bu hiç de sözkonusu değildir. *Soma*, boş olması nedeniyle *asomaton* (ασωματον)***** adını da alan *boşluk*'a karşıt olarak, *cisimsel* olanı dile getirir.[5] Şu halde *soma* terimi hem atomları, hem bileşik cisimleri içine alır. Örneğin, *Herodotos'a Mektup*'ta şöyle denilmektedir: To παν εστι το σωμα .... ει μη ην, ο ξενον ξαι χωραν ξαι αναφη

* Örneğin, Bütün'ün cisimlerden ve cisimsel olmayan doğadan meydana geldiği, ya da bölünmez öğeler varolduğu yolundaki önermeler ve bu tür diğer sözler.

** Burada Marx şu cümleyi silmiştir: "Aynı şekilde biz αρχη δε τουτων ουχ εστιν, αιτιων των ατομων ουσων [bunun için başlangıç yoktur, çünkü atomlar nedendir][4] parçasından, Epikuros'un *üçüncü* tür bir atom, *atoma aitia* (ατομα αιτια) [neden niteliğinde atomlar] kabul ettiği sonucunu (haklı ya da haksız olarak) çıkarabiliriz".

*** "Cisimlerden ve maddesel olmayan cisimlerden meydana gelen Bütün" [ile] "bölünmez öğeler varolması."

**** Cisim, madde.

***** Cisimsel olmayan, maddesiz.

φυσιν ονομαζομεν ..... Των σωματων τα μεν εστι συγχρισεις, τα δ εξ ων αι συγξρισεις πεποιηνται. Ταυτα δε εστιν ατομα ξαι αμεταβλητα .... Ωςτε τας αρχας, ατομους αναγξαιον ειναι σωματων φυσεις.[6]*

Böylece, anılan parçada Epikuros, önce *boşluk*'a karşıt olarak genel anlamda *cisimsel*'den, sonra da özel anlamda cisimsel'den, yani atomlardan söz etmektedir.**

Schaubach'ın Aristoteles'e göndermede bulunması da pek bir şey kanıtlamamaktadır. Gerçi *arkhe* (αρχη) ile *stoikheion* (στοιχειον)*** arasındaki, Stoalılar'ın önemle üzerinde durdukları[7] fark Aristoteles'te de görülür,[8] ama Aristoteles yine de iki deyimin özdeşliğini kabul etmekten geri kalmaz.[9] Hatta, *stoikheion*'un ilk başta atomu dile getirdiğini açıkça belirtir.[10] Bunun gibi Leukippos ve Demokritos da, πληρες χαι χενον'a**** "stoiceion" adını verirler.[11]

Lucretius'ta, Epikuros'un Diogenes Laertius tarafından anılan mektuplarında, Plutarkhos'un *Kolotes*'inde,[12] Sekstos Empeirikos'ta[13] özgülükler, atomların kendilerine yüklenir; bu nedenle atomlar, kendi kendilerini aşan [*sich selbst aufhebend*] şeyler olarak belirlenmişlerdir.

Ancak, eğer yalnız akılla algılanabilen cisimlerin uzaysal niteliklerle donanmış olması bir çatışkı olarak düşünülürse, uzaysal niteliklerin kendilerinin yalnız zihinle algılanabilmesi daha da büyük bir çatışkı olur.[14]

Ensonu, *Schaubach*, görüşüne daha fazla destek sağlamak üzere, Stobaios'un şu sözlerini anar: Επιξουρος ... τα [...] πρωτα (σχ. σωματα) δε απλα, τα δε εξ εξεινων συγξριματα παντα βαρος εχειν.*****

* Bütün cisimdir ... eğer *boşluk*, uzay ve cisimsel olmayan doğa adını verdiğimiz şey varolmasaydı. ... Cisimler arasında bazıları *bileşik*tir, bazıları da, kendilerinden bileşiklerin çıktığı şeylerdir. *Bu ikincilerse bölünmez* ve değişmezdirler. ... Buna göre, bu ilk ilkelerin zorunlu olarak bölünmez bir cisimsel doğası vardır.

** Marx buradaki şu cümleyi silmiştir: "Burada atoma stoikheia'nın, anılan son parçada *arkhai* (αρχαι) [başlangıçlar, ilk ilkeler] oldukları söylenen *atomoi physeis*'ten (ατομοι φυσεις) [bölünmez doğalar] başka bir anlamı yoktur."

*** "Başlangıç (ilk ilke)" ile "öğe".

**** Doluluk ve boşluk.

Stobaios'un bu sözlerine, *atoma stoikheia*'dan özel bir atom türü olarak sözeden şu parçalar da eklenebilir: Plutarkhos, *De placitis philosophorum*, I, 246 ve 249; Stobaios, *Fiziksel Seçmeler*, I, s. 5.15 Kaldı ki bu parçalarda, ilksel atomların büyüklüğü, biçimi ve ağırlığı bulunmadığı hiçbir biçimde ileri sürülmemektedir. Tersine, *atomoi arkhai* ve *atoma stoikheia*'nın ayırdedici bir karakteristiği olarak yalnız ağırlıktan söz edilmektedir. Ama bundan önceki bölümde görmüştük ki ağırlık ancak geri tepme ve bundan doğan kümeleşmeler için sözkonusudur.

Ayrıca, *atoma stoikheia* diye bir şey icat edilmesinden hiçbir kazancımız da olmamaktadır. *Atomoi arkhai*'den *atoma stoikheia*'ya geçmek, onlara doğrudan doğruya özgülükler yüklemek kadar zordur. Ancak ben böyle bir ayrımı yine de tümden yadsıyor değilim. Benim yadsıdığım tek şey, farklı ve sabit iki atom türü bulunduğudur. Bunlar, daha çok bir tek ve aynı türün farklı belirlenimleridir.

Bu farkı tartışmadan önce, Epikuros'a özgü bir davranış tarzına dikkati çekmek isterim. Epikuros, bir kavramın çeşitli belirlenimlerini farklı bağımsız varoluşlar olarak ele almayı sever. İlkesi nasıl atomsa, bilgisinin gidiş tarzı da atomistiktir. Gelişmenin her uğrağı, onun ellerinde hemen, boş uzay tarafından adeta başka şeylerle bağıntılarından koparılmış sabit bir gerçeğe dönüşüverir; her belirlenim yalıtık bir bireysellik biçimine bürünür.

Aşağıdaki örnek, bu davranış tarzını açıklığa kavuşturabilir.

Sonsuz, *to apeiron* (το απειρον), ya da Cicero'nun Latinceye çevirdiği gibi, *infinitio*, Epikuros tarafından zaman zaman özel bir doğa olarak kullanılır; ve tam da *stoikheia*'nın sabit bir temel töz olarak tanımlandığını gördüğümüz aynı parçalarda, *apeiron*'un bağımsız bir şey haline geldiğini de görürüz.[16]

Ancak, Epikuros'un kendi tanımlamalarına göre sonsuz, ne özel bir töz, ne de atomların ve boşluğun dışında bir şeydir; daha çok, boşluğun ilineksel bir belirlenimidir. Gerçekte *apei-*

***** Epikuros, ilk (cisimler)in basit olmaları gerektiğini, bunlardan bileşmiş cisimlerinse ağırlığa sahip olmaları gerektiğini [söyler].

ron'un üç anlamıyla karşılaşıyoruz.

İlk olarak *apeiron*, Epikuros için atomlarda ve boşlukta ortak olan bir niteliği anlatır. Bu anlamda o, atomların sonsuz çokluğu dolayısıyla ve boşluğun sonsuz büyüklüğü dolayısıyla sonsuz olan Bütünün sonsuzluğunu dile getirir.[17]

İkinci olarak, *apeiria* (απειρια), atomların çokluğudur, öyle ki boşluğa karşıt konulan, atom değil, sonsuz çokluktaki atomlardır.[18]

Son olarak, eğer Demokritos'tan Epikuros'a ilişkin bir sonuç çıkarabilirsek, *apeiron*, aynı zamanda tam karşıt şeyi de, yani kendinde belirlenmiş ve kendisiyle sınırlanmış atoma karşıt konulan sınırsız boşluğu da ifade eder.[19]

Bütün bu anlamlarda —ki bunlar, atomistik için biricik anlamlar, hatta olanaklı olan biricik anlamlardır— sonsuz, atomların ve boşluğun bir belirleniminden ibarettir. Bununla birlikte o, tikel bir varoluş olarak seçilip ayrılmış, hatta, belirlenimini ifade ettiği ilkelerin yanısıra özgül bir doğa olarak ortaya konulmuştur.*

Şu halde, Epikuros atomu *stoikheion* haline getiren belirlenimi bağımsız bir ilksel atom türü olarak böylece kendisi saptamış olsa bile —ki bir kaynağın öbüründen tarihsel üstünlüğü düşünülürse durum böyle değildir—, Epikuros'un öğrencisi Metrodoros[9] farklılaşmış belirlenimi farklılaşmış bir varoluşa dönüştüren ilk kişi olsa bile —ki böylesi bize daha olası görünmektedir—,[20] ayrı uğrakların bağımsızca varolan bir şeye dönüştürülmesi işini atomistik bilincin öznel tarzına yüklememiz gerekir. Varoluş biçiminin farklı belirlenimlere maledilmesi, bunlar arasındaki farkın anlaşılması sonucunu doğurmamıştır.

Demokritos için atom, yalnızca *stoikheion*, yani maddesel bir dayanak [*substratum*] demektir. *Arkhe* ve *stoikheion* olarak, ilke ve temel öğe olarak atom arasındaki ayrım Epikuros'a aittir. Şu söyleyeceklerimiz bunun önemini açıkça anlatacaktır.

Atom kavramının yapısında içerilmiş bulunan, varoluşla

* Marx "Bu örnek inandırıcıdır" cümlesini silmiştir.

öz, madde ile biçim arasındaki çelişki, bireysel atomun kendisinde —bu atom niteliklerle donatılır donatılmaz— ortaya çıkar. Nitelik sayesinde atom, kavramına yabancılaşır, ama aynı zamanda kuruluşunda yetkinleşir. Görüngü dünyası, bundan sonra, nitelikli atomların geri itilmesinden ve sonraki kümeleşmelerinden ortaya çıkar.

Öz dünyasından görüngü dünyasına bu geçişte, atom kavramı içindeki çelişki, açık bir biçimde, en keskin gerçekleşmesine ulaşır. Çünkü atom, kavramsal bakımdan, doğanın mutlak, özsel biçimidir. *Bu mutlak biçim şimdi mutlak maddeye, görüngü dünyasının biçimsiz dayanağına indirilmiştir.*

Gerçi atomlar, her şeyin kendisinden çıktığı, her şeyin kendisine ayrışıp çözüştüğü,[21] doğanın tözüdürler,[22] ama görüngü dünyasının sürekli yokolması bir sona ulaşmaz. Yeni görüngüler oluşur; ama atomun kendisi her zaman dipte temel olarak kalır.[23] Demek ki atom, saf kavram olarak düşünüldükçe, onun varoluşu boş uzaydır, yokolmuş doğadır; gerçekliğe doğru çıktıkça, maddesel temel durumuna düşer, o temel ki, bir çoğul ilişkiler dünyasının taşıyıcısı olarak, yalnızca, ona ilgisiz ve dışsal duran biçimler içinde varolur. Bu, zorunlu bir vargıdır, çünkü soyut şekilde bireysel ve tamamlanmış bir şey olarak önceden varsayılan atom, bu çoğulu idealleştiren ve tümüyle kaplayan güç olarak edimselleşemez.

Soyut bireysellik, varlıkta özgürlük değil, varlıktan özgürlüktür. Varlığın ışığında parlayamaz. Bu, içinde bu bireyselliğin karakterini kaybettiği ve maddeselleştiği bir öğedir. Bu yüzden atom, görüngünün günışığına giremez,[24] ya da girse bile, maddesel temel durumuna düşer. Atom olarak atom ancak boşlukta varolur. Doğanın ölümü böylece onun ölümsüz tözü haline gelmiştir; Lucretius'un şöyle seslenişi de haklıdır:

Mortalem vitam mors [...] *immortalis ademit.**

Ama, Epikuros'un çelişkiyi bu en yüksek doruğunda yakalaması ve nesnelleştirmesi, dolayısıyla da, *stoikheion* ola-

* Ölümsüz ölüm ölümlü yaşamı almak isteyince (*De rerum natura*, III, 869).

rak görüngünün temeli haline gelen atomu, *arkhe* olarak boşlukta varolan atomdan ayırdetmesi, yalnız bir tek uğrağı [öğeyi] nesnelleştiren Demokritos'la arasındaki felsefi farkı meydana getirir. Öz dünyasında, atomlar ve boşluk alanında Epikuros'u Demokritos'tan ayıran da yine aynı farktır. Ancak, yalnız nitelikli atom yetkin atom olduğu için, görüngü dünyası yalnızca yetkin ve kavramına yabancılaşmış atomdan ortaya çıkabileceği için, Epikuros bunu, yalnız nitelikli atomun *stoikheion* haline geldiğini ya da yalnız *atomon stoikheion*'un niteliklerle donanmış olduğunu söyleyerek ifade eder.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ZAMAN

Atomda madde, kendi kendiyle saf bağıntı olarak, her türlü görelilik ve değişirlikten bağışık olduğu için, bundan doğrudan doğruya şu sonuç çıkar ki zaman, atom kavramından, öz dünyasından dışarıda bırakılmak gerekir. Çünkü madde, ancak, içinden zaman öğesi soyutlanıp atıldığı ölçüde ebedi ve bağımsızdır. Bu konuda Demokritos'la Epikuros aynı görüştedirler. Ama, atomlar dünyasından uzaklaştırılan zamanın bundan sonra nasıl belirleneceği, hangi alana aktarılacağı konusunda ayrılırlar.

Demokritos'ta zamanın sistem için ne önemi, ne de zorunluluğu vardır. Onun zamanı açıklaması, zamanı yadsımak [*aufzuheben*] içindir. Zaman [onda], *Aristoteles*[1] ve Simplikios'un[2] dediği gibi, doğuş ve yokoluşun, yani zamansal olanın atomlardan uzaklaştırılması için ebedi diye belirlenir. Her şeyin bir kökene, bir başlangıç uğrağına sahip olmak zorunda olmadığını zamanın kendisi kanıtlar.

Bu düşüncede, tanınması gereken daha derin bir şey vardır. Tözün bağımsızlığını kavrayamayan düşleyici anlık, onun zaman içindeki oluşumunu araştırır. Şunu kavrayamaz ki tözü zamansal kılmakla zamanı da tözsel kılmış ve böylece onun kavramını yadsımış olur, çünkü mutlak kılınan zaman artık zamansal değildir.

Ama bu çözüm, bir başka açıdan, doyurucu değildir. Öz dünyasından dışarı atılan zaman, felsefe yapan öznenin öz-bilincine aktarılır, ama dünyanın kendisiyle herhangi bir temasta bulunmaz.

Epikuros'ta durum başka türlüdür. Öz dünyasından dışarı atılan *zaman*, onun için *görüngünün mutlak biçimi* haline gelir. Yani zaman ilineğin ilineği olarak belirlenir. İlinek, genel olarak tözdeki değişikliktir. İlineğin ilineği, kendinde yansır durumdaki değişikliktir, değişiklik olarak değişikliktir. Görüngü dünyasının bu saf biçimi zamandır.[3]

Bileşim somut doğanın salt edilgin olan biçimidir, zaman ise etkin biçimidir. Bileşimi varlığına göre değerlendirirsem atom, bileşimin ötesinde, boşlukta, hayal gücünde varolur. Atomu kavramına göre değerlendirirsem, bileşim ya hiç varolmaz, ya da yalnız öznel hayal gücünde varolur. Çünkü bileşim öyle bir ilişkidir ki bu ilişki içinde, bağımsız, kendi içlerine kapalı, adeta birbirlerine ilgisiz olan atomlar birbirleriyle hiç ilişkiye de girmezler. Oysa zaman, [yani] değişikliğin değişiklik olarak konulması oranında sonlunun değişikliği, tersine, görüngüyü öze geri götürdüğü kadar, onu özden ayıran ve görüngü olarak koyan gerçek biçimdir de. Bileşim, yalnızca, gerek atomların gerekse onlardan çıkan doğanın maddeselliğini ifade eder. Buna karşılık, öz dünyasında atom kavramı ne ise, görüngü dünyasında zaman da odur, yani her türlü belirlenmiş varlığın soyutlanması, yokolması ve kendi-için-varlığa indirgenmesidir.

Bu gözlemlerden şu sonuçlar çıkarılabilir. *İlkönce*, Epikuros, madde ile biçim arasındaki çelişkiyi görüngü doğasının karakteristiği yapar, bu sonuncusu da böylece öz doğasının, atomun karşı-görüntüsü haline gelir. Bu, zamanın uzaya, görüngünün etkin biçiminin edilgin biçime karşıt düşmesi ile olur. *İkinci olarak*, Epikuros, görüngüyü görüngü olarak, yani özün yabancılaşması olarak —ki bu yabancılaşma bu haliyle kendini gerçekliği içinde etkin kılar— kavrayan ilk kişidir. Buna karşılık, bileşimi görüngü doğasının tek biçimi sayan Demokritos için, görüngü, görüngü olduğunu, özden

farklı bir şey olduğunu kendi kendine göstermez. Böylece, görüngü varoluşuna göre değerlendirilince, öz onunla tümden karıştırılmış [*konfundiert*] hale gelir; kavramına göre değerlendirilince, öz varoluştan tümüyle ayrılır, o kadar ki görüngü öznel görünüş düzeyine iner. Bileşim, kendi özsel temellerine karşı ilgisiz ve maddesel davranır. Buna karşılık zaman, özün, görüngüyü ebedi olarak yakıp kül eden ve ona bağımlılık ve öz-değillik [*non-essence*] damgasını vuran ateşidir. *Son olarak*, Epikuros'a göre zaman değişme olarak değişme olduğundan, görüngünün kendine yansıması olduğundan, görüngü doğası haklı olarak nesnel diye konulmakta ve her ne kadar somut doğanın temeli olan atom yalnız akılla algılanırsa da, duyum, haklı olarak somut doğanın gerçek ölçütü kılınmaktadır.

Gerçekten de, zaman duyumun soyut biçimi olduğundan, epikurosçu bilincin atomculuğuna göre zamanın doğa içinde ayrı bir varoluşa sahip bir doğa olarak saptanması zorunluluğu ortaya çıkar. Duyulur dünyanın değişirliği, değişme olarak değişmesi, görüngünün —zaman kavramını meydana getiren— bu kendine yansıması, bilinçli duyarlıkta ayrı varoluşunu bulur. *Şu halde insan duyarlığı, cisimleşmiş zamandır, duyulur dünyanın varolan kendine yansımasıdır.*

Bu, *Epikuros*'taki zaman kavramının tanımından doğrudan doğruya çıktığı gibi, ayrıntılarda da tam belirli bir biçimde tanıtlanabilir. Epikuros'un *Herodotos'a Mektup*'unda[4] zaman, cisimlerin duyularca algılanan ilineklerinin ilinekler olarak düşünüldüğü anda ortaya çıkan bir şey olarak tanımlanır. O halde kendine yansımış duyulur algı, burada, zamanın kaynağı ve kendisidir. Bu yüzden de zaman ne benzeşim [analoji] yoluyla tanımlanabilir, ne de hakkında başka bir şey söylenebilir, ancak *Enargeia*'nın [apaçıklık] kendisiyle yetinmek gereklidir; çünkü kendine yansımış duyulur algı zamanın kendisidir ve bu algının ötesine gidilemez.

Buna karşılık, *Lucretius, Sekstos Empeirikos* ve *Stobaios*'ta[5] zaman diye tanımlanan, ilineğin ilineğidir, kendine yansımış değişmedir. Bundan ötürü de ilineklerin duyulur algıda yansımaları ile kendilerine yansımaları bir ve aynı şey

olarak konulur.

Demokritos'ta da bulunan *eidola*'lar,* zaman ile duyarlık arasındaki bu bağlantı nedeniyle, daha tutarlı bir durum da kazanırlar.

Eidola'lar, doğa cisimlerinin biçimleri olup, bu biçimler, yüzeyler olarak, adeta deri gibi koparlar ve o cisimleri görüngü içine sokarlar.[6] Şeylerin bu biçimleri, onlardan sürekli olarak fışkırır ve duyulara girerler, böylece de nesneleri göründürürler. Bu şekilde, işitmede doğa kendini işitir, koklamada kendini koklar, görmede kendini görür.[7] Şu halde insan duyarlığı, doğal süreçlerin bir odağa yansır gibi içinde yansıdıkları ve görüngünün ışığı içinde yandıkları ortamdır.

Demokritos'ta bu bir tutarsızlıktır, çünkü görüngü yalnızca özneldir; Epikuros'ta ise zorunlu bir vargıdır, çünkü duyarlık görüngü dünyasının kendine yansımasıdır, onun cisimleşmiş zamanıdır.

Son olarak, duyarlıkla zaman arasındaki bağlantı o şekilde kendini gösterir ki *şeylerin zamansal karakteri ve duyulara görünüşü özünde bir olarak konulur.* Çünkü cisimler, tam da duyulara göründükleri için yokolurlar.[8] Gerçekten de *eidola*'lar, cisimlerden boyuna kopmaları ve duyular içine akmaları yüzünden, kendi duyulur varoluşlarına bir başka doğa olarak kendileri dışında sahip olmaları yüzünden, kendileri içine, yani ayrılıktan [*diremption*] dönmemeleri yüzünden, dağılır ve yokolurlar.

O halde: nasıl atom soyut, bireysel özbilincinin doğal biçiminden başka bir şey değilse, duyulur doğa da nesnelleşmiş, empirik, bireysel özbilincinden ibarettir ve bu da duyulur olandır. Bu yüzden, duyular somut doğada tek ölçütlerdir, soyut aklın da atomlar dünyasında tek ölçüt olması gibi.

BEŞİNCİ BÖLÜM
METEORLAR

Demokritos'un gökbilimsel görüşleri zamanı için kavrayışlı

* İmgeler, suretler.

olabilir, ama felsefi bakımdan hiçbir ilgi çekici yanları yoktur. Bunlar ne empirik düşünme alanının ötesine geçerler, ne de atom öğretisi ile belirli bir içten bağlantı taşırlar.

Buna karşılık, *Epikuros*'un göksel cisimler ve onlarla ilgili süreçler konusundaki kuramı ya da *meteorlar* kuramı (bu deyime hepsini sokar o), yalnız Demokritos'un değil, tüm Yunan felsefesinin de görüşüne ters düşer. Göksel cisimleri ululama, bütün Yunan felsefecilerince uygulanan bir tapınçtır. Göksel cisimler sistemi, gerçek aklın [*Vernunft*] ilk naif ve doğaca belirlenmiş varoluşudur. Aynı tutumu Yunan özbilinci tin [*Geist*] alanında da almıştır. Bu, tinin güneş sistemidir. Demek oluyor ki Yunan felsefecileri göksel cisimlerde kendi tinlerine tapınışlardır.

İlk kez göğün fiziksel bir açıklamasını veren ve böylece onun Sokrates'inkinden farklı bir anlamda yeryüzüne indiren *Anaksagoras*, niçin doğduğu sorulduğunda şöyle cevap vermişti: εις θεωριαν ηλιου ξαι σεληνης ξαι ουρανου.*[1] *Ksenophanes* ise göğe bakıp şöyle demişti: Bir tanrıdır.[2] *Pythagoras'çılar, Platon*'un ve *Aristoteles*'in gök cisimleri karşısındaki dinsel tavrı da bilinir.

Gerçekte, Epikuros, tüm Yunan halkının görüşüne karşıt düşer.

Aristoteles der ki: Çoğu zaman kavram görüngülerin [olayların], görüngüler de kavramın varlığına tanıklık eder gibidir. Böylece bütün insanlar tanrılar hakkında bir fikir taşır ve tanrısala en yüksek yeri ayırırlar, gerek barbarlar, gerek Yunanlılar ve genellikle ölümsüzle ölümsüzü kuşkusuz birbirine bağlayarak tanrıların varlığına inanan bütün insanlar böyledir, çünkü başka türlüsü olamaz. O halde, eğer tanrısal varsa —ki gerçekten vardır—, o zaman, göksel cisimlerin tözü hakkında söylediğimiz de doğrudur. Ama bu, insanca bir kesin kanı sözkonusu olduğu ölçüde, duyulur algıya da denk düşer. Çünkü bütün geçmiş zaman boyunca, kuşaktan kuşağa aktarılan anılara bakılırsa, göğün ne tümünde, ne de herhangi bir parçasında hiçbir şey değişmiş

* Güneşi, ayı ve göğü gözlemlemek için.

görünmemektedir. Hatta isim bile eski insanlardan günümüze dek gelmiş görünmektedir ve onlar, bizim de söylediğimiz şeyleri kabul etmekteydiler. Çünkü aynı görüşler bir kez değil, iki kez değil, sonsuz kez bize kadar ulaşmıştır. Çünkü ilk cisim, toprağın, ateşin, havanın ve suyun dışında, farklı bir şey olduğundan, onlar en yüksek bölgeye, *thein aei* (*θειν αει*)* sözcüklerinden gelen "ether" [esir] adını verdiler, buna ebedi zaman sıfatını da eklediler.[3] Ama eskiler göğü ve en yüksek bölgeyi tanrılara ayırdılar, çünkü yalnız orası ölümsüzdü. İmdi, şimdiki kuramın kanıtladığına göre esir yok edilemez, doğurulmamıştır, herhangi ölümcül bir sarsıntıya uğramaz. Bu şekilde bizim kavramlarımız aynı zamanda tanrı hakkındaki ön-sezişlere de denk düşmektedir.[4] Ama *bir* göğün varolduğu apaçıktır. Göksel cisimlerin birer tanrı olduğu ve tanrısalın bütün doğayı sardığı görüşü, atalarımızdan, eskilerden kalmış ve sonraki kuşaklarda efsaneler halinde yaşayan bir gelenektir. Gerisi, kitlelerin inancı için, yasalara ve yaşama yararlı bir şey olarak, efsane biçiminde eklenmiştir. Böylece efsaneler, tanrıları insana ve öteki canlı yaratıklardan bazılarına benzer kılarlar ve bununla bağlantılı benzer şeyler icat ederler. Eğer eklemeleri atıp da yalnızca birincisine, yani ilk tözlerin tanrı olduğu inancına bağlanırsak, o zaman bunu tanrısalca esinlenilmiş bir şey saymamız ve bütün sanat ve felsefe türlerinin şu ya da bu şekilde icat edilmesinden ve yeniden kaybedilmesinden sonra, bu görüşlerin kutsal kalıntılar gibi bizlere kadar geldiğini kabul etmemiz gerekir.[5]

Epikuros ise, tersine, şöyle der:

Bütün bunlara şunu eklemeliyiz ki insan ruhundaki en büyük karışıklık, insanların göksel cisimleri kutlu ve yok edilmez sayıp, ayrıca bunları çelişik istek ve eylemlere sahip görmelerinden ve efsanelerle ilgili birtakım kuruntulara kapılmalarından ileri gelir.[6] Meteorlara gelince, şuna inanmak gerekir ki onlarda hareket, konum, [güneş ve ay] tutulması, doğuş ve batış ve benzeri olaylar, yöneten ve buyuran ya

* Boyuna akıp durmak.

da buyurmuş olan Bir'den, aynı zamanda her türlü mutluluk [kutluluk] ve yok edilmezliğe sahip sayılan o Bir'den kaynaklanmaz. Çünkü eylemler, mutlulukla bağdaşmazlar, ancak, güçsüzlük, korku ve gereksemeye sımsıkı bağlı nedenlerden doğarlar. Mutluluğa sahip bazı ateşsi cisimlerin keyfî olarak bu hareketlere bağımlı oldukları da düşünülemez. Eğer bu görüşe katılınmazsa, o zaman bu çelişkinin kendisi insanların ruhlarında en büyük karışıklığı doğurur.[7]

Aristoteles, göğün Atlas'ın desteğine gerek duyduğuna inandıkları için eskileri kınamıştı,[8] o Atlas ki προς εσπερους τοπους εστηξε ξιονΠ ουρανου τε ξαι χθονος ωμοιν ερειδων.* Epikuros ise, tersine, insanın göğe gereksinim duyduğuna inananları kınar. Göğe destek olan Atlas'ı insan ahmaklığı ve boşinancına bağlar. Ahmaklık ve boşinanç da birer Titan'dır.

Epikuros'un Pythokles'e mektubunun tümü, son kısım dışında, göksel cisimler kuramından sözeder. Mektubun bu son kısmı ise ahlaksal özdeyişlerle biter. Ve ahlaksal özdeyişler meteorlar öğretisine yerinde olarak** eklenmiştir. Epikuros için bu kuram bir vicdan sorunudur. Bu nedenle bizim incelememiz esas olarak *Pythokles'e Mektup*'a dayanacaktır. Bunu, Epikuros'un kendisinin de Pythokles'e yazarken işaret ettiği *Herodotos'a Mektup*'la tamamlayacağız.[9]

İlkönce, meteor bilgisinin, ister tümüyle, ister bir parçasıyla ele alınsın, tıpkı öbür doğa bilimleri gibi, bizi sarsılmazlık ve sağlam güvenden başka bir amaca götürebileceği varsayılmamalıdır.[10] Yaşamımız için gerekli olan, kurgu ve boş varsayımlar değil, huzurlu yaşamaktır. Genel olarak doğa bilgisinin işi nasıl en önemli olanın temellerini araştırmaksa, mutluluk da böyle, meteor bilgisinde yatar. Gün batışı ve doğuşuna, konum ve tutulmaya ilişkin kuram, kendinde ve kendi için hiçbir özel mutluluk sebebi taşımaz; yalnız, bu şeyleri görüp de doğasını ve ana nedenlerini an-

* Batı yörelerinde, omuzlarıyla göğün ve yerin direğini tutarak ayakta durur (Aiskhylos, *Prometheus*, 348 not.). — Marx, alıntının Latince çevirisini çizmiş, yerine Yunancasını yazmıştır.

** Marx, "rastgele değil" sözcüklerini çizip yerine "yerinde olarak" yazmıştır.

lamayanları korku sarar.[11] Şimdiye kadar, yalnızca, meteor kuramının öbür bilimler üzerinde taşıdığı varsayılan *öncelik* yadsınmıştır; ve bu kuram öbürleriyle aynı düzeye getirilmiştir.

Ama meteor kuramı, gerek ahlak yöntemine gerekse bölünmez öğelerin varoluşu vb. gibi öbür fiziksel problemlere kıyasla —ki bu konularda yalnız bir tek açıklama olaylara uygun düşer— *özgül olarak da farklıdır*. Çünkü meteorlarda iş böyle olmaz.[12] Onların kökeninde basit bir neden yoktur ve onlar olaylara uygun düşen birden çok öz kategorisine sahiptirler. Çünkü doğa bilgisi boş belitler [aksiyomlar] ve yasalara göre yürütülemez.[13] Meteorların *aplos* (απλωσς) (basitçe, mutlak olarak) değil, *pollakhos* (πολλαχως) (birçok şekilde) açıklanabileceği boyuna tekrarlanır. Bu, güneşle ayın doğuşu ve batışı,[14] ayın büyümesi ve küçülmesi,[15] ayda bir yüz görünüşü olması,[16] gece ve gündüzdeki süre değişmeleri[17] ve öteki göksel olaylar için de geçerlidir.

O halde açıklamayı nasıl yapmalı?

Her açıklama yeterlidir. Yalnız efsane ortadan kaldırılmalıdır. Olayları gözlemleyip de onlardan görünmeze ilişkin sonuçlar çıkardığımız zaman, efsane ortadan kalkacaktır.[18] Görüngüye, duyuma bağlanmamız gerekir. Böylece de benzeşim uygulanmalıdır. Bu şekilde, korkuyu bir açıklama yolu bulup giderebiliriz ve her zaman meydana gelen ve başkalarında en büyük ürküntüye yolaçan meteorlarla öteki şeylerin nedenlerini göstererek, kendimizi korkudan kurtarabiliriz.[19]

Açıklamaların fazlalığı, olanakların çokluğu, yalnızca ruhlarımızı sakinleştirmekle ve korku nedenlerini ortadan kaldırmakla kalmamalı, aynı zamanda, göksel cisimlerde birliği, hep kendiyle özdeş kalan mutlak yasayı da yadsımalıdır. Bu göksel cisimler kimi zaman bir şekilde, kimi zaman başka şekilde davranabilirler; yasasızlığa uyan bu olanaklılık onların gerçekliğinin karakteristiğidir; onlarda her şey süreksiz ve kararsızdır.[20] *Açıklamaların çokluğu, aynı zamanda nesnenin birliğini ortadan kaldırmak* [*aufheben*] *zorundadır.*

Böylece, *Aristoteles*, öbür Yunan felsefecileriyle birlikte, göksel cisimleri, her zaman, aynı şekilde davrandıkları için ebedi ve ölümsüz sayarken, hatta onlara kendilerine özgü, daha yüksek ve ağırlık yasasına bağımlı olmayan bir öğe yüklerken, *Epikuros*, bunun tam karşıtını ileri sürer. Onun düşüncesine göre, meteor kuramı bu konuda bütün öteki fiziksel öğretilerden özgül olarak farklıdır, meteorlarda her şey birçok ve düzensiz tarzda meydana gelir, onlardaki her şey belirsizce çok ve çeşitli nedenlerle açıklanmalıdır. Gerçekten de o, öfke ve tutkulu bir şiddetle karşıt görüşü reddeder ve tek bir açıklama yöntemine bağlanıp bütün öteki yöntemleri işin dışında bırakanların, meteorlarda Tek, dolayısıyla da Ebedi ve Tanrısal bir şey kabul edenlerin boş yapay-açıklamalara ve müneccimlerin kölece oyunlarına kurban olduklarını söyler: Bunlar doğa bilgisinin sınırlarından dışarı taşmakta ve efsanenin kucağına atılmaktadırlar; olanaksızı gerçekleştirmeye çalışmakta ve saçmalıklarla ömür tüketmektedirler; sarsılmazlığın kendisinin nerede tehlikeye düştüğünü bile kestirememektedirler. Gevezelikleri horgörülmeye layıktır.[21] Bu konulardaki araştırmanın, yalnız kendi sarsılmazlığımız ve mutluluğumuzu amaçladığı takdirde, yeterince derin ve ince olamayacağı önyargısını bir yana bırakmalıyız.[22] Tersine, sarsılmazlığı bozabilecek, tehlikeye yolaçabilecek hiçbir şeyin yok edilmez ve ebedi bir doğaya ait olamayacağı, mutlak bir yasadır. Bilinç, bunun mutlak bir yasa olduğunu anlamalıdır.[23]

Böylece Epikuros şu sonuca varmaktadır: *Göksel cisimlerin ebediliği özbilincinin sarsılmazlığını bozacağına göre, bundan çıkan zorunlu ve kesin sonuç, onların ebedi olmadıklarıdır.*

Ama, Epikuros'un bu özel görüşünü nasıl anlamalıyız?

Epikuros felsefesi üzerine yazı yazmış bütün kişiler bu öğretiyi, fiziğin geri kalan kesimiyle, atom öğretisiyle bağdaşmaz olarak göstermişlerdir. Stoacılarla, boş-inançla, müneccimlikle savaş, bunun için yeterli sebepler sayılmıştır.

Şunu da görmüştük ki Epikuros'un kendisi, meteorlar kuramında uygulanan *yöntemi* fiziğin geri kalan kesiminde-

ki yöntemden ayırdetmektedir. Ama bu ayrımın zorunluluğu, onun ilkesinin hangi tanımında bulunabilir? Bu fikir ona nasıl gelir?

Ve o, yalnız müneccimliğe karşı değil, gökbilimin kendisine, göksel sistemdeki ebedi yasa ve akılsallığa karşı da savaşır. Ensonu bir de şu var: Stoacılara karşı durmak hiçbir şey açıklamaz. Onların boş-inancı ve tüm anlayışları daha göksel cisimler raslantısal atom karmaşaları olarak ve bunların süreçleri de raslantısal atom hareketleri olarak nitelendiği zaman çürütülmüştü. Böylelikle onların ebedi doğası yıkılmıştı ki bu, Demokritos'un bu öncüllerden çıkarmakla yetindiği bir vargıydı.[24] Gerçekte, onların varlığı bile ortadan kaldırılmıştı [*aufgehoben*][25] şu halde atomcunun yeni bir yönteme gereksemesi yoktu.

Ama bu henüz güçlüğün tümü değildir. Daha şaşırtıcı bir çatışkı ortaya çıkar.

Atom, bağımsızlık biçimindeki, bireysellik biçimindeki maddedir, adeta ağırlığın temsilcisidir. Göksel cisimlerse ağırlığın en yüksek gerçekleşmesidir. Onlarda, biçimle madde arasında kavramla varoluş arasında bulunan, atomun gelişimini meydana getirmiş bütün çatışkılar çözülmüştür; onlarda, istenen bütün belirlenimler gerçekleşmiştir. Göksel cisimler ebedi ve değişmezdir; ağırlık merkezleri, kendileri dışında değil, içindedir. Biricik eylemleri harekettir; boş uzayla birbirlerinden ayrılmış olup, doğru çizgiden saparlar ve bir geri itilme ve çekilme sistemi oluştururlar; bununla birlikte kendi bağımsızlıklarını da korurlar ve ensonu kendilerinden, görüngülerinin biçimi olarak zamanı türetirler. *Şu halde göksel cisimler gerçek hale gelmiş atomlardır*. Onlarda madde, kendi başına, bireysellik almıştır. O halde Epikuros burada, ilkesinin en yüksek varoluşunu, sisteminin doruğu ve tepe noktasını görmüş olmalıdır. O, doğanın ölümsüz temellere sahip olması için atomu varsaydığını ileri sürüyordu. Maddenin tözsel bireyselliği ile ilgilendiğini söylüyordu. Ama, doğasının gerçekliğiyle karşılaştığı zaman (mekanik doğadan başka doğa tanımaz o), ebedilikleri ve değişmezlikleri halkın

inancı, felsefenin yargısı ve duyuların tanıklığı ile kanıtlanan gök cisimlerindeki bağımsız, yokedilmez maddeyle karşılaştığı zaman, artık tek arzusu, onu yeryüzünün geçiciliğine indirmektir. Kendisinde bireysellik niteliğini kapsayan bağımsız bir doğaya tapanlara öfkeyle karşı çıkar. Bu, onun en belirgin çelişkisidir.

Bundan ötürü Epikuros, önceki kategorilerinin burada yıkıldığını, kuramının yönteminin* farklılaştığını hisseder. İşte bunun farkında olması ve bunu bilinçle ifade etmesi de, sisteminde gerçekleşen *en derin bilgi*, en esaslı tutarlılıktır.

Gerçekten de, Epikuros'un tüm doğa felsefesini nasıl özle varoluş, biçimle madde arasındaki çelişkinin kapladığını görmüştük. *Ama gökcisimlerinde bu çelişki çözülmüş*, birbiriyle çatışan uğraklar uzlaşmıştır. Göksel sistemde madde, biçimi içine almış, bireyselliği içine sokmuş ve böylece bağımsızlığını gerçekleştirmiştir. *Ama bu noktada madde, soyut özbilincin olurlanması olmaktan çıkar*. Atomlar dünyasında da, görüngü dünyasında da, biçim maddeyle savaşmaktaydı; bir belirlenim öbürünü aşıyor ve tam da *bu çelişkide soyut-bireysel özbilinç kendi doğasını nesnelleşmiş hissediyordu*. Madde şekli altında soyut maddeyle dövüşmekte olan soyut biçim, bu özbilincinin kendisi idi. Ama şimdi madde biçimle uzlaşınca ve kendine yeter kılınınca, bireysel özbilinç kendi tırtıl kozasından çıkar, kendini gerçek ilke olarak ilan eder ve bağımsız hale gelmiş doğaya karşı çıkar.

Bütün bunlar bir başka açıdan şu şekilde de ifade edilebilir: *Madde*, göksel cisimlerde olduğu gibi içine bireyselliği, biçimi almakla, *soyut bireysellik olmaktan çıkmış; somut bireysellik, tümellik haline gelmiştir*. O halde, meteorlarda soyut-bireysel özbilinç, kendi maddeleşmiş biçimi içinde parlayan çelişkisi ile karşı karşıya gelir: varoluş ve doğa haline gelmiş tümel. Bu yüzden o, meteorlarda kendi ölümcül düşmanını görür ve onlara, Epikuros'un yaptığı gibi, insanların bütün kaygı ve şaşkınlığını yükler. Gerçekten de, soyut-bireyselin kaygı ve çözülüşü tam da tümel olandır. Şu halde burada, Epikuros'un

* Marx, "yönteminin kuramının" sözünü çizip "kuramının yönteminin" yazmıştır.

gerçek ilkesi olan soyut-bireysel özbilinç artık gizli kalamaz. Saklandığı yerden çıkar ve maddesel maskesinden kurtularak, soyut olanaklılığa uygun bir açıklama ile, bağımsızlaşmış doğanın gerçekliğini yok etmeye çalışır: Olanaklı olan başka türlü de olabilir, olanaklı olanın karşıtı da olanaklıdır. Göksel cisimleri *aplos*, yani belli bir tek yolla açıklayanlara karşı girişilen polemik bu yüzdendir, çünkü Bir, Zorunlu olandır ve kendinde-Bağımsız olandır.

Demek ki atom ve görüngü olarak doğa, bireysel özbilincini ve onun çelişkisini ifade ettikçe, özbilincinin öznelliği yalnızca madde biçiminde kendini gösterir. Buna karşılık doğanın bağımsızlaştığı yerde, özbilinç kendine yansır, maddeye kendi şekli altında bağımsız biçim olarak karşı çıkar.

Epikuros'un ilkesinin, gerçeklik haline geldiği yerde, Epikuros için gerçeklik taşımaktan çıktığı önceden söylenebilirdi. Çünkü eğer bireysel özbilinç gerçekte doğa belirlenimi altında ya da doğa bireysel özbilinç belirlenimi altında konulsaydı, o zaman onun belirlenimi, yani varoluşu yokolurdu, çünkü kendi kendinden özgür ayrımlaşma için de yalnız tümel, aynı zamanda kendi olurlanışını tanıyabilir.

Şu halde Epikuros'un doğa felsefesinin ruhu meteorlar kuramında ortaya çıkar. Bireysel özbilincin sarsılmazlığını yıkan hiçbir şey ebedi değildir. Göksel cisimler onun sarsılmazlığını, kendi kendiyle barışıklığını bozar, çünkü onlar varolan tümelliktir, çünkü onlarda doğa bağımsızlaşmıştır.

Demek ki Epikuros felsefesinin ilkesi, *Khrysippos*'un sandığı gibi, *Arkhestratos*'un *mide bilimi* değil,[26] öz bilincinin mutlaklığı ve özgürlüğüdür — özbilinç yalnızca bireysellik biçiminde tasarlansa bile.

Eğer soyut-bireysel özbilinç mutlak ilke olarak konulursa, o zaman gerçekten de, her türlü doğru ve gerçek bilim ortadan kalkar [*aufgehoben*], şu bakımdan ki bireysellik bizzat şeylerin doğası içinde hüküm sürmez. Ama o zaman, insan bilinciyle aşkınsal [*transcendental*] bir ilişkide bulunan ve bundan ötürü düşleyici anlığa ait olan her şey de yıkılır. Buna karşılık, eğer kendini yalnızca soyut tümellik biçimi içinde

tanıyan o özbilinç mutlak bir ilke derecesine çıkarılırsa, o zaman kapı, boş-inançlı ve kölece bir gizemciliğe ardına kadar açılmış olur. Stoa felsefesi bunun tarihsel kanıtını verir. Gerçekten de, soyut-tümel özbilinç, bizzat şeylerde kendini olurlama yönünde içten bir itilime sahip olup, ancak onları yadsımakla onlarda kendini olurlar.

Şu halde Epikuros Yunan Aydınlanmasının en büyük temsilcisidir ve Lucretius'un övgüsüne layıktır:[27]

Humana ante oculos foede cum vita iaceret
In terris oppressa gravi sub religione
Quae caput a caeli regionibus ostendebat
Horribili super aspectu mortalibus instans,
Primum Graius homo mortalis tollere contra.
Est oculos ausus primusque obsistere contra,
Quem neque fama deum nec fulmina nec minitanti
Murmure compressit caelum...
Quare religio pedibus subiecta vicissim
Obteritur, nos exaequat victoria caelo.*

Demokritos ve Epikuros'un doğa felsefeleri arasındaki, genel kesimin sonunda ortaya koyduğumuz fark, doğanın bütün alanlarında iyice geliştirilmiş ve kesinleştirilmiştir. Şu halde *Epikuros*'ta *atom bilgisi*, bütün çelişkileriyle birlikte, *özbilincin doğal bilimi olarak* başarıyla yürütülmüş ve tamamlanmıştır. Soyut bireysellik biçimi altında bu özbilinç mutlak bir ilkedir. Böylece Epikuros atom bilgisini, bu bilginin çözülmesi ve tümele bilinçli karşı durması demek olan en son sonucuna kadar götürmüştür. Buna karşılık *Demokritos* için *atom, doğanın bir bütün olarak empirik incelenmesinin genel nesnel ifadesi*nden ibarettir. Bu yüzden atom onun için

* Gökyüzünün dört bir bucağından ürkütücü bir biçimde ölümlülerle kaşlarını çatan dinin ağır baskısı altında insan yaşamı ezilip bütün insanların gözü önünde yerlerde sürünür dururken, Yunanlı bir adam ilk kez meydan okuyarak öldürücü gözlerini kaldırdı, ilk kez dikeldi ve tehdide karşı durdu. Ne tanrı masalları, ne göğün şimşeği ve gürleyen tehdidi onu sindirdi... Böylece bu sefer din onun ayakları altında ezilmiş yatmaktadır ve biz onun zaferi sayesinde göklerle aynı düzeye yükseldik.

saf ve soyut bir kategori, bir varsayım olarak deneyin etkin [*energisches*] ilkesi değil, sonucu olarak kalır. Dolayısıyla bu varsayım, gerçekleşmeden kalır, tıpkı doğanın gerçek incelenmesini belirlemede de daha fazla bir rol oynamadığı gibi.

[EK'TEN PARÇA]
[EPİKUROS'UN TANRIBİLİMİNE KARŞI PLUTARKHOS'UN YÖNELTTİĞİ POLEMİĞİN ELEŞTİRİSİ][10]

[II. BİREYSEL ÖLÜMSÜZLÜK]

[*1. Dinsel Feodalizm Üzerine. Avamın Cehennemi*]

İnceleme yine, *ton adikon kai poneron* (των αδιξων ξαι πονηρων),* sonra *pollon kai idioton*'un (πολλων ξαι ιδιωτων)** ve ensonu *epieikon kai noun ekhonton*'un (επιειξων ξαι νουν εχοντων)*** (agy, 1104)[11] ruhun sürekli varoluşu öğretisiyle ilişkisi [bölümleri]ne ayrılmıştır. Daha bu sabitleşmiş nitel ayrımlar halindeki bölümleme bile, Plutarkhos'un, genel olarak insan ruhunun özsel bağıntısını bir felsefeci olarak araştıran Epikuros'u ne denli az anladığını göstermektedir.

Demek ki o, kötülük işleyenleri uslandırma aracı olarak yine korkuyu öne sürmekte ve böylece duyulur bilinç için yeraltı dünyasının yılgılarını haklı göstermektedir. Onun bu itirazını daha önce gözden geçirmiştik. Korkuda, hele söndürülemeyen içsel bir korkuda insan bir hayvan olarak belir-

* Kötülük işleyenlerin ve alçakların.
** Halk yığınlarının ve kaba insanların.
*** Edep ve zeka sahibi olanların.

lendiğine göre, bir hayvan nasıl olur da baskı altında tutulur bunu hiç düşünmüyoruz.

Şimdi *polloi* (πολλοι)* görüşüne geliyoruz, gerçi, sonunda, bu terimin içine bir avuç insanın girmediği anlaşılıyor, gerçi, doğrusunu söylemek gerekirse, herkes, *deo legein pantas* (δεω λεγειν παντας),** bu bayrağa bağlılık andı içiyor ya!

τοις δε πολλοις ξαι ανευ φοβου περι των εν α δου η περι το μυθωδες της ξιδιοτητος ελπις, ξαι ο ποθος του ειναι, παντφν ερωτων πρεσβυτατος ων ξαι μεγιστος, ηδονης υπερβαλλει ξαι γλυξυθυμιας το παιδιξον εξεινο δεος. P. 1104, agy. η ξαι τεξνα ξαι γυναιξα ξαι φιλους αποβαλλοντες, ειναι που μαλλον εθελουσι ξαι διαμενειν ξαξοπαθουντες, η πανταπασιν εξηρησθαι ξαι διεφθαρθαι ξαι γεγονεναι το μηθεν. ηδεως δε των ονοματων του μεθιστασθαι τον θνησξοντα ξαι μεταλλαττειν, ξαι οσα δηλοι μεταβοληv οντα της ψυχης, ου φθοραν, τον θανατον αξροωνται... P. 1104, agy. [...] ξαι προς το απολωλε, ξαι το ανηρηται, ξαι το ουξεστι, ταρασσονται... η ξαι προσεπισφαττουσιν οι ταυτι λεγουτες, απαξ ανθρωποι γεγοναμεν, δις δε ουξ εστι γενεσθαι ... [P. 1104, agy.] ξαι γαρ το παρον ως μιξρον, μαλλον δε μηδοτιουν προς το συμπαντα ατιμησαντες αναπολαυστα προιενται, ξαι ολιγωρουσιν αρετης ξαι πραξεως, οιον εξαθυμουντες, ξαι ξαταφρονου ντες εαυτων ως εφημερων ξαι αβεβαιων ξαι προς ουδεν αξιολογον γεγονοτων. το γαρ αναισθητον ξαι λυθεν ξαι μηδεν ειναι προς ημας το αναισθητουν, ουξ αναιρει το του θανατου δεος, αλλ ωσπερ αποδειξιν αυτου προςτιθησιν. αυτο γαρ τουτο εστιν ο δεδοιξεν η φυσις ... την εις το υη φρονουν μηδε αισθανομενον διαλυσιν της ψυχης, ην Επιξουρος εις ξενον ξαι ατομους διασποραν ποιων. ετι μαλλον εξξοπτει την ελπιδα της αφθαρσιας. δι ην ολιγου δεω λεγειν παντας ειναι ξαι πασας προθυμους τῳ Κερβερῳ διαδαξνεσθαι, ξαι φορειν εις τον ατρητον, οπως εν τῳ ειναι [μονον] διαμενωσι, μηδε αναιρεθωσι. P. [1104-] 1105, agy.***

* Kalabalık.

** Nerdeyse bütün insanlar diyordum.

*** Ölümden sonra gelecek şeyin korkusunu taşımayan halk yığınlarında, ebedi yaşam hakkındaki efsaneden esinli umut ve varolma arzusu, bütün tutkuların bu en eskisi ve en güçlüsü, bir sevinç ve bir mutluluk duygusu yaratır ve o çocukça yılgıyı yener. Bu yüzden, çocuğunu, karısını, dostlarını

Gerçekte bununla önceki kategori arasında nitel bir fark yoktur. İlk halde hayvansal korku şeklinde ortaya çıkan şey burada, bir duygu biçimi olan insansal korku şeklinde ortaya çıkmaktadır. İçerik aynı kalmaktadır.

Bize deniyor ki varolma arzusu en eski tutkudur; kuşkusuz, en soyut ve dolayısıyla en eski tutku benlik sevgisidir, kişinin tikel varolma tutkusudur. Ama bu açıklama, bu olguyu fazla kabaca ifade ettiği için, geri alınmış ve çevresine, bir duygu görünüşü ile, soylulaştırıcı bir hâle sarılmıştır.

Bana göre, karısını ve çocuklarını yitiren adam, onların varolmaktan temelli çıkmaktansa, kötü koşullar altında bile olsa, bir yerlerde varolmalarını yeğler. Eğer çıkış yolu yalnızca sevgi olsaydı, o zaman bireyin karısı ve çocuğu onun yüreğinde en büyük saflık içinde korunurdu, ki bu da, empirik varoluş halinden çok üstün bir varolma halidir. Ama olgular başka türlüdür. Karı ve çocuk, ait oldukları bireyin kendisinin de empirik halde varolduğu ölçüde, karı ve çocuk olarak, yalnızca empirik varoluş halindedirler. Demek ki bireyin, onları, hiçbir yerde var olmamaktansa, kötü koşullar altında bile olsa, duyulur uzayın herhangi bir yerinde vardırlar diye bilmeyi yeğlemesi, yalnızca, onun kendi empirik varoluşunun bilinci-

yitirmiş her kimse, onların, zorluklar içinde bile olsa, bir yerlerde varolma ve yaşamaya devam etmelerini, kesin olarak elden uçmuş, yok olmuş ve hiçe inmiş olmalarına yeğ tutar. Buna karşılık bu kimseler, "ölen kişi başka bir yere gider ve evini barkını değiştirir" gibi sözleri ve ölümün yokolma olmayıp ruhun evini barkını değiştirmesi demek olduğunu anlatan başka her türlü şeyi dinlemekten hoşlanırlar ... ve "o, kayboldu", "yok oldu", "o artık yok" gibi sözler onları tedirgin eder. ... Mutlak ölümü ise "Biz insanlar yalnız bir kez doğmuşuzdur; insan ikinci bir kez doğamaz" diyenlere saklarlar. ... Çünkü bunlar için şimdiki zamanın ebedilik yanında değeri pek azdır, daha doğrusu hiç yoktur, ve bunlar, ruhsuzca ve bir günlük, geçici yaratıklar, sözü edilmeye bile değmez varlıklar halinde kendilerini alçaltarak, bu zamanı, keyfini sürmeden geçirip giderler, erdem ve eyleme de yan çizerler. Çünkü "duyumsuz-varlık, çözüşmüş-varlık ve duyuma sahip olmayan şey bizim için bir hiçtir" öğretisi ölüm yılgısını ortadan kaldırmaz, tersine pekiştirir. Çünkü doğanın korktuğu şey işte budur ... ruhun ne düşünceye, ne duyuma sahip olmayan şey halinde çözüşmesi; Epikuros, bunu boşluğa ve atomlara bir dağılma haline getirmekle bizim ölümsüzlük umudumuzu daha da yıkmaktadır, o umut ki uğrunda, bütün erkekler ve kadınlar —diyecektim nerdeyse—, [yalnızca] varlıkta kalabilmek ve sönüp gitmemek için, Kerberos tarafından parça parça edilmeye ve [Danaos kızlarının] fıçısına durmadan [su] taşımaya razıdırlar.

ni korumak istediği anlamını taşır. Sevgi örtüsü yalnızca bir gölge olmuştur. Çıplak empirik Ben, benlik sevgisi, bu en eski tutku, işin özüdür ve daha somut, daha ideal bir biçime girip gençleşmiş değildir.

Plutarkhos, "değişme" sözcüğünün kulağa "tümden bitme" sözcüğünden daha hoş geldiği inancındadır. Ama değişme nitel bir değişme olarak düşünülmez, bireysel varlığın içindeki bireysel Benin devam ettiği varsayılır; şu halde sözcük, yalnızca, yerini tuttuğu şeyin duyulur imgesidir ve karşıtının yerini tutmak zorundadır. Şey, değişmiş olarak değil, yalnızca karanlık bir köşeye konulmuş olarak varsayılır. Şu halde nitel sıçrama —ve her nitel ayrılaşma bir sıçramadır, böyle bir sıçrayış olmaksızın da düşüncellik [idealite] olmaz— akıl almaz bir uzaklığın araya sokulması yüzünden karanlıklaşır.

Plutarkhos şunu da düşünür ki bu bilinç. ...*

* Elyazması burada kesiliyor.

[NOTLAR][121]

BİRİNCİ KISIM
DEMOKRİTOS VE EPİKUROS'UN DOĞA FELSEFELERİNİN GENEL OLARAK FARKI

II. DEMOKRİTOS VE EPİKUROS'UN FİZİĞİ ARASINDAKİ BAĞINTI ÜZERİNE YARGILAR

[1] *Diogenes Laertius,* X, 4. Onları Stoalı Poseidonios ve okulu izler ve Nikolaos ile Sotion... [ileri sürerler ki] o (Epikuros), Demokritos'un atom öğretisiyle Aristippos'un haz öğretisini kendisininmiş gibi ortaya sürmüştür.*

[2] *Cicero, Tanrıların Doğası Üzerine,* I, xxvi [73]. Epikuros'un doğa felsefesinde Demokritos'tan gelmeyen ne vardır ki? Çünkü o *bazı değişiklikler sokmuş* olsa bile ... yine de sisteminin en büyük kısmı aynıdır...

[3] *Id., En Yüksek İyilikler ve Kötülükler Üzerine,* I, vi [21]. Böylece Epikuros, Demokritos'un öğretilerini değiştirdiği yerde, onları kötü yönde değiştirir; oysa benimsediği o fikirler konusunda şeref tümüyle Demokritos'a aittir...

Ibid. [17, 18] ... Epikuros'un özel övünme alanı olan Doğa Felsefesi konusu. Bu konuda o, her şeyden önce, bütünüyle ikinci eldir. Onun öğretileri, pek az bir değişiklikle, Demokritos'un öğretileridir. Bu değişikliklere gelince, asıl öğretiyi *düzeltmeye* kalkıştığı yerde, bence o, işleri *berbatlaştırmaktan* başka bir başarı gösteremez. ... Demokritos'u izlediği yerde ise, genellikle ahmaklık etmez.

* Yunanca ve Latince metinlerin çevirisi, olanak bulunduğu zaman, Loeb Classical Library'nin çevirisini izlemektedir. Çeviri, Marx'ın metninin ve dolayısıyla Marx'ın Latince ve Yunanca metinlerden yaptığı Almanca çevirinin de İngilizce çevirisini oluşturan, doktora tezindeki metinden ayrıntılarda farklıdır.

[4] *Plutarkhos, Kolotes'e Yanıt* (yayınlayan: Xylander), 1108. Leontios'un yazdığına göre ... Demokritos, doğru bilgi yaklaşımına kendisinden önce ulaştığı için Epikuros tarafından ululanmıştı ... Çünkü doğa felsefesinin ilk ilkelerini ilk önce Demokritos bulmuştur. Karş: *aynı yapıt*, 1111.

[5] *(Id.,) Felsefecilerin Düşünceleri Üzerine*, V, 235, Tauchnitz yayını. Demokritos tarzında felsefe yapan, Atinalı, Neokles oğlu Epikuros...

[6] *Aynı yazar, Kolotes'e Cevap*, 1111, 1112, 1114, 1115, 1117, 1119, 1120 ve devamı.

[7] *İskenderiyeli Klemens, Derlemeler*, VI, s. 629, Köln baskısı [2]. Epikuros da başta gelen dogmalarını Demokritos'tan aşırmıştır.

[8] *Ibid.*, s. 295 [I, 11]. "Sakın ola ki biri sizi, felsefe ve kof aldatmaca ile, İsa'nın değil de, insanların geleneğinin ardına, dünya öğelerinin ardına düşürüp yoksun kılmasın" [Col. ii, 8], her türlü felsefeyi değil, Paulus'un *Havarilerin İşleri*'nde [xvii, 18] andığı, tanrı öngörüsünü ortadan kaldıran Epikuros felsefesini ... ve öğeleri ululayan, ama ne onların üzerine etkin nedeni koyan, ne de Yaradan'dan korkan tüm felsefeleri suçlar.

[9] *Sekstos Empeirikos, Öğretmenlere Karşı* (Cenevre yayını) [I, 273]. Epikuros, dogmalarından en iyisini ozanlardan aşırmış olmaktan suçlu bulunmuştur. Çünkü onun, hazların yeğinliği hakkındaki tanımını —yani "acı veren her şeyin ortadan kaldırılması" şeklindeki tanımını— şu tek mısradan aldığı gösterilmiştir:

"Onlar artık bütün yeme ve içme isteklerini terk ettikleri zaman".* Ve ölüm konusuna —yani "ölümün bizim için hiçbir şey olmadığı" konusuna— gelince, Epikharmos şu sözüyle zaten bunu ona işaret etmişti:

"Ölmek ya da ölmüş olmak beni ilgilendirmiyor."

Yine bunun gibi, ölü bedenlerde duygu olmadığı fikrini de Homeros'un şu sözlerinden çalmıştır:

"Azgın öfkesi içinde sövüp sayarak yumrukladığı, dilsiz balçıktır."**

[10] *Leibniz'in Bay Des Maizeaux'ya [bazı] aydınlatmalar kapsayan Mektubu* ... [*Tüm Yapıtları*], L. Dutens yayını, cilt 2, s. 66 [-67].

[11] *Plutarkhos, Kolotes'e Yanıt*, 1111. Demek ki Demokritos, ilkelerinden çıkan sonuçları kabul ettiği için değil, bu sonuçlara götüren ilkeler koyduğu için kınanmalı. ... Eğer "söylemiyor" demek,

* Homeros, *İlyada*, I, 469.
** Agy, XXIV, 54.

"böyle olduğunu kabul etmiyor" demekse, o, her zamanki yaptığını yapmaktadır; böylece o (Epikuros) tanrı öngörüsünü ortadan kaldırır, ama bizi dindarlıkla başbaşa bıraktığını söyler; aldığı zevkten ötürü dostlar seçer, ama onlar yüzünden büyük acılara katlandığını söyler; ve sonsuz bir evren koymakla birlikte "yukarı"yı ve "aşağı"yı ortadan kaldırmadığını söyler.

III. DEMOKRİTOS VE EPİKUROS'UN DOĞA FELSEFELERİNİN ÖZDEŞLİĞİ KONUSUNDAKİ GÜÇLÜKLER

[1] *Aristoteles, Ruh Üzerine*, I, s. 8 (Trendelenburg yayını) [2, 404, 27-29]. Demokritos ruh ile anlığı açıkça özdeşleştirir, çünkü görünen şeyi doğru olan şeyle özdeşleştirir.

[2] *Id., Metafizik*, IV, 5 [1009, 11-18]. Ve işte bunun içindir ki her ne olursa olsun Demokritos, ya hakikatin var olmadığını, ya da hiç değilse bizim için apaçık olmadığını söyler. Ve genel olarak, onlar (yani bu düşünürler), bilgiyi bir duyum ve bunu da fiziksel bir değişme saydıklarından ötürüdür ki duyularımıza görünen şeyin doğru olması gerektiğini söylerler; çünkü gerek Empedokles, gerek Demokritos ve hatta denebilir ki bütün ötekiler, tam da bu sebeplerden ötürü, bu çeşit sanıların kurbanı olmuşlardır. Çünkü Empedokles, insanların durumlarını değiştirince bilgilerini de değiştirdiklerini söyler.

Şunu da hatırlatalım ki çelişki, bizzat *Metafizik*'in bu parçasında açıkça ifade edilmiştir.*

[3] *Diogenes Laertius*, IX, 72. Bundan başka, onlar Ksenophanes'i, Elealı Zenon'u ve Demokritos'u kuşkucu bulurlar. ... Demokritos [şöyle der:] "Bir hakikat hakkında hiçbir şey bilmiyoruz, çünkü hakikat bir kuyunun içindedir."

[4] Karş: Ritter, *Antik Felsefe Tarihi* [Almanca], Kısım I, s. 579 ve devamı (düzeltilmiş 2. baskı, 1836, s. 619 ve devamı.)

[5] *Diogenes Laertius*, IX, 44. Onun (Demokritos'un) görüşleri şunlardır: Evrenin ilk ilkeleri atomlar ve boş uzaydır; başka her şey yalnızca var diye düşünülür.

[6] *Ibid.*, IX, 72. Demokritos şöyle diyerek nitelikleri reddeder: "Sanı sıcak ya da soğuk der, ama gerçeklik atomlar ve boş uzaydır."

[7] *Simplikios, Aristoteles'e Şerhler* (Brandis derlemesi), s. 488 ... ancak o (Demokritos), bir varlığın onlardan oluşacağını kabul etmez, çünkü, der, ikinin ya da daha çoğun bir haline gelmesi pek saçma

* Marx bu cümleyi, karşısına gelen bir gönderme ile, sayfanın sol kıyısına yazmıştır.

bir şeydir.

S. 514. [...] ve bundan ötürü onlar (Demokritos ve Leukippos) demişlerdir ki ne bir çok haline gelir, ne de çok gerçekten ayrılmaz bir haline gelir, yalnızca atomların birleşimi sayesinde her şey birlik haline gelir görünür.

[8] *Plutarkhos, Kolotes'e Yanıt*, 1111. Onun (Demokritos'un) *"İdealar"* diye adlandırdığı atomlar.

[9] Karş: *Aristoteles*, agy.

[10] *Diogenes Laertius*, X, 121. O (bilge kişi), katkısız bir kuşkucu değil, bir dogmacı olacaktır.

[11] *Plutarkhos, Kolotes'e Yanıt*, 1117. Çünkü, ancak bilge kişinin bir şey hakkında sarsılmaz bir inanç taşıdığı görüşü, Epikuros'un temel görüşlerinden biridir.

[12] *Cicero, Tanrıların Doğası Üzerine*, I, xxv [70]. Şu halde o (Epikuros), *bütün duyuların doğru bir haber* verdiğini söylemiştir.

Karş: *id., En Yüksek İyilikler ve Kötülükler Üzerine*, I, vii.

(Plutarkhos), Felsefecilerin Düşünceleri Üzerine, IV, s. 287 [8]. Epikuros, her izlenim ve her düşlemin doğru olduğunu savunur.

[13] *Diogenes Laertius*, X, 31. Böylece *Kanon*'da Epikuros, duyumlarımız, öntasarımlarımız ve duygularımızın hakikatin ölçüsü olduklarını söyler. ... 32. Duyumları çürütebilecek ya da yanlış çıkarabilecek hiçbir şey yoktur: ne bir duyum bir başka ve türdeş duyumu mahkum edebilir, çünkü onlar eşit şekilde geçerlidirler; ne bir duyum, türdeş olmayıp ayrı türden olan duyumu çürütebilir, çünkü iki duyunun haklarında yargı verdiği nesneler aynı değildir; ne de akıl duyumları çürütebilir, çünkü akıl tümüyle duyuma bağımlıdır.

[14] *Plutarkhos, Kolotes'e Yanıt*, agy. (1110, 1111). O (Kolotes) diyor ki Demokritos'un "renk saymacadır [*by convention*], tatlı saymacadır, bir bileşik saymacadır" vb. sözleriyle "gerçek olan boşluk ve atomlardır" şeklindeki sözleri duyulara bir saldırıdır... Bunun doğruluğunu yadsıyamam, ama şunu kesinlikle söyleyebilirim ki bu görüş, Epikuros'un kuramlarından, biçimle ağırlığın kendi iddiaları gereği atomdan ayrılmaz oldukları kadar ayrılmazdır. Çünkü, Demokritos ne söylüyor? Şunu: Sayıca sonsuz, bölünmez ve yokedilmez olan, üstelik nitelikten yoksun bulunan ve değişme yeteneği taşımayan kendilikler [*entity*] boşlukta o yana bu yana dağılarak dolaşır dururlar; bunlar birbirlerine yaklaştıkları veya çarpıştıkları ya da birbirlerine dolaştıkları zaman, meydana gelen küme bazı hallerde su olarak, bazı hallerde de ateş, bir bitki, ya da bir insan olarak görünür, ama gerçekte, her şey onun verdiği adla, bölünmez "biçimler"dir (ya da: onun verdiği adla, atomlar, "idealar"dır), başka hiçbir şey değil. Çün-

kü varolmayandan doğma olmaz ve varolandan da hiçbir şey doğurulamaz, çünkü atomlar etkilenemeyecek ve değişemeyecek kadar katıdırlar. Bundan şu sonuç çıkar ki renk yoktur, çünkü onun renksiz şeylerden gelmesi gerekirdi, doğal kendilik ya da zihin de yoktur, çünkü bunların niteliksiz şeylerden gelmesi gerekirdi. ... Demek ki Demokritos, ilkelerinden çıkan vargıları kabul ettiği için değil, bu vargılara götürecek ilkeler ortaya koyduğu için suçlandırılmalıdır. ... *Epikuros, aynı ilk ilkeleri ortaya koyduğunu ileri sürer, ancak "rengin saymaca olduğunu", niteliklerin (tatlı, acı) ve öbür şeylerin de böyle olduğunu söylemez.*

[15] *Cicero, En Yüksek İyilikler ve Kötülükler Üzerine*, I, vi. Demokritos, eğitim görmüş bir insan ve geometride uzman olduğundan güneşin çok büyük olduğunu düşünür; Epikuros ise güneşi belki iki ayak çapında görür, çünkü onun tıpatıp *göründüğü* kadar büyük *olduğunu* söyler. Karş: (*Plutarkhos,*) *Felsefecilerin Düşünceleri Üzerine,* II, s. 265.

[16] *Diogenes Laertius*, IX, 37. (Ve gerçekten Demokritos) hem fizikte, hem ahlakta, ayrıca matematikte ve eğitimin rutin konularında kendini yetiştirmişti, sanat ve fen alanlarında da tam bir uzmandı.

[17] Karş: *Diogenes Laertius*, [IX], 46[-49].

[18] *Eusebios, İncil'e Hazırlanış*, X, s. 472. Ve bir yerde o (Demokritos) kendinden övünçle şöyle söz eder: "Ben, çağdaşlarımın her birinden daha fazla yeryüzünü dolaştım, en uzak şeyleri araştırdım; ülkelerin ve bölgelerin çoğunu gördüm, en bilgin kişileri dinledim ve tanıtlamalı şekil çizmede kimse beni geçemedi, hatta, seksenini aşmışken konuğu olduğum, Mısır'da Arsipedonapt diye adı çıkmış kişiler bile." Gerçekten o, ta Babil'e Pers ülkesine ve Mısır'a kadar gitmiş, arada Mısır rahipleriyle yine incelemeler yapmıştır.

[19] *Diogenes Laertius*, IX, 35. Demetrius'un *Adaşlar* adlı kitabında ve Antisthenes'in de *Ardarda Gelen Felsefeciler*'inde yazdığına göre, o (Demokritos), rahiplerden geometri öğrenmek için Mısır'a yolculuk etmiş ve Kaldelilerle görüşmek üzere Pers ülkesine, ayrıca Kızıl Deniz'e gitmiştir. Hindistan'da *gymnosophist*lerle ilişkiye geçtiğini ve Habeşistan'a gittiğini de söyleyenler vardır.

[20] *Cicero, Tusculum Tartışmaları*, V, 39. Demokritos görme yetisini yitirdiği zaman... Ve bu adam, gözlerin görme gücünün ruhun keskin görüşüne bir engel olduğuna inanmış ve başkaları çoğu zaman ayaklarının ucunda yatanı göremezken o, karşısında, durup dinlenmesine yol açacak hiçbir sınır bulamadan özgürce sonsuzun içine uzanmıştır.

Aynı yazar, En Yüksek İyilikler ve Kötülükler Üzerine, V, xxix

[87]. Anlatıldığına göre Demokritos kendini, görme gücünden yoksun etmiştir; besbelli ki *zihni, düşünüşten elden geldiğince az saptırsın diye* [bunu yapmıştır].

[21] *Luc. Ann. Seneca, Yapıtlar*, II, s. 24, Amsterdam, 1672, Mektup VIII. Hâlâ Epikuros'u okuyup öğreniyorum... "Eğer gerçek özgürlüğü tatmak istiyorsanız, felsefenin kölesi olmalısınız." Kendisini ona adayan ve teslim eden kişi beklemek zorunda kalmaz; çabucak kurtuluşa erer. Çünkü felsefeye kul olmak özgür olmaktır.

[22] *Diogenes Laertius*, X, 122. Kimse gençken bilgeliği aramakta ağır davranmamalı, yaşlanınca da onu aramaktan bıkmamalı. Çünkü ruhun sağlığı için hiçbir yaş erken ya da geç değildir. Ve felsefe öğrenme çağının henüz gelmediğini ya da geçtiğini söylemek mutluluk çağının henüz gelmediğini ya da artık geçtiğini söylemeye benzer. Şu halde herkes bilgeliği aramalıdır: yaşlılar, üzerlerine yaşlılık çöktüğünden, olmuş olanın lütfu sayesinde iyi şeylerde genç kalabilmek için, gençlerse, gelecek şeylerden korkmadıklarından, gençken aynı zamanda yaşlı da olabilmek için. Karş: *İskenderiyeli Klemens*, IV, 501.

[23] *Sekstos Empeirikos. Öğretmenlere Karşı*, I, 1. Mathematici'ye [ya da: Sanat ve Bilim Öğretmenlerine] karşı güdülen dava, öyle görünür ki, gerek Epikuros tarafından, gerekse Pyrrhon Okulu tarafından —bunların benimsedikleri görüşler farklı olmakla birlikte— genel bir tarzda ortaya konulmuştur. Epikuros, öğretilmiş konuların bilgeliği yetkinleştirmek bakımından hiçbir yararı olmayacağını savunmuştur. ...

[24] *Ibid.*, s. 11 [I, 49]. Ve Epikuros'u, her ne kadar kendisi Sanat ve Bilim Öğretmenlerinin amansız düşmanı olarak görünüyorsa da, bunların arasına koymamız gerekir.

Ibid., s. 54 [I, 272]. ... O gramer suçlayıcıları, Pyrrhon ve Epikuros...

Karş: *Plutarkhos, Epikuros'un Zevkli Bir Yaşamı Gerçekten Olanaksız Kıldığı* [*Hakkında*], 1094.

[25] *Cicero, En Yüksek İyilikler ve Kötülükler Üzerine*, I, xxi [72]. Hayır! Epikuros eğitim görmemiş bir kimse değildi: Gerçek cahiller, çocukluğumuzda öğrenmemiş olmaktan utanç duyacağımız konuları ihtiyarlığımıza kadar incelemeye devam etmemizi isteyenlerdir.

[26] *Diogenes Laertius*, X, 13. Apollodoros, *Kronoloji*'sinde, felsefecimizin (yani Epikuros'un) Nausiphanes ile Praxiphanes'in öğrencisi olduğunu söyler; ama Epikuros'un kendisi, Eurydikos'a mektubunda, bunu yadsır ve kendi kendini yetiştirmiş olduğunu söyler.

Cicero, Tanrıların Doğası Üzerine, I, xxvi [72]. Çünkü o (Epiku-

ros), hiçbir öğretmenden ders almamış olmakla övünüyordu. Bunu kendisi ilan etmemiş olsaydı bile, ben kendi payıma böyle olduğuna inanırdım...

[27] *Seneca*, Mektup, LII, s. 177. Epikuros, bazı insanların kendi yollarını kendileri açarak hiç kimsenin yardımı olmaksızın hakikat yolunda ilerlediklerini belirtir. Ve bu insanları itilimleri içten geldiği ve kendi kendilerine sivrildikleri için özellikle över. Öte yandan, der, dıştan yardım bekleyen, biri yol göstermedikçe davranamayan, ancak sadıkça arkadan giden insanlar da vardır. Metrodoros, der, bunlardandı; bu tip insan da iyidir, ama ikinci derecedendir.

[28] *Diogenes Laertius*, X, 10. O çağda Yunanistan'ın uğradığı felaketlere karşın o, bütün ömrünü Yunanistan'da geçirmişti; bir ya da iki kez İyonya'ya kısa yolculuklar yapmışsa da, bu, oradaki dostlarını görmek içindi. Nitekim her taraftan dostları onu görmeye gelmiş ve bahçesinde konuğu olmuşlardır. Bunu söyleyen Apollodoros'tur, bu adam ayrıca, onun bahçeyi seksen *minae*'ye satın aldığını da söyler.

[29] *Ibid.*, X, 15, 16. Hermippos'un anlattığına göre o, ılık suyla dolu bronzdan bir banyoya girmiş ve su katılmamış bir şarap isteyip içmiş, sonra dostlarından öğretilerini hatırlamalarını isteyerek, son nefesini vermiştir.

[30] *Cicero, Yazgı Üzerine*, x [22, 23]. Epikuros, yazgı zorunluluğunun önlenebileceği [düşüncesindedir]... Demokritos ise, bütün olayların zorunluluktan doğduğu görüşünü kabul etmeyi yeğlemiştir.

Id., Tanrıların Doğası Üzerine, I, xxv [69]. Demek ki o [Epikuros], determinizmden kaçmak için bir çare icat etmiştir (bu nokta Demokritos'un gözünden kaçmış olmalı)...

Eusebios, İncil'e Hazırlanış, I, s. 23 ve devamı. Abderalı Demokritos ... her şeyin, geçmişin de, şimdinin de, geleceğin de evren kurulalı beri hep zorunluluk tarafından belirlendiğini [varsaymıştır].

[31] *Aristoteles, Hayvanların Doğuşu Üzerine*, V, 8 [789, 2-3]. Demokritos ... Doğanın bütün işlemlerini *zorunluluğa* indirger.

[32] *Diogenes Laertius*, IX, 45. Her şey zorunluluk gereğince olur, çünkü burgaç bütün şeylerin yaratılmasının nedenidir; buna da o (Demokritos) *zorunluluk* der.

[33] *(Plutarkhos,) Felsefecilerin Düşünceleri Üzerine*, s. 252 [I, 25]. Parmenides ve Demokritos, dünyada *zorunlu* olandan başka hiçbir şey bulunmadığını ve bu zorunluluğun ayrıca *yazgı, tüze, tanrı öngörüsü* ve *dünyanın yaratıcısı* diye de adlandırıldığını [söylerler].

[34] *Stobaios, Fiziksel Seçmeler*, I, 8. Parmenides ve Demokritos, her şeyin *zorunlulukla* meydana geldiğini, bunun da *yazgı, tüze,*

tanrı öngörüsü [ve dünyanın mimarı] olduğunu [söylerler]. Leukippos, her şeyin *zorunluluk*la [meydana geldiğini], bunun da yazgı olduğunu [söyler.] Çünkü der ki ... hiçbir şey nedensiz doğmaz, tersine, her şey bir neden yüzünden ve *zorunluluk*la doğar.

[35] *Eusebios, İncil'e Hazırlanış*, VI, s. 257. ... başkalarına (yani Demokritos'a) göre, aşağıya doğru inip sonra yine yukarı çıkan, küme halinde toplanan ve yeniden dağılan, birbirinden kaçan ve sonra *zorunluluk* olarak yeniden biraraya gelen bu küçük cisimlere dayanan ... yazgı.

[36] *Stobaeus, Ahlaksal Seçmeler*, II [4].

[37] *Eusebios, İncil'e Hazırlanış*, XIV, s. 782. ... ve o (yani Demokritos), raslantıyı, evrenselin ve tanrısalın efendisi ve yöneticisi yapmıştır, ve her şeyin raslantıyla gerçekleştiğini ileri sürmüştür. Aynı zamanda onu insan yaşamından uzak tutar ve onu ululayanları bilisizlikle suçlar. Aslında, öğretisinin başında şöyle der: "İnsanlar ahmaklıklarının bir özrü olarak kendilerine bir raslantı yanılsaması yaratmaktan hoşlanırlar; çünkü raslantı, doğal olarak, sağlam düşünüşle bağdaşmaz; usun bu en kötü düşmanının onun efendisi olduğunu söylerler, ya da daha doğrusu, sağlam düşünceyi tümden ortadan kaldırarak ve yok ederek, düşünce yerine raslantıyı koyarlar. Çünkü usu raslantıyla donatılmış olarak övmezler ama en ussal olan olarak raslantıyı överler."

[38] *Simplicius*, l.c., s. 351.

[39] *Diogenes Laertius*, X, 133, 134.

[40] *Seneca*, Mektup XII, s. 42.

[41] *Cicero, Tanrıların Doğası Üzerine*, I, 20.

[42] *Ibid.*, I, 25. O (yani Epikuros) diyalektikçilerle savaşında aynısını yapar. Kabul edilmiş öğretileri şudur: "*ya öyledir ya öyle değildir*" biçimindeki her ayrık önermede ikisinden birinin doğru olması gerekir. Epikuros korktu; eğer "Epikuros yarın ya hayatta olacak ya da olmayacak" gibi bir önerme ortaya atılacak olursa, biri ya da öteki kaçınılmaz olacaktı. Böylece, bir ayrık önermenin gerekliliğini tamamen reddetti.

[43] *Simplicius*, l.c., s. 351.

[44] Karş: *Eusebios*, l.c., XIV, s. [781-]782. ... ve bu, boş bir ilkeden ve yanlış bir varsayımdan hareket ettiği ve şeylerin kökünü ve genel gerekliliğini görmeksizin, ussal-olmayan olayları anlamayı en büyük bilgelik olarak aldığı için bir neden bulmak için boş yere ve bir neden olmaksızın çabalamış olan kişiye [yani Demokritos'a dedi ki]...

[45] *Simplicius*, l.c., s. 351.

[46] *Eusebios*, l.c., XIV, s. 781.

[47] (*Plutarkhos,*) *Felsefecilerin Düşünceleri Üzerine,* II, s. 261. Epikuros bu görüşlerin (yani, yıldızların tözü üzerine felsefecilerin görüşlerinin) hiçbirini reddetmez, olanaklıya bağlanır.

Ibid., II, s. 265. Epikuros, gene, az önce ileri sürülenlerin tümünün olanaklı olduğunu söyler.

Stobaeus, Fiziksel Seçmeler, I, s. 54. Epikuros bu görüşlerin hiçbirini reddetmez, olanaklıya bağlanır.

[48] *Seneca, Doğa Sorunları*, [VI,] XX, [5,] s. 802. Epikuros az önce ileri sürülenlerin tümünün nedenler olabileceğini öne sürer, ama ek olarak bazılarını da ortaya çıkarmaya çalışır. Ancak kestirimde bulunulabilecek konularda kesin bir şey söylemek zor olduğundan, nedenlerden belirli birinin sorumlu olduğunu çok kesin olarak belirttikleri için öteki yazarları eleştirir.

[49] Karş: Kısım II, Bölüm 5.

Diogenes Laertius, X, 88. Ancak her olguyu gözlemlemeliyiz, ve dahası tüm olguları ondan ayırmalıyız. Bu, çeşitli biçimlerde deneyimimiz içinde olan olgularla çelişmez... Tüm bu almaşıklar olanaklıdır; olguların hiçbiriyle çelişmezler. ...

[50] *Diogenes Laertius*, X, 80. Huzurumuzu [*ataraksi*] ve mutluluğumuzu güvenceye almak için gerekli olduğu ölçüde, bu konuları ele alış tarzımızın yetersiz kaldığına inanmamak gerekir.. -

IV. DEMOKRİTOS VE EPİKUROS'UN DOĞA FELSEFELERİNİN İLKE YÖNÜNDEN GENEL FARKI

[1] Plutarkhos, Marius'un biyografisinde, ahlakın bu türünün tüm teorik ve pratik yansızlığı yok ettiği yolun sevimsiz bir tarihsel örneğini verir. Cimbri'nin korkunç düşüşünü betimledikten sonra, cesetlerin sayısının öylesine çok olduğunu, ki Massilialıların[13] bunlarla meyve bahçelerini gübreleyebildiklerini anlatır. Sonra yağmur yağar ve o yıl şarap ve meyve için en iyi yıl olur. Şimdi, bu halkın trajik yokoluşu, bizim soylu tarihçimizde ne tür düşünceler uyandırıyor? Plutarkhos, tanrının, Massilia'nın darkafalılarına çok miktarda meyve toplamak için büyük ve değerli bir halkın tümden yokolmasına ve çürüyüp gitmesine izin vermesini tanrının ahlaki bir edimi olarak görüyor. Böylece bir halkın gübre yığınına dönüşmesi bile ona, ahlaki zevk ve taşkınlık için istenen fırsatı sunuyor!

[2] Ayrıca Hegel'e ilişkin olarak, onun sisteminin şu ya da bu belirleniminin uyuşum [*accomodation*] ya da benzer başka şeylerle, dolayısıyla, bir sözcükle, *ahlaki* terimlerle açıklanması, onun öğretililerinin salt bilisizliğidir. Oysa daha dün, onun kendine özgü

tüm özelliklerine büyük bir coşkuyla yapıştıklarını —bu kendi yazılarından açıkça gösterilebilir— unutuyorlar.

Edindikleri hazır-yapım bilimden, kendilerini bu bilime eleştirel-olmayan naif bir güvenle adayacak kadar gerçekten etkilenmişseler, üstada, yargılama yetisinin arkasında gizli niyet sakladığı yakıştırması yaparken ne kadar utanmasızdırlar! O üstat ki, onun için bilim kalıp değil, oluş sürecinde bir şeydir, onun entelektüel yüreğinin kanı o bilimin en uç sınırlarına kadar akar! Tersine, bütün bunları o zaman ciddiye almadıkları kuşkusunu yaydılar, ve şimdi önceki konumlarına karşı çıkıyorlar ve bu konumu Hegel'e atfediyorlar, ama Hegel'in, kendi sistemiyle ilişkisinin, dolayımsız ve özsel olduğunu unutuyorlar; kendilerinin ilişkisi ise yansıma ilişkisidir.

Bir felsefecinin bir tür uyuşum yoluyla şu ya da bu gözle görülür tutarsızlığa düşmesi anlaşılabilir bir şeydir; o kendisi de bunun bilincinde olabilir. Ama bilincinde olmadığı şey, gözle görülür uyuşumunun en derin köklerinin bir yetersizlikte ya da bizzat ilkesinin yetersiz formülasyonunda olması olasılığıdır. Dolayısıyla, bir felsefeci gerçekten uyuşmuşsa, bunu açıklamak, *kendisi için bir dışrak [exoteric] bilinç* biçimini alan, *onun içsel özsel bilincini inceleyerek,* onun öğretililerine düşer. Bu yolda, bilincin ilerlemesi olarak ortaya çıkan şey aynı zamanda bilginin ilerlemesidir. Felsefecinin tikel bilincinden hiçbir kuşku duyulmaz; onun bilincinin özsel biçimi inşa edilir, belirli bir biçime ve anlama yükseltilir, ve bu yolla aşılır.

Sırası gelmişken, ben, Hegel okulunun geniş bir kesimindeki bu felsefi-olmayan eğilimi, her zaman disiplinden özgürlüğe geçişe eşlik edecek bir görüngü olarak görüyorum.

Teorik zihnin, bir kez kendinde özgürleştiğinde, pratik enerjiye dönüşmesi ve *istenç* olarak, Amenthes'in gölgeler krallığını terk ederek, kendini, ondan bağımsız olarak varolan gerçek dünyaya çevirmesi psikolojik bir yasadır. (Ancak, felsefi bakış açısından, bu yönleri daha iyi belirlemek önemlidir, çünkü bu dönüşün özgül tarzından, geriye doğru, bir felsefenin içkin belirlenimi ve evrensel tarihsel karakteri hakkında sonuç çıkarabiliriz. Burada, denebilirse, onun *curriculum vitae*'sinin* dar ifadesine, öznel noktasına indirgendiğini görürüz.) Ama felsefenin *pratiğinin* kendisi *teoriktir*. O, bireysel varoluşu öz ile, tikel gerçekliği fikir ile ölçen *eleştiridir*. Ama felsefenin bu *dolayımsız gerçekleşmesi* doğası gereği çelişkilerle doludur, ve onun bu özü görüngüde biçim alır ve onun üzerine damgasını vurur.

Felsefe kendini istenç olarak görüngü dünyasına çevirdiğinden,

*Hayat akışının.

sistem soyut bir bütünlüğe indirilmiş, yani dünyanın öteki yüzüne karşıt düşen bir *yüzü* haline gelmiştir. Dünyayla ilişkisi *yansıtma* ilişkisidir. Kendini gerçekleştirmek dürtüsüyle harekete geçen sistem, ötekiyle çelişki içine girer. Kendinden hoşnutluğu ve bütünlüğü sekteye uğramıştır. İçsel ışık olan şey, dışarıya doğru dönerek sönmekte olan ateş haline gelmiştir. Sonuç, dünya felsefi hale geldikçe felsefenin de dünyasal hale gelmesi, gerçekleşmesinin aynı zamanda yitmesi olması, dışarda savaştığı şeyin onun kendi içsel eksikliği olması, savaşımın tam ortasında karşıt kamptaki eksiklikler olarak savaştığı bu eksikliklere yenik düşmesi, ve bu eksiklikleri ancak onlara yenik düşerek yenebilmesidir. Ona karşıt gelen şey ve onun savaştığı şey her zaman kendisi olarak aynıdır, yalnızca faktörler tersyüz olmuştur.

Bu konuyu salt nesnel olarak felsefenin dolayımsız gerçekleşmesi olarak düşündüğümüzde, bu, işin bir yanıdır. Ancak, onun yalnızca bir başka biçimi olan öznel bir yanı da vardır. Bu, entelektüel temsilcilerinde gerçekleşen *felsefi sistemin* ilerleyişinin ortaya çıktığı bireysel özbilinç ile *ilişkisidir*. Felsefenin dünya karşısında bu gerçekleşmesinin içerdiği bu ilişkiden şu sonuç çıkar ki bu bireysel özbilinçler her zaman bir iki-uçlu gereklilikti: biri dünyaya karşı döner, öteki felsefenin kendisine karşı. Aslında, şeyin kendisinde, kendinde tersine çevrilmiş ilişki olarak ortaya çıkan şey, bu özbilinçlerde ikili bir şey olarak, birbirleriyle çelişen bir gereklilik ve bir eylem olarak ortaya çıkar. Dünyayı felsefe-olmayandan kurtarışları, aynı zamanda, kendilerini, tikel bir sistem olarak zincire bağlı tutan felsefeden kendi kurtuluşlarıdır. Kendileri yalnızca edim ve gelişmenin dolayımsız enerjisi ile meşgul oldukları için —ve böylece o sistemden henüz teorik olarak çıkmadıkları için— yalnızca yontusal bütünselliği içinde sisteme karşıt olanı görürler ve ona karşı dönerek yalnızca onun bireysel uğraklarını gerçekleştireceklerini bilmezler.

Felsefi özbilincin bu ikiliği, son olarak, her bir tarafın diğerine son derece karşıt olduğu çifte bir eğilim olarak ortaya çıkar. Bir taraf felsefenin kavram ve ilkesini onun başlıca belirlenimi olarak koruyan liberal kesimdir —genel olarak onu böyle adlandırabiliriz—; öteki taraf, belirleyici nitelik olarak *kavram-olmayanı*, gerçeklik öğesini alır. Bu ikincisi, *pozitif felsefe*dir. Birincinin edimi eleştiridir, dolayısıyla kesin olarak felsefenin dışarıya doğru hareketidir; ikincinin edimi felsefeleştirmedir, dolayısıyla felsefenin kendine-doğru-dönüşüdür. Bu ikinci taraf, yetersizliğin felsefede içkin olduğunu bilir, birincisi ise onu, felsefi kılınması gereken dünyanın yetersizliği olarak algılar. Her iki kesim de, kesinlikle diğerinin yapmak isteğini

ve kendisinin yapmak istemediğini yapar. Ancak birincisi, kendi içsel çelişkisine karşın, genel olarak ilkesinin ve hedefinin bilincindedir. İkincisinde, saçmalık —çılgınlık da diyebiliriz— kendini olduğu gibi gösterir. İçeriğe gelince: yalnızca liberal kesim gerçek ilerleme kaydeder, çünkü o kavramın kesimidir, pozitif felsefe ise yalnızca, biçimleri ile anlamları çelişen istekler ve eğilimler üretebilir.

Sonuç olarak, ilkin tersine dönmüş bir ilişki ve felsefenin dünyaya karşı düşmanca eğilimi olarak ortaya çıkan şey, ikinci olarak bireysel felsefi bilincin kendisiyle bozuşması olarak ve ensonu felsefenin iki karşıt felsefi eğilim olarak dışsal bir ayrılması ve ikiliği olarak ortaya çıkar.

Açıktır ki, ayrıca altık, mızmız, bireysellikten yoksun bir dizi formasyon ortaya çıkar. Bunlardan bazıları kendilerini geçmişin felsefi devinin arkasına yerleştirirler — ama aslan postuna bürünmüş eşek yakında ortaya çıkar; bugünün ya da dünün cücesinin ağlamaklı sesi çağlar içinden yankılanan heybetli sesle, diyelim Aristoteles'in sesiyle, komik bir karşıtlık içinde vızıldanır. Devasa büyüklükte bir ağız-borusu aracılığıyla ses çıkarabilen bir dilsiz gibi. Ya da elindeki gözlükle devin arkasında küçük bir noktada dikilen ve *punctum visus*'unun* gözler önüne serdiği bilinmedik ve şaşırtıcı manzarayı dünyaya hayretle ilan eden ve, dünyanın dayandığı Arşimet noktasının, *pou sto* (που στω), çarpan bir yürekte değil, üzerinde durduğu sağlam ve katı zeminde bulunduğunu açıklayarak gülünç duruma düşen Liliputyalı gibi. Böylece, Swedenborg'un mistik dünya adamında daha da kötü bir işlevi temsil etmek zorunda olan saç-, tırnak-, ayak parmağı-, dışkı-felsefecileri ve diğerleri ortaya çıkar. Ancak tüm bu sümüklüböcekler, yukarda değinilen iki tarafın özsel öğesidirler. Bu tarafların kendilerine gelince: başka bir yerde onların kısmen birbirleriyle, kısmen de Hegel felsefesiyle ilişkilerini ve bu gelişmenin kendini açığa çıkardığı tikel tarihsel uğrakları tam olarak açıklayacağım.

[3] *Diogenes Laertius*, IX, 44. Hiçbir şey yoktan var olamaz, hiçbir şey vardan yok olamaz. (Demokritos).

Ibid., X, 38. İlkin, hiçbir şey yoktan var olamaz. Çünkü bu durumda herhangi bir şey, herhangi bir şeyden doğardı. ... 39. Ve eğer ortadan kaybolan, yokolmuş ve varolmayan haline gelmiş olsaydı, her şey yok olmuş, şeylerin var-olmayan olana çözüştüğü şeye dönüşmüş olurdu. Üstelik şeylerin toplam tutarı her zaman, şimdi olduğu gibiydi, ve sonsuza kadar böyle sürecek. Çünkü değişebileceği hiçbir

* Bakış açısının.

şey yoktur. (Epikuros).

[4] *Aristoteles, Fizik*, I, 4. ... çünkü, eğer doğan her şey ya varlıktan ya varlık-olmayandan doğarsa, varlık-olmayandan doğması olanaksızdır (bu konuda tüm fizikçiler anlaşırlar). ...

[5] *Themistius, Aristoteles'e Şerhler* (Brandis derlemesi), yaprak 42, s. 383. Hiçlikte, hiçbir ayrım olmaması gibi boşlukta da yoktur, çünkü boşluk *var-olmayandır, yoksunluk*tur, der [Demokritos], vb..

[6] *Aristoteles, Metafizik*, I, 4.

[7] *Simplicius*, l.c., s. 326. Demokritos, birincisine "olan" ve ikincisine "olmayan" dediği Dolu ve Boşun [olduğunu da söyler] [...]

Themistius, l.c., s. 383. Boşluk için, var-olmayan bir şey ve yoksunluk der Demokritos.

[8] *Simplicius*, l.c., s. 488. Demokritos, ebedinin doğasının sınırsız sayıda, küçük varlıktan meydana geldiğine inanır; onlara sınırsız büyüklükte bir yer atfeder; bu yeri boşluk, hiçlik, sınırsızlık terimleriyle adlandırır, ve her varlığı, orda-olan, katı, varlık terimleriyle adlandırır.

[9] Karş: *Simplicius*, l.c., s. 514. Bir ve Birçok.

[10] *Diogenes Laertius*, l.c., s. 40. ... ve eğer boşluk, uzay ve elletutulabilir olmayan doğa olmasaydı...

Stobaeus, Fiziksel Seçmeler, I, s. 39. Epikuros, tüm isimleri —boşluk, yer, uzay— ardarda kullanır.

[11] *Stobaeus, Fiziksel Seçmeler*, I, s. 27. Ona atom denmesinin nedeni en küçük olması değildir. ...

[12] *Simplicius*, l.c., s. 405. ... sonsuz bölünebilirliği reddedenler tarafından —sonsuzca bölmek bizim için olanaksız olacağı için ve böylece kendimizi böyle bir bölünmenin ulaşılamaz olduğuna inandırdığımız için— cisimlerin bölünemezlerden oluştuğu ve bölünemezlere kadar bölünebildiği söylendi. Leukippos ve Demokritos'un ilksel cisimlerin bölünemezliğinin nedeni olarak yalnızca duyumsuzluğu değil ama onların küçüklüğünü ve parçalardan yoksunluğunu da düşündükleri olgusundan yola çıkarak, Epikuros daha sonra onların parçasız olduklarını varsaymadı ama duyumsuzluk yüzünden bölünemez olduklarını söyledi. Demokritos ve Leukippos'un görüşünü, Aristoteles eleştirel olarak sık sık inceledi, ve Demokritos ve Leukippos'un ilksel cisimlere ilişkin görüşlerine sempati duyan Epikuros'un bunların duyumsuz olduklarını savunması, muhtemelen bu bölünemezliği savunan eleştirilerden dolayıdır.

[13] *Aristoteles, Oluş ve Çürüyüş Üzerine*, I, 2. Felsefecilerin, herkesin hemfikir olduğu görüngüleri, ötekilerden daha iyi algılamamalarının nedeni, gözlem eksikliğidir. Bu nedenle, doğayla

ve onun —geniş ve tutarlı bir gelişmenin kabul edilmesi gibi, teorilerinin ve ilkelerinin dayanakları olarak formüle edilebilecek kadar daha da büyüyen— görüngüsüyle çok yakın bir yaşam sürenler, soyut tartışmalara düşkünlükleri olguları gözlenemez kılmışken, birkaç gözlem temeli üzerinde kesin olarak konuşmaya pek hazırdırlar. Şimdi önümüzde bulunan konuyu farklı ele alış tarzları, doğanın doğru incelenmesi ile salt mantıksal inceleme arasındaki farkın ne kadar büyük olduğunu betimlemeye hizmet edecektir. Örneğin atomların ya da bölünemez büyüklüklerin olması gerektiğini, bu felsefeciler, "aksi takdirde 'Üçgen'in birden daha çok olacağını" tartışarak savunurlar, Demokritos ise konuya uygun, yani doğa biliminden alınan argümanlarla ikna olurdu.

[14] *Diogenes Laertius,* IX, [40,] 7, 8. Aristoxenus, *Tarihsel Notlar*'ında, Platon'un Demokritos'un toplayabildiği tüm yazılarını yakmak istediğini, ama Pythagorasçı Amyclas ve Clinias'ın onu, böyle yapmasının hiçbir yararı olmayacağını çünkü kitapların zaten elden-ele dolaşmakta olduğunu söylerek engellediklerini doğrular. Ve bu konuda şu çok açık bir kanıttır: Daha önceki felsefecilerin hemen hemen tümünün adını anan Platon, hiçbir zaman, bir kez bile olsun, onu tekzip etmesi gerektiği yerde bile, Demokritos'tan sözetmemiştir; çünkü açıktır ki nasıl zorlu bir rakibin karşısına çıkacağını biliyordu.

İKİNCİ KISIM
DEMOKRİTOS VE EPİKUROS'UN FİZİĞİNİN AYRINTILI OLARAK FARKI ÜZERİNE

Birinci Bölüm
ATOMUN DOĞRU ÇİZGİDEN SAPMASI

[1] *Stobaeus, Fiziksel Seçmeler,* I, s. 33. Epikuros der ki ... atomlar bazan aşağı doğru dikey olarak, diğer zamanlarda bir doğru çizgiden saparak hareket ederler, ama yukarı doğru hareket, çarpışma ve geri tepme sonucu meydana gelir.

Karş: Cicero, *En Yüksek İyilikler ve Kötülükler Üzerine,* I, 6. (*Plutarkhos,*) *Felsefecilerin Düşünceleri Üzerine*, s. 249 [I, 12]. *Stobaeus*, l.c., s. 40.

[2] *Cicero, Tanrıların Doğası Üzerine,* I, 26.

[3] *Cicero, En Yüksek İyilikler ve Kötülükler Üzerine*, I, 6.

[4] *Cicero, Tanrıların Doğası Üzerine,* I, 25. Karş: *Cicero, Yazgı Üzerine,* 10.

[5] *Bayle, Tarihsel ve Eleştirel Sözlük* [1720, s. 1085].

[6] *Schaubach,* "Epikuros'un Astronomi Kavramları Üzerine", *Archiv für Philologie und Pädagogik,* V, 4, [1839,] s. 549.

[7] *Lucretius, Şeylerin Doğası Üzerine,* II, 251 vd.. Gene, eğer tüm hareketler her zaman birbirine bağlı ise, yeni bir hareket her zaman belirlenmiş bir düzeni izleyerek eskisinden doğuyorsa, ... özgür istencin kaynağı nedir?

[8] *Aristoteles, Ruh Üzerine,* I, 4 [409, 1-5]. Hareket eden bir monadı nasıl anlamalıyız? Hangi aracıyla? Parçaları ya da içsel farklılıkları olmayana ne tür bir hareket atfedilebilir? Eğer bir monad hem harekete geçirici ve hem de kendinde hareket etme yeteneği olan ise, farklılıklar içermelidir. *Ayrıca, hareket eden bir çizginin bir yüzey ve hareket eden bir noktanın da bir çizgi oluşturduğunu söylediklerine göre, monadların hareketi de çizgiler olacaktır.*

[9] *Diogenes Laertius,* X, 43. *Simplicius,* l.c., s. 424.

[10] *Lucretius, Şeylerin Doğası Üzerine,* II, 251, 253-255. ... eğer atomlar, yazgının zincirlerini koparacak olan yeni hareketi başlatmak için hiçbir zaman sapmazlarsa, sonsuz neden ve etki ardışıklığı ...

[11] *Ibid.,* II, 279-280. ... insanın yüreğinde bu güce karşı savaşacak ve ona direnecek bir şey vardır.

[12] *Cicero, En Yüksek İyilikler ve Kötülükler Üzerine,* I, 6 [19-20].

[13] *Lucretius,* l.c., 293.

[14] *Cicero, Yazgı Üzerine,* 10 [22]. ... atomun saptığı en kısa mesafe, [Lucretius tarafından] *elachiston* [en küçük] diye adlandırılır.

[15] *Ibid.* O aynı zamanda, açıkça değilse bile, bu sapmanın nedensiz gerçekleştiğini iddia etmek zorunda kalır.

[16] *Plutarkhos, Ruhun Yaratılışı Üzerine,* VI, (VI, s. 8). Çünkü, Epikuros'la, atomun belli belirsiz saptığı konusunda, varlık-olmayandan gelen nedensiz bir hareket öne sürdüğü için aynı kanıda değildirler.

[17] *Cicero, En Yüksek İyilikler ve Kötülükler Üzerine,* I, 6 [19]. Sapma, kendisi keyfi bir kurgudur (çünkü Epikuros *atomların nedensiz saptıklarını* söyler — *bir şeyin nedensiz gerçekleştiğini söylemek her ne kadar bir doğa felsefecisi için büyük bir kusur olsa da).* Sonra aynı zamanda, atomları, kendisinin tüm ağırlığı olan cisimlerin doğal hareketi olarak ilan ettiği şeyin, yani aşağı doğru düz bir çizgide hareketin sebepsiz yere dışında bırakır. ...

[18] *Bayle,* l.c.

[19] *Augustine,* Mektup 56.

[20] *Diogenes Laertius,* X, 128.

[21] *Plutarkhos, Epikuros'un Zevkli Bir Yaşamı Gerçekten Olanak-*

sız Kıldığı [Hakkında], 1091.

[22] *İskenderiyeli Klemens, Derlemeler*, II, s. 415 |21|.

[23] *Seneca, Yarar Üzerine*, IV[, 4, 1|, s. 699. Evet ve dolayısıyla tanrı yarar sağlamaz, ama kaygıdan bağışıktır, kayıtsızdır, dünyaya sırtını döner ... ve yararlar onu haksızlıklardan daha fazla ilgilendirmez. ...

[24] *Cicero, Tanrıların Doğası Üzerine*, I, 24.

[25] *Ibid.*, xl [112, 115-116] Peki o zaman, hangi eti ve içkiyi, hangi müziğin armonisini ve rengarenk çiçekleri, hangi hoş dokunuşları ve kokuyu sunacaksınız tanrılara, onları sevince boğmak için? Eğer tanrılar insanlara yalnızca saygı göstermiyor ama aynı zamanda onları hiç umursamayıp, onlar için hiçbir şey yapmıyorlarsa insanların tanrılara ibadet borcunu neden, ne sebeple sürdürüyorsunuz? "Ama tanrı, bilgeliği ve tapınışını kendisine çeken kendi öz doğasından gelen yetkinlik ve üstünlüğe sahiptir." Her zaman tümüyle aylak ve atıl olmuş olan, şimdi de öyle olan ve olmaya devam edecek olan, kendi zevklerine gömülmüş olan bir varlıkta nasıl bir yetkinlik olabilir?

[26] *Plutarkhos, Epikuros'un Zevkli Bir Yaşamı Gerçekten Olanaksız Kıldığı [Hakkında]*, |1100-]1101.

[27] *Aristoteles, Gökler Üzerine*, II, 12.

[28] *Lucretius, Şeylerin Doğası Üzerine*, II, 221, 223-224. Bu sapma olmasaydı, her şey uzayın derinliklerinden yağmur taneleri gibi aşağı düşecekti. Hiçbir çarpışma gerçekleşmeyecek ve atomun atoma çarpması hiç olmayacaktı. Böylece doğa hiçbir zaman herhangi bir şey yaratmış olamayacaktı.

[29] *Ibid.*, II, 284-292. Böylece atomlarda da ... ağırlık ve çarpmanın dışında üçüncü bir hareket nedeni olmalıdır, bizim istenç gücümüzün kaynağı...

Ama zihnin her edimi içsel bir zorunlulukla belirlenmiyorsa, ve bu egemenlikten kaçabiliyor ve tam bir edilginliğe indirgenmiyorsa — bu, atomların belli-belirsiz sapmasına bağlıdır. ...

[30] *Aristoteles, Gökler Üzerine*, I, 7. Eğer bütün, sürekli değilse, ama Demokritos ve Leukippos'un düşündüğü gibi boşluk tarafından ayrılan parçalar biçiminde varoluyorsa, zorunlu olarak tüm çokluğun tek bir hareketi olmalıdır. ... ama doğaları birdir, birbirinden ayrılmış birçok altın parçası gibi.

[31] *Ibid.*, III, 2. Dolayısıyla, ilksel cisimlerin boşlukta ve sonsuzlukta sürekli hareket içinde olduklarını söyleyen Demokritos ve Leukippos'tan, onların hareketinin tarzını ve onlar için doğal olan hareket türünü açıklamaları istenebilir. Çünkü eğer çeşitli öğeler,

birbirleri tarafından, nasıl hareket ediyorlarsa öyle hareket etmeye sınırlanmışlarsa, gene de her birinin sınırlananın karşı koyduğu bir doğal hareketi olması gerekir, ve ilk hareket ettiricinin sınırlamayla değil, doğal olarak harekete neden olması gerekir. Hareketin sonal doğal nedeni yoksa ve dizideki her bir önceki terim her zaman bir sınırlamayla harekete geçirilirse, o zaman bu sonsuz bir süreç olur.

[32] *Diogenes Laertius*, X, 150. Ne acı çekmek ne de acı çektirmek amacıyla birbirleriyle sözleşme yapma yeteneğinden yoksun olan o hayvanlar, *adalet ve adaletsizlikten yoksundurlar*. Ve aynı amaç için karşılıklı sözleşme yapmayan ya da yapamayan o kabileler de benzer durumdadırlar.

[33]*

İkinci Bölüm
ATOMUN NİTELİKLERİ

[1] *Diogenes Laertius*, X, 54. Çünkü her nitelik değişir, ama atomlar değişmez.

Lucretius, Şeylerin Doğası Üzerine, II, 861-863. Eğer evreni üzerinde güvende olacağı, yıkılmaz temeller üzerinde yükseltmek istiyorsak, bütün bunlar atomlardan uzak tutulmalıdır. ... -

[2] *(Plutarkhos,) Felsefecilerin Düşünceleri Üzerine* [I, 3]. ... çünkü cisimlerin, hareketlerini, ağırlıktan kaynaklanan itkiden almalarının ... zorunlu olduğunu söyledi. ... Karş: *Sekstos Empeirikos, Öğretmenlere Karşı*, s. 421 [X, 240].

[3] *Eusebios, İncil'e Hazırlanış*, XIV, s. 749 [14].

[4] *Simplicius*, l.c., s. 362.

[5] *Philoponus, Ibid.* O (Demokritos) tüm biçimlere, cismin ortak tek bir doğasını atfeder; onun parçaları, her biri büyüklükte ve biçimde farklı atomlardır, çünkü yalnızca farklı biçime sahip değildirler ama bazıları daha büyük, diğerleri daha küçüktür.

[6] *Aristoteles, Oluş ve Çürüyüş Üzerine*, I, 8.

[7] *Aristoteles, Gökler Üzerine*, I, 7.

[8] *Ritter, Antik Felsefe Tarihi*, I, s. 568, Not 2 [2. geliştirilmiş baskı, 1836, s. 602, Not 2].

[9] *Aristoteles, Metafizik*, VIII, 2.

[10] *Ibid.*, I, 4. Leukippos ve arkadaşı Demokritos, birini varlık ve ötekini varlık-olmayan olarak adlandırarak dolu ve boşun öğe-

* 32. ve 33. notlar metne Marx tarafından sonradan eklenmiştir. 33. notun metni konulmamıştır.

ler olduğunu söylerler —dolu ve yoğun varlığı, boş ve seyrek varlık-olmayanı temsil eder. Onlara göre varlık varlık-olmayandan daha fazla var değildir, çünkü boşluk doludan ya da katı cisimden daha fazla var değildir.

[11] *Diogenes Laertius*, X, 44. ... atomlar biçim, büyüklük ve ağırlık dışında hiçbir niteliğe sahip değildir. ... dahası, algılanabilir boyutları yoktur; hiçbir atom duyularımız tarafından algılanmamıştır.

[12] *Ibid.*, X, 56. Ama her türden boyutun atomlara atfedilmesi şeylerdeki nitelik farklılıklarını açıklamak için gerekli değildir; üstelik, hiçbir zaman ortaya çıktığının gözlenmediği, böyle bir ortaya çıkışın nasıl olanaklı olacağını kavrayamadığımız, yani atomun görülebilir olacağı bu durumda, atomlar bizim tarafımızdan görülebilecek büyüklükte varolacaktır.

[13] *Ibid.*, X, 55

[14] *Ibid.*, X, 59. Deneyimimiz içindeki şeylerden benzeştirme yoluyla atomun hacmi olduğunu belirttik; ama yalnızca küçük olarak; büyük olduğunu kabul etmiyoruz.

[15] Karş: *Ibid.*, X, 58. *Stobaeus, Fiziksel Seçmeler,* I, s. 27.

[16] *Epikuros, Fragmanlar* (Doğa Üzerine, II ve XI), derleyen: Rosinius, editör: Orelli, s. 26.

[17] *Eusebios, İncil'e Hazırlanış*, XIV, s. 773. (Paris).

[18] *Stobaeus, Fiziksel Seçmeler*, I, 17. Karş: (*Plutarkhos,*) *Felsefecilerin Düşünceleri Üzerine*, I, s. 235 [I, 3].

[19] *Aristoteles, Oluş ve Çürüyüş Üzerine*, I, 8. ... çok küçük olmaları nedeniyle ... görünmeyenler ...

[20] *Eusebios, İncil'e Hazırlanış*, XIV, s. 749. Karş: (*Plutarkhos,*) *Felsefecilerin Düşünceleri Üzerine*, I, s. 235 [3].

[21] *Diogenes Laertius*, X, 54. Karş: § 44.

[22] *Ibid.*, X, 42.

[23] *Ibid.*, X, 42.

[24] *Lucretius, Şeylerin Doğası Üzerine*, II, 513-514. *Eusebios, İncil'e Hazırlanış*, XIV, s. 749. Karş: (*Plutarkhos,*) *Felsefecilerin Düşünceleri Üzerine*, l.c.

[25] *Diogenes Laertius*, X, 42. *Lucretius, Şeylerin Doğası Üzerine*, II, 525-528. Farklı biçimlerin sayısı sınırlı olduğundan, benzer öğelerin sayısı sonsuz olmalıdır. Aksi takdirde maddenin toplamı sonlu olacaktır, ki böyle olmadığını kanıtlamış bulunuyorum.

[26] *Aristoteles, Gökler Üzerine*, III, 4. Ayrıca, kabul edilemez olan bir başka görüş — Leukippos ve Abderalı Demokritos'un görüşü de var. ... Ve ayrıca, atomik cisimler biçimde farklılaştıkları için, ve biçimlerin bir sonsuzluğu olduğu için, basit cisimlerin bir sonsuz-

luğu olduğunu söylerler. Ama dünyayı ateşe, havaya, suya ve geri kalanına bölüştürmek kadarının dışında, çeşitli elementlerin biçimlerini hiçbir zaman ayrıntılı olarak açıklamamışlardır.

Philoponus, l.c. Onlar ... yalnızca tamamen farklı biçimlere sahip değildirler...

[27] *Lucretius, Şeylerin Doğası Üzerine*, II, 474-484, 491-492, 495-497. ... Atomların farklı biçimlerinin sayısı sonludur. Eğer öyle olmasaydı, atomlardan bazıları sonsuz büyüklükte olmak durumunda olacaktı. Tek bir partikülün dar sınırları içinde, biçimler çok fazla değişiklik gösteremezler. ...

... onun biçimini hâlâ daha da çeşitlendirmek istiyorsanız ... düzenleme gene öteki parçaları gerektirecektir. ... Biçimde değişiklik büyüklüğün artışı ile birlikte gerçekleşir. Böylece atomların, biçimlerin sonsuzluğu ile ayırdedildiğine inanamazsınız. ...

[28] Karş: 25. not.

[29] *Diogenes Laertius*, X, 44 ve 54.

[30] *Brucker, Felsefe Tarihi Kurumları* [Latince, 1747], s. 224.

[31] *Lucretius, Şeylerin Doğası Üzerine*, I, 1051-1052. Memmius!, her şeyin, onların dediği gibi, dünyanın merkezine yöneldiğine olan derin inancından vazgeç artık.

[32] *Diogenes Laertius*, X, 43. Atomlar eşit hızda hareket ederler, çünkü boşluk tüm sonsuzluğun içinde en hafifinden en ağırına ayırdetmeksizin aynı serbest geçişi sunar. ... 61. Boşlukta dolaşırlarken ve hiçbir engelle karşılaşmadıklarında atomlar zorunlu olarak eşit hızda hareket ederler. Hiçbir şeyle karşılaşmadıkları sürece ne ağır atomlar, daha küçük ve daha hafif olanlardan daha hızlı hareket ederler, ne de küçük atomlar, her zaman hacimlerine uygun bir geçiş buldukları ve hiçbir engelle karşılaşmadıkları sürece, daha büyük olanlardan daha hızlı hareket ederler.

Lucretius, Şeylerin Doğası Üzerine, II, 235-239. Ama boş uzay, herhangi bir nesneye, herhangi bir yerde, herhangi bir zamanda kendi doğasının gerektirdiği serbest geçişi sağlamayacak bir direnç gösteremez. Dolayısıyla düzeni bozulmamış boşlukta, tüm cisimler, eşit-olmayan ağırlıklarına karşın eşit hızda dolaşmalıdırlar.

[33] Karş: Bl. 3.

[34] *Feuerbach, Yeni Felsefenin Tarihi*. [1833, alıntılar:] Gassendi, l.c., XXXIII, No. 7. Her ne kadar Epikuros bu deney hakkında hiç düşünmemiş olabilirse de, o [gene de] usun yönlendirmesiyle, atomlar hakkında, deneyin son zamanlarda bize öğrettiğiyle aynı görüşe ulaşmıştır. Bu görüş, tüm cisimlerin ... ağırlık ve kütle olarak çok farklı olmalarına karşın, yukardan aşağıya düşerken aynı hıza sa-

hip olduklarıdır. Aynı biçimde, büyüklük ve ağırlık olarak ne kadar farklı olurlarsa olsunlar, atomların eşit hızda hareket ettiklerine inanıyordu.

Üçüncü Bölüm
BÖLÜNMEZ İLKELER VE BÖLÜNMEZ ÖĞELER

[1] *Ametocha kenou* (αμετοχα χενου) [Stobaeus, *Fiziksel Seçmeler*, I, s. 306], *"uzayı doldurmaz"* anlamına değil ama *"boşluğa katılmaz"* anlamına gelir; bu bir başka yerde Diogenes Laertius'un dediğiyle aynıdır: "bununla birlikte, parçaları ayırdedilmez". Bu ifade (*Plutarkhos,*) *Felsefecilerin Düşünceleri Üzerine*, I, s. 236'da ve *Simplicius*, s. 405'te de aynı biçimde açıklanmalıdır.

[2] Bu da yanlış bir sonuçtur. Bir şey uzayda bölünemediği için uzayın dışındadır ya da uzaysal ilişkiden yoksundur denemez.

[3] *Schaubach*, l.c., s. [549-]550.

[4] *Diogenes Laertius*, X, 44.

[5] *Ibid.*, X, 67. Ama, *boş uzay* dışında, cisimsiz herhangi bir şeyi, kendinde kavramak olanaksızdır.

[6] *Ibid.*, X, 39, 40 ve 41.

[7] *Ibid.*, VII, [Bl.] 1 [134]. Onlara (yani stoacılara) göre ilkeler ve elementler arasında bir farklılık vardır; elementler kıyamette yokolur ama ilkeler doğuşsuz ve yıkımsızdır.

[8] *Aristoteles, Metafizik*, IV, 1 ve 3.

[9] Karş: l.c.

[10] *Ibid.*, V, 3. Benzer olarak, cisimlerin elementlerinden sözedenler, cisimlerin, tür olarak farklı başka şeylere daha fazla bölünemeyecekleri, sonal olarak bölündükleri şeyleri kasteder; ... bu nedenle, küçük, basit, bölünemez olana element denir.

[11] *Ibid.*, I, 4.

[12] *Diogenes Laertius*, X, 54.

Plutarkhos, Kolotes'e Yanıt, 1110. ... bu görüşün Epikuros'un teorilerinden, biçim ve ağırlığın, onların (yani Epikurosçuların) kendi iddiasıyla, atomdan ayrılamaz olduğu kadar ayrılamaz olduğu ...

[13] *Sekstos Empeirikos, Öğretmenlere Karşı*, s. 420.

[14] *Eusebios, İncil'e Hazırlanış*, XIV, s. 773. ... Epikuros, ... onların [yani atomların] algılanamadığını [kabul etti] ... s. 749. ... ama onlar [yani atomlar] us tarafından algılanabilir, kendi biçimlerine sahiptirler.

[15] (*Plutarkhos,*) *Felsefecilerin Düşünceleri Üzerine*, I, s. 246[7].

Aynı kişi (Epikuros) ölümsüz olan dört başka doğal varlık olduğunu öne sürer — bunlar, atomlar, boşluk, sonsuz ve özdeş partiküllerdir; ve bu sonuncular homoeomerialar ve elementler [diye adlandırılırlar]. 12. Epikuros, cisimlerin sınırlanmaması gerektiğini [düşünür], ama ilk cisimler basit cisimlerdir ve onlardan oluşturulan her şey ağırlığa sahiptir. ...

Stobaeus, Fiziksel Seçmeler, I, s. 52. Metrodorus, Epikuros'un öğretmeni, der ki ... nedenler, atomlar ve elementlerdir.

[16] Karş: l.c.

Cicero, En Yüksek İyilikler ve Kötülükler Üzerine, I, 6.

[17] *Diogenes Laertius*, X, 41.

[18] *Plutarkhos, Kolotes'e Yanıt*, 1114. Şimdi, oluşun sebebini açıklamak için [siz insanların benimsediği] ilk ilkelerin türüne bakın: sonsuzluk ve boşluk — boşluk eylem yeteneğinden yoksundur, duyumsuzdur, cisimsizdir; denetlenemez ve sınırlanamaz niceliğinden dolayı, kendini karışıklık içine itip karmakarışık hale sokan sonsuz, düzensizdir, usdışıdır, formülleştirilemez.

[19] *Simplicius*, l.c., s. 488.

[20] (*Plutarkhos*,) *Felsefecilerin Düşünceleri Üzerine*, s. 239. Ama Metrodorus der ki ... dünyaların sayısı sonsuzdur, ve bu, nedenlerin sayısının sonsuz olduğu olgusundan görülebilir. ... Ama nedenler, atomlar ya da elementlerdir.

Stobaeus, Fiziksel Seçmeler, I, s. 52.

[21] *Lucretius, Şeylerin Doğası Üzerine*, I, 820-821. Çünkü aynı elementler, göğü, denizi ve toprağı, nehirleri ve güneşi, ekinleri, ağaçları ve hayvanları ... oluşturur.

Diogenes Laertius, X, 39. Üstelik, şeylerin toplamı her zaman şimdi olduğu gibiydi, ve sonsuza kadar böyle sürecek. Çünkü değişebileceği hiçbir şey yoktur. Çünkü şeylerin toplamının dışında, onun içine girebilecek ve değişime sebep olacak hiçbir şey yoktur. ... Varlığın tümü cisimlerden oluşur. ... 41. Bu elementler bölünmez ve değişmezdirler, ve bu, eğer şeyler tümden yok edilmez ve varolmayana geçmezlerse, ama bileşik cisimler dağıtıldığında dayanacak kadar güçlü olurlarsa, kaçınılmaz olarak böyledir, çünkü onlar katı bir doğaya sahiptir ve herhangi bir yerde ya da herhangi bir şekilde çözülebilirlikleri yoktur.

[22] *Diogenes Laertius*, X, 73. ... ve tüm şeyler yeniden çözüşür, kimi daha çabuk, kimi daha yavaş, kimi şu nedenle kimi bu nedenle. 74. O zaman, açıktır ki, o [Epikuros], parçaları değişime tabi olduğundan dünyaların da yokolur olduğunu ileri sürer.

Lucretius, V, 109-110. Dünyanın korkunç bir gürültüyle çökebi-

leceğine, bizi olayın kendisinden çok usavurum ikna edecek.

Ibid., V, 373-375. Şöyle devam eder, o zaman, ölümün kapısı göğe ve güneşe ve yeryüzüne ve denizin engin sularına açılmaz. Sonuna kadar açık durur ve onları dibi görünmez derin bir yarıkla karşılar.

[23] *Simplicius*, l.c., s. 425.

[24] *Lucretius*, II, 796. ... ve atomlar ışığa çıkmazlar. ...

Dördüncü Bölüm
ZAMAN

[1] *Aristoteles, Fizik*, VIII, 1. ... gerçekte, Demokritos'un, evrenin bir varlığı olmuş olamayacağını göstermesini sağlayan şey tam olarak budur; çünkü, der, zaman yaratılmamıştır.

[2] *Simplicius*, l.c., s. 426. Demokritos zamanın sonsuz olduğuna öylesine kuvvetle inanmıştı ki, tüm şeylerin bir kökeni olmadığını göstermek için, zamanın kökeni olmayışını kanıt olarak aldı.

[3] *Lucretius*, I, 459, 462-463. Benzer olarak, zaman kendi başına varolmaz. ... Birinin zamanı kendi başına, şeylerin hareketinden ve hareketsizliğinden bağımsız olarak duyumsayabileceği ileri sürülmemelidir.

Ibid., I, 479-482. Öyleyse, olayların, madde ve aynı anlamda uzay gibi kendi başlarına olduğunun söylenemeyeceğini görebilirsiniz. Bunun yerine, onları maddenin ya da şeylerin cereyan ettiği yerin ilinekleri olarak açıklayabilirsiniz.

Sekstos Empeirikos, Öğretmenlere Karşı, s. 420. Burada Epikuros zamana ilineklerin ilineği (*symptoma symptomaton*) der.

Stobaeus, Fiziksel Seçmeler, I, 8. Epikuros [zamanı] bir ilinek, yani hareketlere eşlik eden bir şey [olarak adlandırır].

[4] *Diogenes Laertius*, X, 72. Üzerinde dikkatle durmamız gereken bir başka şey var. Zamanı, bir konuda incelediğimiz diğer ilinekleri yaptığımız gibi, yani onları zihnimizde canlandırdığımız ön-kavramlara gönderme yaparak incelememeliyiz; ama bu süre yüklemine dolaylı bağlantı ile bağlanan, uzun ya da kısa olarak zaman dediğimiz şey için yalnızca olgunun kendisini dikkate almalıyız. Onun yerine yeni terimler benimsememiz gerekmez, ama onun hakkında alışılmış ifadeyi kullanmalıyız. Ne de zaman dışında herhangi başka bir şeyi, sanki bu başka şey "zaman" sözcüğünün tam olarak anlamında içerilen özün aynısını içerirmiş gibi, belirtmemize gerek vardır (bu zaten birileri tarafından yapılmıştır). Asıl olarak zamanın bu kendine özgü niteliğini neye yüklediğimizi, ve onu neyle ölçtüğümüzü düşünmeliyiz. 73. Daha başka kanıta ge-

rek yoktur. Yalnızca zaman yüklemini, günlere, gecelere ve onun kısımlarına, ve bunun gibi haz ve acı duygularına ve nötr durumlara, hereket ve durağanlık durumlarına, "zaman" sözcüğüyle ifade ettiğimiz bu çok karakteristik olan bir kendine özgü ilineği kavrayarak, bağlantılandırdığımızı düşünmeliyiz. O [yani Epikuros] *Doğa Üzerine* ikinci kitapta ve *Geniş Özet*'te bunu söyler.

[5] *Lucretius, Şeylerin Doğası Üzerine*, l.c. *Sekstos Empeirikos, Öğretmenlere Karşı*, s. 420. ... ilineklerin ilineği. ... Bu nedenle Epikuros bizi varolan bir cismin varolmayan cisimlerden oluştuğunu düşünmeye zorlar, çünkü cismi büyüklük ve biçimin, direnç ve ağırlığın bir bileşimi olarak düşünmemiz gerektiğini söyler. ... Dolayısıyla zamanın varolması için ilinekler olmalıdır, ama ilineklerin kendilerini sunmaları için altta yatan bir neden olmalıdır. Ancak altta yatan bir neden yoksa, o zaman, zaman varolamaz. ... Dolayısıyla eğer bu zaman ise, ve Epikuros ilineklerin [zamanın] doğası olduğunu söyler, o zaman, Epikuros'a göre, zaman, kendi öz ilineği olmalıdır. Karş: *Stobaeus*, l.c.

[6] *Diogenes Laertius*, X, 46. Gene, katı cisimlerle aynı biçimde, ama gördüğümüz herhangi bir nesnenin inceliğini çok aşan incelikte imgeler vardır. Bu imgelere biz simülakr adını veriyoruz. ... 48. ... İmgelerin üretimi düşünce ile eşanlıdır ... zihin onları algılayamaz, çünkü hemen öteki partiküller onların yerini alır. Atomların katı cisimlerde olduğuyla aynı konumu ve düzenlemeyi uzun süre korurlar...

Lucretius, IV, 30-32. ... simülakrlar, ... nesnelerin yüzeyinden sonsuza dek soyulmuş olan ve havada oraya buraya uçan bir tür dış kabuk.

Ibid., IV, 51-52. ... çünkü salınan her tikel imge, içinden çıktığı cismin görünüşünü ve biçimini taşır.

[7] *Diogenes Laertius*, X, 49. Dışsal nesnelerden gelen bir şeyin girişiyle onları gördüğümüzü ve düşündüğümüzü de dikkate almalıyız. Çünkü dışsal şeyler, kendi öz doğalarını üstümüze yapıştırmayacaklardı ... daha ziyade bu, şeylerin kendilerinden gelen belirli imgelerin (bu imgeler, dışsal şeylerin kendilerinin olduklarıyla aynı renk ve biçimdendirler) *gözlerimize* ya da zihnimize, büyüklüklerine hangisi uygunsa, *girişi* gibi. ... 50. [...] ve bu gene, onların neden tekil sürekli bir nesnenin görünüşünü sunduklarını ve nesneyle karşılıklı bağıntıyı sürdürdüklerini açıklar. ... 52. Gene, *işitme*, sesi, sedayı ya da gürültüyü dışarı veren ya da herhangi bir şey işitme duyusunu herhangi bir biçimde üreten her kim ya da ne olursa olsun nesneden bir akım geçtiğinde gerçekleşir. Bu akım,

aynı zamanda, belirli bir karşılıklı ilişkiyi koruyan türdeş partiküllere parçalanır. ... 53. ... Gene, işitme gibi, *koku alma* da, koku alma organını harekete geçirmek için özel bir yol olan, nesneden çıkan partiküller olmasaydı, hiçbir duyu üretmeyecekti.

Lucretius, Şeylerin Doğası Üzerine, II, 1145-1146. Dolayısıyla cisimlerin inceldiklerinde yok olmaları doğaldır.

Beşinci Bölüm
METEORLAR

[1] *Diogenes Laertius*, II, 3, 10.

[2] *Aristoteles, Metafizik*, I, 5.

[3] *Aristoteles, Gökler Üzerine*, I, 3.

[4] *Ibid.*, II, 1.

[5] *Aristoteles, Metafizik*, XI (XII), 8.

[6] *Diogenes Laertius*, X, 81.

[7] *Ibid.*, X, 76.

[8] *Aristoteles, Gökler Üzerine*, II, 1. Öyleyse, dünyanın güvenliğini korumak için Atlas'a ihtiyacı olduğunu söyleyen eski masala inanmamalıyız.

[9] *Diogenes Laertius*, X, 85. Öyleyse (sevgili Pythokles) onları alıp, Herodotos'a mektubumdaki kısa özetle birlikte belleğinize kazımaya çabalayın.

[10] *Ibid.*, X, 85. *Ibid.*, X, 82. Ama zihinsel huzur, tüm bu sıkıntılardan kurtulmuş olmak ve en yüce ve en önemli doğruların sürekli anımsanması anlamına gelir.

[11] *Ibid.*, X, 87. Çünkü yaşamımızın ideolojilere ve yanlış kanılara gereksinimi yoktur; tek gereksinimimiz sıkıntısız varoluştur. *Ibid.*, X, 78. *Ibid.*, X, 79.

[12] *Ibid.*, X, 86. Biz ne olanaksız olanı zorla çekip almaya çalışıyoruz, ne tüm şeyleri eşit olarak anlamaya çalışıyoruz, ne de, konuyu ele alış tarzımızı, insan yaşamını tartıştığımızda ya da genel olarak etik ilkeleri açıkladığımızda olduğu kadar açık hale getirmeye çalışıyoruz ... örneğin tüm varlığın cisimlerden ve elle tutulur olmayan doğadan oluştuğu, ya da şeylerin sonal elementlerinin bölünmez olduğu, ya da görüngünün yalnızca bir açıklamasının olanaklı olduğunu benimseyen herhangi bir başka önerme. Ama bu meteorlar için geçerli değildir.

[13] *Ibid.*, X, 86.

[14] *Ibid.*, X, 92.

[15] *Ibid.*, X, 94.

[16] *Ibid.*, X, 95 ve 96.
[17] *Ibid.*, X, 98.
[18] *Ibid.*, X, 104.
[19] *Ibid.*, X, 80. Dolayısıyla, bilinmeyen bir şeyin olduğu gibi, meteorların da nedenlerini incelerken, deneyimimiz içinde olan benzer olayların çeşitliliğini gözönünde bulundurmalıyız.
Ibid., X, 82. Ama zihinsel huzur, tüm bu sıkıntılardan kurtulmuş olmak demektir. ... Öyleyse, genel olarak insanoğluna ait olanlar olsun, ya da bireye özgü olanlar olsun varolan duygulara ve duyu algılarına bakmalıyız, ve aynı zamanda doğruluk ölçütlerinin her birine göre ulaşılabilir olan bütün açık kanıtlara bakmalıyız. Çünkü bunları irdeleyerek, onun nedeninin izini doğru olarak sürebilir ve meteorların ve zaman zaman başımıza gelen ve insanlığın rahatını çok büyük tehlikeye sokan tüm diğer şeylerin sebeplerini açıklayabiliriz.
Ibid., X, 87. Deneyimimiz içindeki bazı görüngüler, onunla göklerde neler olduğunu yorumlayabileceğimiz kanıtı verirler. Biz birincisinin nasıl olduğunu görürüz, ama göksel görüngülerin nasıl olduğunu görmeyiz; çünkü onların oluş nedenleri çeşitlilik gösterebilir. [88.] Ancak, biz her olguyu sunulmuş olarak gözlemlemeliyiz, ve daha sonra onunla birlikte sunulan ve deneyimimiz içindeki olgulara benzeştirme yoluyla çeşitli tarzlarda açıklanabilen tüm olguları ondan ayırmalıyız.
[20] *Ibid.*, X, 78. *Ibid.*, 86, 87.
[21] *Ibid.*, X, 98. Oysa yalnızca tek bir açıklamayı benimseyenler olgularla çelişki içindedirler ve insanın bilgiye ulaşabileceği yol konusunda tamamen hatalıdırlar.
Ibid., X, 113. Bu etkiler için, olgular birkaç neden öne sürdüğünde, tek bir neden kararlaştırmak, çılgınlık ve garip bir tutarsızlıktır, gene de bu, yıldızlara anlamsız nedenler atfeden aceleci astroloji mensupları tarafından yapılmıştır, çünkü hiçbir zaman tanrısallığı bu yüklerden kurtarmazlar.
Ibid., X, 97. Ve ayrıca, yörüngelerinin düzenliliği, deneyimimiz içindeki belli sıradan olaylar gibi aynı yolla açıklansın; tanrısal doğa hiçbir surette bunu açıklamak için getirilmemelidir, ama bu işin dışında ve kendi güzelliği içinde bırakılmalıdır. Bu yapılmazsa, meteorların nedenleri üzerine tüm araştırmalar boşa gidecektir, ve bu, olanaklı bir yönteme bağlanmayan ve bu olayların tek bir yolla olduğuna inanıp kabul edilebilir tüm diğer yolları yadsıyan, böylece elle-tutulur olmayan aleme sürüklenen ve geri kalanı için ipucu olarak görülmesi gereken görüngüleri bütünlükleri içinde göremeyen

bazılarının başına gelmiştir.

Ibid., X, 93. *Ibid.*, X, 87. ... biz açıkça doğa incelemesinden hep birlikte çekiliyor ve mitin içine yuvarlanıyoruz.

Ibid., X, 80. Dolayısıyla biz ... tüm diğer bilinmeyenler gibi, göksel görüngülerin nedenlerini araştırmalıyız, [...] tek bir nedenden kaynaklanan ile birçok nedenden herhangi birisinin etkisi olabilecek olan arasındaki farkı bilmeyenleri, nesnelerin yalnızca belirli bir mesafeden görülebileceği olgusunu gözden kaçıran ve dahası zihnin huzurunun hangi koşullarda gerçekleştirilemez olduğunu bilmeyenleri aşağsamalıyız.

[22] *Ibid.*, X, 80.

[23] *Ibid.*, X, 78.

[24] Karş: *Aristoteles, Gökler Üzerine*, I, 10.

[25] *Ibid.*, I, 10. Dünyanın, önceden şimdi olduğundan başka türlü koşullanan elementlerden oluştuğunu varsayalım. O zaman ... eğer koşulları hep böyle idiyse ve başka türlü olamaz idiyse, dünya hiçbir zaman var olmayacaktı.

[26] *Athenaus, Banquet of the Learned*, III, 104. ... Epikuros'un "Doğa"sını tam olarak kavrayan ve Epikurosçu felsefenin tam merkezinde Archestratus'un *Gastroloji*'sinin olduğunu söyleyen, soylu Chrysippus'u onaylamak için iyi bir neden vardır.

[27] *Lucretius, Şeylerin Doğası Üzerine*, I, 63-70, 79-80.

EK
EPİKUROS'UN TANRIBİLİMİNE KARŞI PLUTARKHOS'UN YÖNELTTİĞİ POLEMİĞİN ELEŞTİRİSİ
I. İNSANIN TANRIYLA BAĞINTISI
1. Korku ve Aşkın Varlık

[1] *Plutarkhos, Epikuros'un Zevkli Bir Yaşamı Gerçekten Olanaksız Kıldığı [Hakkında]*, (yayınlayan: Xylander), II, 1100.

[2] [*Holbach*,] *Doğanın Sistemi* (Londra, 1770), II, s. 9. Böyle güçlü etken fikri her zaman terör fikri ile bağlantılandırılmıştır; adları her zaman insanlara kendilerinin ya da babalarının büyük yıkımlarını anımsatmıştır; bugün ürperiyoruz çünkü atalarımız binlerce yıl ürpermişlerdir. Tanrısallık fikri bizde her zaman keder verici fikirler uyandırır ... mevcut korkularımız ve yaslı düşüncelerimiz ... onun adını her işittiğimizde zihnimizde harekete geçerler. Karş: s. 79. Bir kişi ahlakını onun davranışını değiştiren, çok ahlaki olmayan bir tanrı karakteri üzerine kurduğunda, o zaman ne tanrıya ne kendine ne de diğerlerine ne borçlu olduğunu hiçbir zaman bilemez. Dolayısıyla hiçbir şey, insanı doğaya üstün bir varlığın, önünde aklın susması gerektiği ve insanın mutluluğa ulaşmak için her şeyi ona feda etmesi gerektiği bir varlığın varolduğuna inandırmaktan daha tehlikeli olamaz.

[3] *Plutarkhos*, l.c., 1101.

2. Tapınç ve Birey

[4] *Plutarkhos*, l.c., 1101.

[5] *Ibid.*, l.c.

[6] *Ibid.*, l.c., 1102.

3. Kayra ve Yozlaşmış Tanrı

[7] *Plutarkhos*, l.c., 1102.

[8] *Ibid.*, [1102-1103].

[9] "Ama o nesnel bir tanrıyı bilmeyen *zayıf* akıllı biri değildir, ama onu bilmek *isteyen* biridir." Schelling, "Dogmatizm ve Eleştiri Üzerine Felsefi Mektuplar", *Philosophische Schriften*, Vol. I, Landshut, 1809, s. 127, Mektup II.

Bay Schelling'e gerçekten ilk yazılarını anımsamasını öğütlemek gerek. Örneğin, "Felsefenin İlkesi Olarak Ego" yazısını okuyoruz:

"Örneğin, *tanrıyı*, nesne olarak belirlenene kadar, "bilişimizin

gerçek temeli olarak kabul edelim, o zaman, nesne olduğu sürece, biliş alanımızda kendisine ait olur ve dolayısıyla bizim için tüm bu alanın asılı durduğu sonal nokta olamaz." (l.c., s. 5)

Son olarak, bay Schelling'i yukarda alıntıladığımız mektubun son sözcükleriyle anıyoruz:

"İnsanlığın *daha iyi kısmına zihinlerin özgürlüğünü ve prangalarının yitmesine kederlenmeyi artık hoşgörmemelerini* ilan etmenin *zamanı gelmiştir.*" s. 129, l.c.

1795 yılında zamanı gelmişse, 1841 yılında durum nedir?

Bu durum için, nerdeyse herkesin diline düşmüş bir temayı, *tanrının varoluşunun kanıtlarını*, anımsayabiliriz. *Hegel* tüm bu teolojik kanıtları başaşağı çevirmiştir, yani onları haklılaştırmak için onları reddetmiştir. Onlar ne tür müvekkillerdir ki, onları savunan avukat, onları hüküm giymekten ancak onları kendisi öldürerek kurtarır? Hegel'in, dünyanın varoluşundan tanrının varoluşu sonucunu çıkarmak için kullandığı usavurmaya bir örnek: "olumsal varol*ma*dığından, Tanrı ya da Mutlak vardır." Ancak, teolojik kanıtlama bunun tersidir: "Olumsal gerçekten varolduğundan, tanrı vardır." Tanrı, olumsalın dünyası için güvencedir. Açıktır ki, bu argüman, bunun tersini de olurlar.

İkisinden biri: Ya tanrının varoluşunun kanıtları yalnızca içi *boş totolojilerdir* — örneğin ontolojik kanıtı alın. Bu yalnızca şu anlama gelir: "kendim için gerçek bir biçimde (*realiter*) tasarladığım, benim için gerçek bir tasarımdır," benim üzerimde işleyen bir şeydir. Bu anlamda *bütün tanrılar*, hıristiyanlarınki kadar paganlarınki de, gerçek bir varoluşa sahip olmuşlardır. Antik Moloch hüküm sürmedi mi? Delfli Apollon Yunanlıların yaşamında gerçek bir güç değil miydi? Kant'ın eleştirisi[14] bu konuda çok anlamlı değildir. Eğer birisi yüz taleri olduğunu imgelerse, eğer bu kavram onun için keyfi ve öznel bir kavram değilse, eğer buna inanırsa, o zaman bu yüz imgelenmiş taler, onun için, yüz gerçek talerle aynı değere sahiptir. Örneğin, o, *tüm insanlığın tanrılarına borçlandığı gibi aynı biçimde* imgelemini *çalıştırarak* imgelem gücüne borçlanacak. Tam tersine! Kant'ın örneği ontolojik kanıtı güçlendirebilirdi. Gerçek talerler, imgelenmiş tanrılarınkiyle aynı varoluşa sahiptirler. Gerçek bir taler, imgelemin dışında, isterse bu genel imgelem ya da insanlığın kolektif imgelemi olsun, herhangi bir varoluşa sahip midir? Kağıt parayı, kağıdın bu kullanımının bilinmediği bir ülkeye getirin, herkes sizin öznel imgeleminize gülecektir. Başka tanrılara tapınılan bir ülkeye kendi tanrılarınızla gelin, fantazilere ve soyutlamalara kapılmış olarak gösterileceksiniz. Haklı olarak. Eski Yunanlılara Wends[15] tanrısını

getirecek olan kişi, orada, bu tanrının var-olmadığının kanıtını bulmuş olacaktı, çünkü Yunanlılar için o yoktu. *Belirli bir ülke, belirli yabancı tanrılar için neyse, aklın ülkesi genel olarak tanrı için odur — içinde artık varolmadığı bir bölge.*

Ya da, örneğin, kanıtların, *özsel insani özbilincin varoluşunun kanıtları, onun mantıksal açıklamaları* olduğu yolundaki ontolojik kanıtlamayı alın. Düşüncenin öznesi yapılan hangi varlık dolayımsızdır? Özbilinç.

Bu anlamda alındığında, tanrının varoluşunun tüm kanıtları onun *var-olmayışının* kanıtlarıdır, bir tanrının tüm tasarımlarının *çürütülmeleridir*. Doğru kanıtlar, tersine, şöyle formüle edilmelidir: "Doğa kötü yapıldığından, tanrı vardır", "Dünya usdışı olduğundan, tanrı vardır", "Düşünce olmadığından tanrı vardır". Ama bunlar yalnızca şu anlama gelir: *her kim için dünya ustan yoksunsa, ve bundan dolayı her kim kendisi ustan yoksunsa, onun için tanrı vardır? Ya da başka bir deyişle akılsızlık tanrının varoluşudur.*

"... özerklik yalnızca mutlak olarak özgür varlığa ait olabileceğine göre, bir nesnel tanrı fikrini önvarsaydığınız zaman, usun kendisinden ürettiği yasalardan nasıl söz edebilirsiniz." Schelling, l.c., s. 198 [Mektup X].

"Genel olarak paylaşılabilecek ilkeleri hasıraltı etmek insanlığa karşı bir suçtur." *Ibid.*, s. 199.

AÇIKLAYICI NOTLAR

[1] Marx 1839'dan beri antik felsefe üzerine çalışıyordu ve bu sürede Epikuros Felsefesi Üzerine 7 defter doldurmuştu. "Demokritos ve Epikuros'un Doğa Felsefeleri Arasındaki Fark" başlıklı tezi ile, 15 Nisan 1841'de, Jena Üniversitesi Felsefe Fakültesinden doktora derecesi aldı. Bu tezi yayınlamak amacıyla Mart 1841'de ithaf sayfasını ve önsözü yazdı, ama tez yayınlanmadı. Marx'ın elyazmaları kayıptır. Üzerinde Marx'ın düzeltmeleri ve eklemeleri bulunan kopyada ise, Birinci Kısımın Dördüncü ve Beşinci Bölümleri ve bir bölüm dışında Ek eksiktir. Birinci ve İkinci Kısımın her Bölümü için Marx tarafından numaralanmış notlar vardır ve kaynaklardan alıntılar ve ek yorumlar biçimindeki bu notlarda da eksiklikler vardır.

Tezin ilk kez yayınlandığı *Aus dem Literarischen Nachlass von Karl Marx, Friedrich Engels und Ferdinand Lassalle*, (Bd., I, Stuttgart 1902) baskısında, Ek ve Marx'ın notları çıkarılmıştır. Elde bulunan kopyaya göre tam olarak ilk kez 1927'de, MEGA'nın Birinci Cildinde (Marx/Engels, *Historisch-Kritische Gesamtausgabe*, Erste Abteilung, Band 1, Erster Halbband, s. 3-81) yayınlanmıştır. –7

[2] Petri Gassendi, *Animadversiones in decimum librum Diogenis Laertii, qui est De Vita, Moribus, Placitisque Epicuri*, Ludguni, 1649. –11

[3] Marx, Epikurosçu, Stoacı ve Kuşkucu felsefeler üzerine daha

geniş bir yapıt yazma planını gerçekleştirmedi. –12

[4] Marx, Karl Friedrich Köppen'in *Friedrich der Grosse und seine Widersacher* (Leipzig 1840) başlıklı yapıtının şu pasajına göndermede bulunuyor: "Epikurosçuluk, Stoacılık ve Kuşkuculuk, dolayımsız ve doğal birliği antikitenin güzelliğini ve ahlakını koşullayan antik organizmanın sinir kasları ve sindirim sistemidirler, ve ahlakın çökmesiyle çözülmüşlerdir. –12

[5] Marx, David Hume'un *İnsan Doğası Üzerine*'sinden alıntı yapıyor: *David Hume über die mensliche Natur aus Englischen nebst kritischen Versuchen zur Beurtheilung dieses Werks von Ludwig Heinrich Jakob*, 1. Bd., Ueber den menschlichen Verstand, Halle, 1790, s. 485. –13

[6] Marx, Epikuros'un Menoeceus'a bir mektubundan alıntı yapıyor. Bkz: *Diogenes Laertii de clarorum philosophorum vitis, dogmatibus et apophthegmatibus libri decem* (X, 123). –13

[7] *Ataraksi* — Eski Yunan etiğinde huzur, zihin huzuru. Epikuros etiğinde, yaşam ideali; doğa bilgisiyle ve ölüm korkusundan sıyrılarak iç özgürlüğe erişmiş bilgelik durumu. –31

[8] Birinci Kısımın Dördüncü ("Demokritos ve Epikuros'un Doğa Felsefelerinin İlke Yönünden Genel Farkı") ve Beşinci Bölümlerinin ("Sonuç") elyazmaları kayıptır. –32

[9] Bu, Epikuros'un öğrencisi Metrodoros değil, Demokritos'un öğrencisi Kiyoslu Metrodoros'tur; Stobaeus yanlışlıkla Epikuros'un öğretmeni demektedir. –52

[10] Ek'ten iki parça günümüze kalmıştır. İkinci Bölüm ve Birinci Bölüme yazarın notları. Ek'in genel başlığı, kayıp olan Birinci Bölümde bulunduğundan, burada, İçindekiler'de geçtiği biçimde kullanıldı. –68

[11] Plutarkhos'un üç insan kategorisine gönderme yapılıyor. –68

[12] Elyazma metinde tüm alıntılar özgün —Yunanca ya da Latince— dildedir. –72

[13] *Massilialılar* — Ionic Phocaeans tarafından İsadan Önce yaklaşık olarak 600 yılında Grek kolonisi olarak kurulan Massilia (şimdi Marseille) kentinin halkı. Marius ile Gaul ve Kuzey İtalya'yı işgal eden Germen Cimbri kabileleri arasındaki savaş İÖ 101 yılında Vercelli yakınlarında oldu. –80

[14] Kant'ın, *Kritik der reinen Vernunft* [*Arı Usun Eleştirisi*] başlıklı yapıtında tanrının varoluşunu farklı kanıtlama yollarını eleştirisine gönderme. –99

[15] *Wends* — Batı slav kabilelerinin eski adı. –99

SOL YAYINLARI
Sorumlu Yönetmen: Muzaffer İlhan Erdost
İLHANİLHAN KİTABEVİ
Karanfil Sokak 30/3 Kızılay Ankara
Tel: 0312 417 0008 Faks: 0312 419 4376

BASKI: KUBAN MATBAACILIK
Matbaacılar Sanayi Sitesi 558 Sokak No: 20 İvedik Ankara
Tel: 0312 395 2070